

ZİHİN YETERSİZLİĞİ AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ 0-3 YAŞ GRUBU

- Doç. Dr. **Gizem YILDIZ**
- Dr. Öğr. Üyesi **Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU**
- Arş. Gör. **Göksel CÜRE**
- Arş. Gör. **Salih NAR**

1.
Kitap

ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

2024

Genel Yayın Yönetmeni Doç. Dr. Mustafa OTRAR

Yayın Koordinatörü Gökçağrı GÜREL

Proje Koordinatörü Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Yazı İşleri Dr. Mehmet Akif CİHAN

Editör Prof. Dr. Emine Sema BATU

Yayına Hazırlayan Sevil CANPOLAT

Gülhan ERSOY

Merve LAÇİN

Katkıda Bulunanlar Yasemin Dilek ALTINTAŞ

Nagehan BAŞGÜL

İbrahim DENİZ

Tashih Sevil CANPOLAT

Görsel Betimleme Hafize DOĞAN

Tasarım Sude Ajans Reklam Org. Tan. Ltd. Şti.

Aile Eğitimi Kitap Seti'nin her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim
ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Setin içerikleri kaynak
gösterilmeden hiçbir suretle alınıp yayınlanamaz.

Değerli Aileler,

Eğitimde tüm paydaşların bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çaba sarf etmesi, başarı için en önemli kriterlerdendir. Paydaşların en mühimlerinden birisi de muhakkak ki sizlersiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ebeveyni veya vasisi olmak, sizleri de bizim nazarıımızda özel kılmaktadır. Bizler Millî Eğitim Bakanlığı mensupları olarak çocuğunuzun doğumundan mezuniyetine kadar geçireceğiniz süreçte sizlere destek vermek amacıyla gece gündüz çalışmaktayız. Elinizde tuttuğunuz veya dijital cihazınızla erişim sağladığınız “Aile Eğitimi Kitap Seti” çalışması da bu amaçla hazırlanmıştır. Setimiz, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitiminde, sizlere yol gösteren bir başucu kaynağı görevi görecek mahiyette hazırlanmıştır.

Sevgili Aileler, Kıymetli Öğretmenler,

Aile Eğitimi Kitap Seti; alanında uzman seksenden fazla akademisyen ve eğitimcinin uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkardığı, toplam 54 kitaptan oluşan bir yardımcı kaynak kitap setidir. Tüm yetersizlik türleri için kendi içerisinde ayrı kitap setleri barındıran ve her bir kitap setinin içerisinde de farklı yaş gruplarına veya alt yetersizlik türlerine hitap eden bir anlatım tarzı benimsemiştir. Eğitim sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağınız teorik bilgiler, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış uygulama örnekleriyle harmanlanmış ve uzun yıllar kullanılacak harika bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Günümüz teknolojisi ve bilgi toplumu düşünüldüğünde video içeriklerin öğrenmede ne kadar etkili bir yöntem olduğu herkesin malumudur. Bizler de bu çalışmada kitaplarda yer alan teori ve uygulama içeriklerini kısa videolarla desteklemeye çalıştık. Ayrıca bu videolar işitme ve görme yetersizliği olan ailelerimiz için erişilebilir formatta hazırlanmıştır. Bununla birlikte kitaplarımızdaki görsel betimleme metinleri de düşünüldüğünde özel eğitim alanında her ögesiyle erişilebilir bir eser ortaya koyulmuştur.

Takdimimi noktalarken “Aile Eğitimi Kitap Seti”nin sizlere özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yetiştirirken yol gösterici olmasını ve her bir evladımızın eğitim hayatlarının sonunda, bağımsız bir yurttaş olarak yaşamlarına devam edecek seviyeye gelmelerinde katkı sağlamasını temenni ederim. “Özel Eğitim” alanında bir mihenk taşı görevi görecek bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyen, eğitimci ve genel müdürlüğümüzün kıymetli personellerini canıgönülden kutlar, setimizin memleketimize hayırlı olmasını umut ederim.

Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Genel Müdür

SUNUŞ

Değerli Aileler,

Sizler, en değerli varlıklarınız olan biricik çocuklarınızın yaşam içinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak becerileri kazanabilmeleri için büyük bir mücadele vermektесiniz. Bu mücadelede sizlere yardımcı olabilmek için sağlık, eğitim, sosyal destek, güvenlik gibi alanlarda pek çok eğitimci ve uzman görev yapmaktadır. Tüm görevlilerin amacı, siz ailelerin çocuklarınızın gelişimi ve eğitimine katkıda bulunarak onları bağımsız bireyler hâline getirme sürecinde yanınızda olmaktır.

Gelişim özellikleri her ne olursa olsun her çocuğun ailesiyle mutlu, huzurlu ve geleceğe güvenle bakan bireyler olmaya hakkı vardır. Çocuklarınızın bu hakları elde edebilmesi, onlara verilecek nitelikli eğitim ve destek hizmetlerin sunulması ile mümkün olacaktır. Tüm çocukların bu nitelikli eğitim ve destek alma yönündeki anayasal haklarını, en verimli şekilde kullanabilmeleri için doktorların, öğretmenlerin, uzmanların yanı sıra siz ailelerin de önemli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekir. Her anne baba mutlaka çocuğu için en iyisini ister. Sizler için önemli olan; en iyi bakıma, en iyi eğitime, en iyi destek hizmetlerine kolaylıkla erişebilmektir. Biz hizmet verenlerin de sizin çok önem verdiğiniz bu hizmetlerin geliştirilmesinde iş birliğimize ihtiyacımız vardır. İnanıyoruz ki uzmanlar ve eğitimciler ile aileler, el ele vererek çocukların toplum yaşamına katılımlarını sağlamak için en iyisini yapacaklardır.

Çocuklarınızın, uzmanlar ve eğitimcilerin sunduğu pek çok hizmetten en iyi şekilde yararlanabilmesi için siz ailelerin de bu sürece etkin olarak katılmanız beklenmektedir. Şu bir gerçektir ki aileler çocuklarının gelişim ve eğitimlerinde katılımcı olduklarında çocuklarının okul başarıları artacağı gibi bağımsız yaşama hazırlanmaları da kolaylaşacaktır. Bu iş birliğinin yürütülmesinde sizler için Aile Eğitimi Kitap Seti hazırlanmıştır. Sizlere sunulan bu Aile Eğitimi Kitap Seti, tüm özel eğitim kategorileri ve tüm yaş grupları için alanında uzman akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Sizler çocuğunuzun durumuna ve yaşına uygun olan kitapları, bu kitap setinden seçerek çocuğunuzun gelişim ve eğitimine katkıda bulunabileceksiniz.

Sevgili Öğretmenler, Değerli Aileler,

Kitap setlerimiz otizm spektrum bozukluğu, zihin yetersizliği, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, bedensel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma bozukluğu, duygu ve davranış bozukluğu, çoklu yetersizlikler ve ailelerle çalışma konularını kapsamaktadır. Her bir kitap seti ise 0-3 yaş, 4-6 yaş, birinci kademe olan ilkokul, ikinci kademe olan ortaokul, üçüncü kademe olan ortaöğretim öğrencilerinin aileleri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aynı zamanda tüm grupları ilgilendiren konular, ortak aile eğitimi kitap seti olan Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma Seti'nde toplanmıştır. Tüm kitap setlerinde açıklanan konular, uzmanların ve öğretmenlerin hazırladığı videolarla zenginleştirilmiştir. Böylece sizler çocuğunuzun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bilgileri edinirken aynı zamanda konuların videolarını izleyebileceksiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan tüm bireylerin ailelerine yararlı olması dileğiyle...

Çocuk yetiştirmek bir sanattır, aileler sanatçılardır, çocuklar ailelerin eserleridir.

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Proje Koordinatörü

EDİTÖR/KOORDİNATÖR

Prof. Dr. Emine Sema BATU

ZİHİN YETERSİZLİĞİ AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ YAZAR LİSTESİ

Doç. Dr. Gizem YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU

Arş. Gör. Göksel CÜRE

Arş. Gör. Salih NAR

GENEL AMAÇ

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

Bu setin amacı; 0-18 yaş arasındaki zihin yetersizliği olan çocukların gelişim aşamalarını, bu aşamaların özelliklerini ve onların tüm gelişim alanlarında öğrenmesi gereken beceriler hakkında fikir edinmenizi sağlamaktır. Ayrıca çocuğun öz bakım, oyun, iletişim ve etkileşim becerileri ile bilişsel gelişimi hakkında fikir sahibi olabilmenizi sağlayacak bilgileri size aktarmak amaçlanmıştır.

KAZANIMLAR

Bu kitap seti ile aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Bilişsel gelişim özelliklerini açıklar.
- Dil ve iletişim özelliklerini açıklar.
- Sosyal-duygusal gelişim özelliklerini açıklar.
- Motor gelişim özelliklerini açıklar.
- Akademik becerileri desteklemek için neler yapılabileceğini açıklar.
- Güvenlik becerilerini desteklemek için neler yapılabileceğini açıklar.
- Kişisel bakım ve hijyen becerilerini desteklemek için neler yapılabileceğini açıklar.

İÇERİK

Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti 5 kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar:

1. *Kitap: Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti 0-3 Yaş Grubu*
2. *Kitap: Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti 4-6 Yaş Grubu*
3. *Kitap: Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti I. Kademe*
4. *Kitap: Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti II. Kademe*
5. *Kitap: Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti III. Kademe*

AÇIKLAMALAR

Sevgili Aileler,

Zihin Yetersizliği Aile Eğitimi Kitap Seti, beş kitaptan oluşmaktadır. Erken ocukluk yılları (0-3 yaş), okul öncesi dönem (4-6 yaş), I. kademe (7-10 yaş), II. kademe (11-14 yaş) ve III. kademe (15-18 yaş) başlıkları ile hazırlanan kitaplarda çocuklarınızın yaş dönemlerine ve gelişim özelliklerine göre farklı gelişim ve beceri alanlarında onları nasıl destekleyebileğinize ilişkin bilgiler bulabileceksiniz. Mümkün olduğunca örneklere dayalı olarak hazırlanan kitaplarda bire bir sizin çocuğunuzun özelliğini bulamasanız bile benzer özelliklere sahip farklı çocuklarla yapılabilecek çalışmalardan yola çıkarak kendi çocuğunuzla gerçekleştirebileceğiniz uygulamalar konusunda fikir edinebileceksiniz. Ayrıca sizler için kitapların içeriklerinden yola çıkarak özetler yaptığımız uzman videoları ile birlikte çeşitli uygulama örneklerinin de videolarını hazırladık. Kitabınızın zet bölümünü okuyarak ve videoları izleyerek çocuklarınızla gerçekleştirebileceğiniz çalışmalar ile ilgili ayrıntılı fikir edinebileceksiniz.

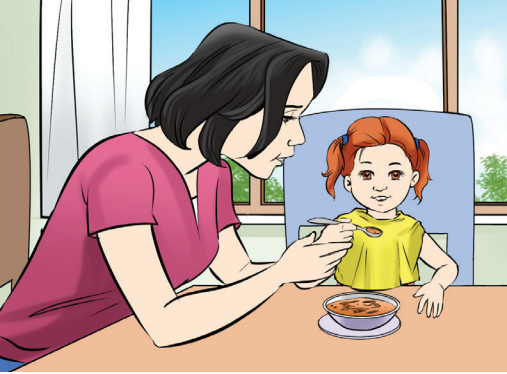
İsterseniz ocuğunuzun içinde bulunduğu yaş ve gelişim döneminin kitabından başlayabilirsiniz, isterseniz fikir edinmek için ilk kitaptan başlayarak bütün seti okuyabilirsiniz.

**BÖLÜM 1: GELİŞİM
AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ**

Genel Amaç	12
Kazanımlar	12
İçerik	12
Açıklamalar	13
Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim	15
Erken Çocuklukta Dil ve İletişim Becerileri	20
Erken Çocuklukta Sosyal-Duygusal Beceriler	24
Erken Çocuklukta Motor Gelişim Özellikleri	27
Erken Çocuklukta Öz Bakım Becerileri	29
Neler Öğrendik?	31
Yararlanılan Kaynaklar	32

BÖLÜM 2: ÖZ BAKIM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç **36**

Kazanımlar **36**

İçerik **36**

Açıklamalar **36**

**0-36 Ay Öz Bakım Becerileri
Nelerdir ve Neden Önemlidir?** **37**

**0-36 Ay Öz Bakım Becerilerinin
Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi** **39**

Neler Öğrendik? **48**

Yararlanılan Kaynaklar **48**

BÖLÜM 3: OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

50

Kazanımlar

50

İçerik

50

Açıklamalar

50

Erken Çocukluk Döneminde Oyunun
Gelişim Alanlarına Katkıları

51

Erken Çocukluk Dönemindeki Oyun
Türleri

53

Erken Çocukluk Döneminde Oyun
Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat
Edilecekler

66

Neler Öğrendik?

67

Yararlanılan Kaynaklar

68

BÖLÜM 4: İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç 72

Kazanımlar 72

İçerik 72

Açıklamalar 72

0-36 Ay İletişim ve Etkileşim
Becerileri Nelerdir? 73

0-36 Ay İletişim ve Etkileşim
Becerilerinin Geliştirilmesi ve
Değerlendirilmesi 77

Neler Öğrendik? 90

Yararlanılan Kaynaklar 91

BÖLÜM 5: GÜNLÜK RUTİN OLUŞTURMA

Genel Amaç 94

Kazanımlar 94

İçerik 94

Açıklamalar 94

Erken Çocuklukta Günlük Rutinlerin
Önemi Nedir? 95

Erken Çocuklukta Çocuklar için Günlük
Rutinler Nelerdir? 97

Günlük Rutinler İçinde Yer Alan Başlıca
Etkinlikler/Zaman Dilimleri 102

Erken Çocuklukta Çocuklar için Günlük
Rutinleri Nasıl Geliştirebilirim? 106

Dikkat Edilmesi Gereken Konular 111

Neler Öğrendik? 111

Yararlanılan Kaynaklar 112

BÖLÜM 6: BİLİŞSEL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç 116

Kazanımlar 116

İçerik 116

Açıklamalar 116

0-36 Ay Bilişsel Gelişim Becerileri
Nelerdir? 117

0-36 Ay Bilişsel Gelişim
Becerilerinin Geliştirilmesi ve
Değerlendirilmesi 119

Neler Öğrendik? 134

Yararlanılan Kaynaklar 135

BÖLÜM 1: GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi **Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU**

BÖLÜM 2: ÖZ BAKIM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Doç. Dr. **Gizem YILDIZ**

BÖLÜM 3: OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Arş. Gör. **Salih NAR**

BÖLÜM 4: İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Arş. Gör. **Göksel CÜRE**

BÖLÜM 5: GÜNLÜK RUTİN OLUŞTURMA

Dr. Öğr. Üyesi **Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU**

BÖLÜM 6: BİLİŞSEL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ

Arş. Gör. **Göksel CÜRE**

Genel Amaç

Bu kitabın amacı; 0-3 yaş arasındaki çocuklarınızın gelişim aşamaları ve bu aşamaların özelliklerini öğrenmeniz, sonrasında öz bakım, oyun, iletişim ve etkileşim becerileri ile bilişsel gelişimini takip edebilmeniz ve çocuğunuzla oluşturabileceğiniz rutinler hakkında fikir sahibi olabilmenizi sağlayacak bilgileri size aktarmaktır.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Erken çocukluk döneminde bilişsel gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde dil ve iletişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde sosyal-duygusal gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde motor gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde öz bakım becerilerini açıklar.
- Erken çocukluk dönemi becerilerini değerlendirir.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini desteklemek için neler yapabileceğini açıklar.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini destekler.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini değerlendirir.
- Oyunun çocuğun gelişim alanlarına olan katkılarını açıklar.
- Erken çocukluk dönemindeki oyun türlerini açıklar.
- Oyun becerilerini destekler.
- Oyun becerilerini değerlendirir.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini desteklemek için neler yapabileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini nasıl değerlendirebileceğini açıklar.

- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini destekleyici çalışmalar yapar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini değerlendirir.
- Erken çocukluk döneminde günlük rutinlerin nasıl bir öneme sahip olduğunu açıklar.
- Erken çocukluk döneminde günlük rutinlerin neler olduğunu açıklar.
- Erken çocukluk döneminde günlük rutinler içinde yer alan başlıca etkinlikler ve zaman dilimlerini tanımlar.
- Erken çocukluk döneminde çocuğu için günlük rutinler geliştirir.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini desteklemek için neler yapabileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini nasıl değerlendirebileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini destekleyici çalışmalar yapar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. Gelişim Aşamaları ve Özellikleri
2. Öz Bakım Becerilerinin Desteklenmesi
3. Oyun Becerilerinin Desteklenmesi
4. İletişim ve Etkileşim Becerilerinin Desteklenmesi
5. Günlük Rutin Oluşturma
6. Bilişsel Gelişimin Desteklenmesi

Değerli Ailelerimiz,

Bu kitapta öncelikle tipik gelişen **çocukların 0-3 yaş arasında geçtikleri gelişim basamaklarına** yer vermek istedik. Çünkü her çocuk (yetersizliği olan ve olmayan) aynı aşamalardan geçerek gelişir. Sadece gelişim hızları ve son ulaşacakları nokta birbirlerinden farklılık gösterir. O hâlde tipik gelişen çocukların nasıl geliştiklerine ilişkin fikrinizin olması; kendi çocuğunuzun farklı gelişim alanlarında, hangi davranışı ya da beceriyi sergiledikten sonra hangi davranışı ya da beceriyi sergileyeceğini bilmenizi sağlayacaktır. Bu şekilde, çocuğunuzu bildiğiniz beceri ile ilgili olarak desteklemeniz daha kolay olacaktır.

Kitabımızda öz bakım, oyun, iletişim ve etkileşim becerileri ile bilişsel becerilerin hangi yaş aralığında nasıl desteklenebileceği hakkında bilgiler, uygulama ve etkinlik önerileri bulunmaktadır. Önce verilen bilgileri okuyup, konu ile ilgili bilgi edindikten sonra o alanla ilgili örnekleri ve etkinlikleri okuyarak kendi çocuğunuzla uygulama yapmayı deneyebileceksiniz.

0-3 yaş arası çocuklar söz konusu olduğunda her bir gelişim alanındaki becerileri oyun içinde destekleyebilirsiniz. Ayrıca günlük rutinler içinde de becerileri çocuğunuza öğretebileceğiniz bölüme de yer verilmiştir. Hazırladığımız eserin sizler için kolaylıkla kullanılabileceğiniz bir başucu kitabı olmasını diliyoruz.

Bölümler Hakkında

Gelişim Aşamaları ve Özellikleri: Çocukların gelişim hızı birbirinden oldukça farklı olmasına karşın çocuklar gelişimsel beceriler açısından benzer bir sıralamayı takip ederler. Bu nedenle 0-3 yaş aralığında tipik gelişim özelliklerinin neler olduğu ve nasıl gözlenebileceği ile ilgili bilgiler edinmeniz oldukça önemlidir.

Erken çocukluk döneminde bilişsel gelişim görsel/uzamsal ilişkiler, dikkat/ortak dikkat, bellek/nesne devamlılığı, eşleme/sınıflama, taklit, kavram gelişimi ve problem çözme başlıkları altında değerlendirilebilir.

Görsel/uzamsal ilişkilerle ilgili kontrolü, çocuğunuzun evinizde bulunan iç içe geçebilen kaplarla nasıl oynadığını (iç içe koyduğunu) gözlemleyerek yapabilirsiniz. **Dikkat ve ortak dikkatle ilgili gözlemi;** nesneleri bebeğinizin gözü önünde hareket ettirerek, ona şarkı söyleyip sizi izleyip izlemediğini kontrol ederek, ilerleyen zamanlarda aynı nesne üzerinde sizinle dikkat paylaşıp paylaşmadığına bakarak yapabilirsiniz. **Eşleme becerilerinin kontrolü** içinse “eşini bul” ya da “aynısını göster” gibi oyunlardan yararlanabilirsiniz.

Öz Bakım Becerilerinin Desteklenmesi: 0-36 ay dönemi öz bakım becerileri aylara göre değişmektedir.

0-6. aylar arasında meme ve biberon emme; meme, kaşık ya da biberon yaklaşıncı ağzını açma; püre ya da lapa gibi besinleri emer ve yutma becerileri yer alır.

6-12. aylar arasında biberonu yardımsız tutma ve emme, yardımla bardaktan su içme, kaşıkla ağzına yiyecek götürmeye çalışma, bisküvi gibi katı yiyecekleri kendi kendine ısırma ve çiğneme becerileri yer alır.

12-18. aylar arasında bardaktan dökerek su içme, kaşıkla kendi kendine dökerek de olsa yemek yeme, yiyecekleri küçük parçalara bölündüğünde yeme, çorap ve şapka çıkarma, kıyafete kollarını ve bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olma ile şapka giyme becerileri yer alır.

18-24. aylar arasında dökmeden bardaktan su içme, kaşıkla dökmeden yemek yeme, pantolonunu çıkarma, gündüzleri uzun süre kuru kalma becerileri yer alır.

24-30. aylar arasında pipetle meyve suyu vb. içme, çatal kullanarak yiyecekleri yeme, çoraplarını giyme, ayakkabılarını giyme, pantolonunu giyme, kazağını çıkarma, fermuar açma ve işaretlerle ve/veya sözlerle tuvaleti geldiğini belli etme becerileri yer alır.

0-36. aylar arasındaki öz bakım becerilerini çocuğunuza fiziksel yardımla ve söyleyerek edindirebilirsiniz. El yıkama, pantolon giyme, ayakkabı bağlama gibi çok basamaklı be-

cerileri çalışırken beceriyi küçük adımlara bölebilirsiniz. Ayrıca öğretimde hangi dönemde hangi beceriyi hangi düzeyde vereceğinizi belirlemek de önemlidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz beceriyi adım adım gerçekleştirerek kendinizi videoya çekebilirsiniz. Daha sonra bu videoyu çocuğunuza izleterek aynısını yapmasını isteyebilirsiniz. Bir beceriyi en iyi öğrenmenin yolu tekrar etmektir. Çektiğiniz videoları tekrar tekrar izleterek alıştırma yapabilirsiniz.

Oyun Becerilerinin Desteklenmesi: Oyun; çocukların kendilerini rahatça ifade edebildikleri, doğal motivasyon kaynağı ve esnek yapıya sahip bir eylemdir. Çocuklar oyun yoluyla birçok beceriyi kazanabilirler ve kazandıkları becerileri sergileme fırsatı elde ederler. Oyun; çocukların **bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil becerilerinin** gelişimine katkı sağlar.

Çocuklar oyun yoluyla **problem çözme, plan yapma, öz düzenleme ve üst bilişsel becerileri** kazanabilir. Oyun sırasında çocuklar akranlarıyla, ebeveynleriyle ya da kardeşleriyle etkileşime girme fırsatı yakaladıklarında sosyal beceriler sergileyebilir ya da duygularını, isteklerini, gereksinimlerini ifade edebilirler. Çocuklar oyun oynarken sürekli hareket halinde oldukları için koordinasyonları ve dengeleri gelişir. Böylece hem vücutlarını daha iyi anlamaya başlarlar hem de daha etkili bir şekilde kullanabilirler.

Oyunun çocukların **dil gelişimi** üzerinde de etkisi vardır. Çocuklar oyun sırasında çevredekilerle iletişim kurarlar. Ebeveynler, çocuklarının oyun etkinliklerini dil gelişimi için fırsat olarak değerlendirebilir.

Erken çocukluk döneminde oyun türleri; **keşfedici/duyu motor oyun, işlevsel oyun ve sembolik/hayalî oyundur**. Keşfedici oyun, bebeğin çevresini ve nesneleri duyarlar yoluyla keşfetmesini içermektedir. İşlevsel oyun, çocuğun nesneleri sosyal açıdan kabul edilebilir şekilde kullanarak oyun oynamasıdır. Sembolik/Hayalî oyunlar, çocuğun nesneleri ve olayları temsil etmesi için sembollerini kullanmasını içermektedir. Örneğin bir kutuyu telefon olarak kullanmak. Sembolik/hayalî oyunlar ise (a) **hayalî işlevsel oyun**, (b) **yerine koyma oyunu**, (c) **olmayan nesneleri hayal etme oyunu**, (d) **olmayan nitelikleri hayal etme oyunu** olmak üzere dört farklı türde oynanabilir.

Çocuğunuzun oyun becerilerini geliştirirken ve desteklerken çevresel düzenlemeler yapabilirsiniz. Çevresel düzenlemeler; oyun araçlarının/oyuncakların seçimi, etkileşimi arttıracak oyun etkinliklerinin seçimi, oyun ortamının oyunun yapısal özellikleri ve çocuğunuzun gelişim özelliklerine göre düzenlenmesi ve çocuğunuzun oyun etkinliklerindeki performansına ilişkin dönütler verme ve sosyal öyküler kullanma olarak sıralanabilir.

İletişim ve Etkileşim Becerilerinin Desteklenmesi: **Alıcı dil**, konuşulan ve yazılan dili anlama becerisini ifade etmektedir. **İfade edici dil** ise bir kişinin ihtiyaçlarını, duygularını,

düşüncelerini ifade etmek için dili kullanma becerisidir. Alıcı dil becerilerini; **dikkat ve ayırt etme, anlam gelişimi, sözel olmayan iletişimi anlama, dil bilgisi yapıları** olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür. İfade edici dil becerileri ise **başkalarıyla iletişim kurma, sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, sözcük üretimi, dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi** olarak sıralanır. Çocuklar öncelikle alıcı dil becerilerinde dikkat ve ayırt etme becerilerini geliştirirler.

Çocuklar 0-6 aylık dönemde etraflarındaki seslere bakışlarıyla dikkatlerini yöneltirler ve vücut hareketleriyle bu sesleri anladığını gösteren tepkiler verirler. **Anlam gelişimi;** gösterilmesi istenen bir nesneyi gösterme, basit komutları yerine getirme, adı söylendiğinde bir işi yapmayı bırakma istendiğinde tepki verme, sorulara yanıt verme gibi söylenenleri ve söylenenleri anlama becerisidir. **Sözel olmayan iletişimi anlama;** çocukların mimikler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan iletişim biçimleri kullanılarak kurulan iletişimi anlama becerisidir. Çocukların konuşma becerisinin yeterli düzeyde gelişmediği 0-18 aylık dönemde sözel olmayan iletişimi anlama yetişkinle iletişim kurabilmek için önemli bir beceridir.

Dil bilgisi; yapıları, konuşurken kullandığımız ekleri, sözcük ve cümle yapılarını anlama becerisidir. **İletişim kurma,** çocukların sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerini kullanarak iletişim kurma becerisidir. Çocuklar 0-18 aylık dönemde bakışlar, mimikler ve sesleri kullanarak çevresindeki kişilerle iletişim kurarlar.

18 aylık dönemden sonra ise anlamlı sözcükler kullanarak sözlü iletişim kurmaya başlarlar. Sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, bir dili oluşturan seslerin öğrenilmesi ve doğru telaffuz edilmesiyle ilgilidir. 0-12 aylık dönemde sıklıkla ağlama sesi çıkaran çocuklar zamanla alfabedeki sesleri yetişkinlerden duyarak öğrenmeye başlarlar. Dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi; çocukların bir dilin kullanım kurallarını kazanma becerisidir. Bu beceri, 13-18 aylık dönemde tek bir sözcüğün cümle gibi kullanılması ve durum (-i), görülen geçmiş zaman (-di), olumsuzluk eklerinin kullanılması (-me, ma) ile başlar.

Günlük Rutin Oluşturma: Rutinler, çocuklardan ne beklendiğini netleştirerek onlarda kendini düzenleme gelişimini destekleyebilir ve bazı olumsuz davranışları önleyebilir. Zihnin yetersizliği olan çocuklar söz konusu olduğunda rutinleri öğretme daha büyük bir önem taşır. Bunun nedeni; zihnin yetersizliği olan çocukların dikkat ve bellek gibi bilişsel süreçler ile model alma, yönerge alma ya da davranışlarını biçimlendirmede yaşadığı sorunlar ve rutinlerin sağladığı tahmin edilebilirliğe daha fazla gereksinim duymalarıdır.

Erken çocukluk döneminde günlük rutinler içinde yer alan başlıca zaman dilimleri; **güne başlama, beslenme/yemek yeme, oyun zamanı ve uyku zamanı** olarak sayılabilir.

Zihnin yetersizliği olan çocuklar için **günlük rutin** oluşturma ve bu rutini onlara öğretirken izlenmesi gereken basamaklar; günün önemli zaman dilimlerini ve bu zaman dilimlerinde

gerçekleştirilecek etkinlik dizilerini belirleme, rutinin her basamağını tamamlamak için gerekli kuralları belirleme, rutinin basamaklarını izleme ya da izlememe durumları için tutarlı sonuçlar oluşturma ve basamakların gerçekleştirilmesi durumunda pekiştirme olarak sıralanabilir.

Zihin yetersizliği olan bir çocuk için günlük rutini oluşturan önemli zaman dilimlerini ve o zaman dilimlerinin içinde gerçekleştirilecek etkinliklerin her birinin görselleştirilerek çizelge hâline getirilmesi gerekli olabilir. Görselleri hazırlandıktan sonra sıraya dizilerek bir çizelge hazırlanabilir. Günlük rutine ait çizelge çocuğun odasında göz önünde bir yere asılabilir, yemek zamanına ait çizelge mutfakta görünür bir alana yerleştirilebilir ya da el yıkama becerisine ait çizelge çocuğun elini yıkarken görebileceği biçimde lavabonun yanına asılabilir. Çocuğunuzu çizelgenin bulunduğu yere götürebilir, sıradaki görseli gösterebilir, eğer sözel dil becerileri gelişmişse zaman dilimini adlandırabilir (ör. yemek zamanı) ve etkinliklere başlaması için fiziksel olarak destek olabilirsiniz. Etkinlikleri yerine getirme sırasında ise gerektiği kadar destek sunmalısınız. Hem rutini takip etmede doğru verilen tepkileri hem de etkinlikleri gerçekleştirmede verilen doğru tepkileri ödüllendirmelisiniz.

Bilişsel Becerilerin Desteklenmesi: Erken çocukluk döneminde (0-3 yaş) bilişsel beceriler genel olarak (a) **dikkat/ortak dikkat**, (b) **eşleştirme ve sınıflandırma**, (c) **taklit etme**, (ç) **bellek/nesne devamlılığı**, (d) **problem çözme**, (e) **sayma**, (f) **kavram gelişimi**, (g) **neden-sonuç ilişkisi kurma**, (ğ) **görsel/uzamsal ilişkiler** başlıkları altında ele almak mümkündür.

Dikkat; çevrede var olan pek çok olay, durum, madde arasından özel olarak seçilen bir ya da birkaç tanesine odaklanma becerisidir. Dikkat becerisi olmadığında öğrenme gerçekleştirilemediği için tüm bilişsel beceriler arasında dikkatin en önemli beceri olduğu söylenebilir.

Eşleştirme, ortak özelliklere sahip olan nesneleri tespit etme becerisidir.

Sınıflandırma ise nesneleri ortak özelliklerine göre gruplandırma becerisidir. Bu iki beceri çocukların kavramların isimlerini öğrenmesi için gerekli olan temel bilişsel becerilerdir.

Taklit, görülen hareketleri ve duyulan sesleri bire bir kopyalama becerisidir. Çocuklar ilk yıllarında çoğunlukla taklit yoluyla öğrenirler.

Bellek; bilgiyi kazanma (öğrenme), depolama, koruma ve istenen bir zamanda geri çağırma (hatırlama) becerisidir. Yaşamın ilk üç yılında bellek sürekli olarak değişime uğramakta ve gelişmektedir. Bununla birlikte belleğin gelişim basamakları aynı kalmaktadır.

Nesne devamlılığı; bir nesnenin görülmediğinde ve duyulmadığında bile varlığını devam ettirdiğini bilme becerisidir.

Problem çözme, karşılaşılan problemlere çözüm bulma becerisidir. Problem çözme be-

cerisinin temel amacı en iyi çözümü bularak zorlukların üstesinden gelmektir.

Sayma, bir dizi ya da gruptaki nesnelerin toplam sayısını ya da miktarını belirleme becerisidir. Sayma becerisi iki yaşından itibaren açık bir şekilde gelişmeye başlar.

Kavram, ortak özellikler taşıyan varlıklara verilen genel addır. Çocuklarda kavram gelişimi ilk anlamlı sözcükleri çıkarmaya başladıkları bir yaşından itibaren belirgin bir şekilde gelişmeye başlar. 24-36 aylık dönemde ise çocuklar günlük hayatta gerçekleştirdiğimiz eylemlere ilişkin neden sonuç ilişkisi kurabilirler.

Görsel/uzamsal ilişkiler, nesnelerin konumlarının birbiri arasındaki ilişkileri ve nesnelerin hareketlerini anlama becerisidir. Görsel/uzamsal ilişkiler ileri dönem matematik becerilerinin temelini oluşturduğu için erken çocukluk döneminde kazanılması gereken en önemli bilişsel becerilerden biridir.

BÖLÜM 1

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU

GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Genel Amaç

Sevgili aileler; bu bölümde erken çocukluk döneminde sergilenen tipik gelişim özellikleri açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- Erken çocukluk döneminde bilişsel gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde dil ve iletişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde sosyal-duygusal gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde motor gelişim özelliklerini açıklar.
- Erken çocukluk döneminde öz bakım becerilerini açıklar.
- Erken çocukluk dönemi becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim

- 1.1. Görsel/Uzamsal İlişkiler
- 1.2. Dikkat/Ortak Dikkat
- 1.3. Bellek/Nesne Devamlılığı
- 1.4. Eşleme/Sınıflama
- 1.5. Taklit
- 1.6. Kavram Gelişimi
- 1.7. Problem Çözme

2. Erken Çocuklukta Dil ve İletişim Becerileri

- 2.1. Alıcı Dil Becerileri
- 2.2. İfade Edici Dil Becerileri

3. Erken Çocuklukta Sosyal-Duygusal Beceriler

- 3.1. Yetişkinlerle İlişki
- 3.2. Akranlarla İlişki

3.3. Duygu Gösterme ve Düzenleme

3.4. Empati

3.5. Dürtü Kontrolü

4. Erken Çocuklukta Motor Gelişim Özellikleri

4.1. Motor Gelişim ve Motor Beceriler

4.1.1. Kaba Motor Gelişim

4.1.2. İnce Motor Gelişim

5. Erken Çocuklukta Öz Bakım Becerileri

5.1. Yeme-İçme Becerileri

5.2. Giyinme-Soyunma Becerileri

5.3. Tuvalet Becerileri

5.4. Kişisel Bakım Becerileri

Açıklamalar

Çocukların gelişimsel özellikleri ve gereksinimleri değerlendirilirken temel gelişim alanlarında sergilediği davranışlar göz önünde bulundurulur. 0-3 yaş aralığını kapsayan erken çocukluk döneminde bu gelişim alanları **bilişsel, iletişim, sosyal-duygusal, motor ve öz bakım** olarak sıralanabilir. Bu gelişim alanları birbirinden bağımsız değerlendirilemez. Gelişim alanlarının birinde ya da birkaçında var olan sorun ya da sorunlar diğer gelişim alanlarını da olumsuz etkileyebilir ya da herhangi bir gelişim alanının desteklenmesi diğer alanlarda da gelişmeler yaratabilir. Anne babalar olarak çocuğunuzun her bir gelişim alanında hangi düzeyde olduğunu bilmeniz, hangi konularda onu desteklemeniz gerektiğiyle ilgili size rehberlik edecektir. Çocukların gelişim hızı birbirinden oldukça farklı olmasına karşın çocuklar gelişimsel beceriler açısından benzer bir sıralamayla ilerlerler. Bu nedenle bu bölümde 0-3 yaş aralığında tipik gelişim özelliklerinin neler olduğuyla ilgili bilgiler ve bu alanlarda çocuğunuzu nasıl değerlendirebileceğinizle ilgili öneriler sunulacaktır. Gelişimsel basamaklar açıklanırken “0-36 Ay Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler için Erken Çocukluk Özel Eğitim Programı” temel alınmıştır. Bu bölümde anlatılan tüm gelişim alanlarında çocukların sırasıyla hangi becerileri sergilediklerini görmek ve çocuğunuzu değerlendirmek için bölüm sonunda yer alan okuma önerilerini inceleyebilirsiniz.

! DİKKAT

Çocuğunuz yavaş öğreniyor olabilir ancak becerilerin gelişimi tüm çocuklarla benzer sırada olacaktır. Bu nedenle çocuğunuzun becerilerini değerlendirmede ve desteklemede bu sıralamayı göz önünde bulundurmalısınız.

ÖYKÜ

Ayşe Hanım 2,5 yaşındaki kızı Eylül'ün yaşıtlarından farklı davranışlar sergilediğini fark etmiş ve bir çocuk psikiyatristine başvurmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Eylül'ün zihinsel yetersizliği olduğu belirlenmiştir. Doktor ve eğitimci yönlendirmeleriyle Ayşe Hanım, kızının gelişiminin desteklenmesinde evde gerçekleştirdikleri uygulamaların öneminin farkına varmıştır. Kızının her bir gelişim alanındaki becerilerini desteklemek için öncelikle gereksinimlerini ve buna uygun hedefleri belirlemesi gerektiğini öğrenmiştir. Eylül'ün öğretmeni, Ayşe Hanım'a bu amaçla tipik gelişim gösteren çocukların hangi gelişim aşamalarından geçtiğini bilmesinin önemli olduğunu söylemiştir.

Ayşe Hanım bu yönlendirmeler doğrultusunda her bir gelişim alanında tipik gelişim gösteren çocukların sırayla hangi becerileri kazandığını öğrenmiş ve Eylül'ün davranış ve becerilerini gözlemlemeye başlamıştır. Gözlemler sırasında büyük kas becerileri dışında hiçbir alanda kızının kendi yaş grubu için belirtilen becerileri sergileyemediğini fark etmiştir. Örneğin kızının yaşını göz önünde bulundurduğunda renk eşlemesi yapabilmesi gerektiğini öğrenmiştir. Ancak Eylül'ün henüz bu beceriyi sergilemediğini görmüştür. Bu durumda daha erken yaşlardaki çocukların hangi eşleme becerilerini sergilediğini kontrol etmiştir. Bu değerlendirme sonucunda Eylül'ün renkleri eşleyemediğini ancak bu beceriden önce gelişen tüm eşleme becerilere sahip olduğunu görmüştür. Ayşe Hanım kızıyla oynarken önüne bir kırmızı, bir sarı ve bir de mavi mandal koymuştur. Eline mavi mandalı vererek "Aynısını göster." demiş, Eylül mandalı yanlış yere koymuştur. Ayşe Hanım bunu diğer renkler için de tekrarlamış ve yine doğru tepki alamamıştır. Böylelikle kızının bilişsel gelişimini desteklemek üzere belirlediği hedeflerden biri renk eşleme becerisi olmuştur. Ayşe Hanım tüm gelişim alanlarında benzer bir değerlendirme ile her bir alandan uygun hedefler belirlemiştir.

1. Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişimin çocukların dünyayı anlamak üzere kullandıkları düşünme ve akıl yürütme süreçlerini kapsadığı söylenebilir [1]. Bilişsel gelişim diğer tüm gelişim alanlarıyla yakından ilişkili olmakla birlikte zekâ gelişimini de kapsamı bakımından oldukça önemlidir [2]. Çocuğunuz kendi yaş aralığı için uygun olan bilişsel becerileri sergilemiyor olabilir. Bu durumda sergileyemediği ilk beceriden başlayarak çalışma hedeflerinizi belirleyebilirsiniz. Örneğin 15 aylık bebeğiniz 12-18 ay aralığındaki becerilerden hiçbirini sergilemiyor olabilir. Bu durumda bir önceki 9-12 ay aralığına uygun becerileri kontrol edebilirsiniz.

1.1. Görsel/Uzamsal İlişkiler

Erken çocuklukta görsel/uzamsal ilişkiler temel olarak nesneler arasındaki ilişkiyi algılama ve anlama becerisini içerir [3]. Bebek bunu en erken dönemde nesnelere bakma, onları takip etme, ellerini inceleme ve nesneleri ağızına götürme yoluyla yapar. 0-3 ay aralığındaki bebeğin insan yüzlerini ve yakındaki dikkat çekici nesneleri izlediklerini ve bunları hareket ettirdiğinizde takip ettiklerini görebilirsiniz. Bebekler daha sonraki dönemde nesneleri eliyle tutmaya başladığı için kendi elinde tuttuğu nesneleri incelemeye ve nesneleri bir elinden diğerine geçirebilmeye başlar. 10-24 aylar arasında bebekte nesne sürekliliği ve motor becerilerinin de gelişmesiyle birlikte bebek kaybolan nesnenin ardından gitmeye başlar. Ayrıca nesneleri kutularından alarak inceleme, nesneleri elinde döndürerek inceleme, farklı büyüklükte halkaları çubuğa takma, farklı büyüklükte kapları iç içe geçirme ya da küplerle kule yapma gibi becerileri sergilemeye başlar. Farklı büyüklükte nesneleri almak için parmaklarla sıkıştırma, avuçla alma ya da kucaklama gibi farklı davranışlar sergiler.

Çocuklar 2 yaşa kadar nesneleri inceleyerek ve denemeler yaparak gözledikleri büyük-küçük kavramını 2 yaştan itibaren geliştirirler ve hangi nesnenin büyük ya da küçük olduğunu gösterebilirler [4]. Bu gelişmeyle birlikte, deneme yapmaya gerek kalmadan farklı büyüklükteki kapları iç içe geçirebilir ya da farklı büyüklükteki halkaları sırasıyla çubuğa takabilirler. Siz de evinizde bulunan iç içe geçebilen kaplarla bir oyun düzenleyerek çocuğunuzun kapları deneme yoluyla mı yoksa büyüklüklerini inceleyerek mi iç içe koyduğunu gözlemleyebilirsiniz. Oyuncakları gözünün önünde yukarı aşağı, sağa sola hareket ettirerek nesneleri takip edip etmediğini ya da elindeki nesneleri inceleyip incelemediğini kontrol etmeniz yararlı olacaktır.

1.2. Ortak Dikkat/Dikkat

Bilişsel gelişim söz konusu olduğunda en önemli süreçlerden biri de dikkattir. Kişinin bir durum ya da sorunun önemli özelliklerine odaklanması olarak tanımlanan dikkat, çocuklarda beyin olgunlaştıkça gelişir. Ortak dikkat ise parmakla işaret etme, gösterme ya da sözel olarak ifade etmek yoluyla birden fazla kişinin dikkatinin aynı anda bir nesne, kişi ya da durum

üzerinde olması anlamına gelir [5]. Bebeğinizin daha ilk üç ayda sizinle göz kontağı kurduğunu ve yüzünüzü dikkatle izlediğini gözlemleyebilirsiniz. İlerleyen aylarda elindeki nesneye odaklanarak incelediğini ve çevreden gelen seslere dikkati yönelttiğini görebilirsiniz. 9. ayda bebekler önce bir nesne ya da duruma, sonra tekrar size bakarak gördüğü durum ya da nesneyi sizinle paylaşmaya çalışırlar. 10. aydan itibaren bebeğiniz sizinle aynı etkinliğe dikkatini verebilir. Örneğin kısa süreli de olsa sizinle birlikte resimli bir kitaba bakabilir. Ayrıca konuşma öncesi dönemde size isteklerini işaret ederek ya da farklı yollarla göstererek anlatabilir. 1 yaş sonrasında çocuğunuz sizinle birlikte ortak bir etkinliğe dikkatini en az beş dakika süreyle verebilir. Ayrıca çocuğunuz sizin işaret ettiğiniz nesne ya da duruma bakabilir. 18 ay itibarıyla dikkatini etrafındaki nesneler üzerinde sabit tutarak en az 10 dakika tek başına oynayabilir.

Bebeğinizin ilk aylarından itibaren onunla konuşup ona şarkı söyleyebilir ve gözlerine bakarak sizi izleyip izlemediğini kontrol edebilirsiniz. Bebeğiniz elinde nesne tutabilmeye başladığı andan itibaren elindeki nesneyi inceleyip incelemeyi ve çevreden bir ses geldiğinde sesin nereden geldiğini bulmaya çalışıp çalışmadığını gözlemleyebilirsiniz. 9. aydan itibaren bebeğinizin yakınlarına ilgisini çekecek ya da ilk kez göreceği oyuncaklar koyarak bebeğinizin oyuncağa bakıp sonrasında size bakıp bakmadığını ve nesne üzerindeki dikkatini sizinle paylaşmaya çalışıp çalışmadığını kontrol edebilirsiniz. Bebeğiniz henüz konuşmaya başlamadan isteklerini nasıl bildirdiğine dikkat edebilir, işaret edip etmediğini gözlemleyebilirsiniz.

1.3. Bellek/Nesne Sürekliliği

Öğrenilenlerin doğru ve güvenilir olarak zihinde tutulması ve gerektiğinde yeniden hatırlanması **"bellek"** olarak tanımlanır [6]. Öğrenmenin gerçekleşmesi için geçmişteki bilgilerin hatırlanması gerekir. Bebeklerde gelişen bağıllık belleğin güçlenmeye başladığının bir işaretidir. 6-8 aylar arasında bebekler tanıdığı kişilerin yanında güvenli ve rahat hissederken tanımadığı kişilerin yanında huzursuz olabilir. Bu durum, onun yakınındaki insanları yaşantıları yoluyla tanıdığı ve hatırladığı anlamına gelir. Bebeğiniz tanımadığı insanların yanında güvende hissetmemeye başladıysa bu belleğinin oldukça güçlendiğini gösterir.

Bellek güçlendikçe çocuklarda **nesne sürekliliği** de gelişir. Çocuklar erken çocukluk döneminin başlarında nesne ya da kişileri göremediklerinde onların artık var olmadıklarını düşünürler. Ancak yine tekrarlayan gözlemler sonucunda, nesne ya da kişilerin onları göremese ya da dokunamasa bile var olmaya devam ettiğini anlamaya başlarlar. Böylece 1,5 yaş civarında nesne sürekliliği gelişmiş olur [7]. Örneğin 6 aylık bir bebeğin oyuncağını saklarsanız onu aramaz ancak nesne sürekliliği gelişmiş olan bir bebeğin oyuncağını sakladığınızda nerede olduğunu araştırmaya başlayacaktır. Çocuğunuzda nesne sürekliliğinin gelişip gelişmediğini kontrol etmek için bu becerinin nasıl bir gelişim izlediğini bilmeniz önemlidir. Bebekler yedinci aydan itibaren siz odadan çıktığınızda arkanızdan bakabilir, bir oyuncağının yarısını gözünün önünde bir örtü altına saklarsanız oyuncağını bulabilir. 10. aydan itibaren,

size bakarken oyuncaklarını bir kutunun içine koyarsanız oyuncakları bulmak için kutunun içine bakar. Bebek bir yaşından itibaren iki farklı kutudan birine koyduğunuz oyuncağı doğru kutunun içinde arar ve siz dışarıdayken “anne/baba” nerede diye sorulduğunda gözleriyle sizi bulmaya çalışabilir. İki yaşından itibaren nesne sürekliliğinin yanı sıra belleğin de oldukça gelişmiş olduğunu gösteren gelişmeler de oluşmaya başlar. Örneğin çocuğunuz üç rakamı arka arkaya söylediğinizde bu rakamları tekrarlayabilir. 2,5 yaştan sonra bir resmi kısa bir süre gördükten sonra resimde neler gördüğünü sayabilir ve önceden ona verdiğiniz sözleri size hatırlatabilir.

1.4. Eşleme/Sınıflama

Bebekler/çocuklar oldukça erken dönemlerden itibaren eşleme yapabilmeye başlarlar. Eşleme birbirinin aynısı olan nesneleri ya da resimleri bir araya getirme olarak tanımlanabilir. Örneğin çocuk farklı nesnelerin bulunduğu bir ortamda elindeki kalemi önündeki nesnelerin arasından kalemin yanına koyarsa bu onun eşleme yapabildiğini gösterir. Çocuklar 13-18 ay arasında eş nesneleri birbiriyle eşlemeye ve iki farklı grup nesneyi gruplamaya başlar. Örneğin eline bir çorabın tekini verdiğinizde yerde bulunan bebek ve çorabın diğer teki arasından çorabın diğer tekini bularak elindeki çorapla onu bir araya getirebilir. Yere birbirinden farklı kalemleri ve bardakları koyduğunuzda kalemleri bir tarafa, bardakları bir tarafa koyarak sınıflama yapabilir. Eşleme becerileri geliştikçe çocuk daha fazla nesne arasından çorabı seçmeyi başarabilir. 25-30 aylar arasında nesneleri resimleriyle eşlemeye ve şekilleri eşlemeye başlayarak ilerleme gösterirler. 30 aydan sonra ise renk eşlemeye başlarlar. Örneğin yerde kırmızı, sarı, yeşil ve mavi mandal varken eline verilen mavi mandalı yerdeki eşinin yanına bırakabilirler. Yine bu dönemde sınıflama becerilerinin gelişmesiyle çocuğunuz büyüklükleri farklı olan iki grup nesneyi bir araya getirerek gruplandırabilir. Örneğin önüne karışık olarak bıraktığınız dört yemek kaşığı ve dört çay kaşığı arasından yemek kaşıklarını bir tarafa, çay kaşıklarını başka bir tarafa ayırabilir.

Çocuğunuzun eş nesneleri ya da resimleri eşleyip eşleyemediğini kontrol etmek için önünde birkaç farklı nesne ya da resim örneği varken “Eşini bul.” ya da “Aynısını göster.” gibi bir ifadeyle eline verdiğiniz nesne ya da resmin aynısını bulup bulamadığını kontrol edebilirsiniz.

1.5. Taklit

Taklit, karşıdaki kişinin sesinin ya da hareketinin tekrar edilmesidir [7]. Bu beceri tüm gelişim alanlarını doğrudan etkiler. Çünkü öğrenmenin temelinde taklit yer alır. Çocuklar etrafındaki kişilerin davranışlarını taklit ederler ve böylece pek çok gelişim alanında ilerleme gösterirler. Çocuklar taklit becerilerini oldukça erken dönemden itibaren öğrenirler. Basit taklit becerileri 7- 9. aydan itibaren, ertelenmiş taklit ise 18. aydan itibaren gelişir [9]. Basit taklit çocuğun gördüğü eylemi hemen tekrarlamasıyken ertelenmiş taklit çocuğun daha önceden görmüş olduğu eylemleri hatırlayarak tekrar etmesidir. Başlangıçta, çocuğunuz sizin yaptığınız el ya da beden hareketlerini tekrar edebilir. Örneğin el salladığınızda bunu taklit edebilir. Benzer

biçimde, bir nesneyle yaptığınız tek adımdan oluşan hareketleri tekrar edebilir. Örneğin elindeki çingırağı sizin yaptığınız gibi sallayabilir. Taklit becerileri de eşleme becerileri gibi dil gelişiminin zeminini oluşturur. Çünkü bebek 10. aydan itibaren sizden duyduğu sesleri, 13. aydan itibaren de sizden duyduğu sözcükleri tekrar etmeye çalışır. 18. aydan itibaren kullandığınız cümlelerin birkaç sözcüğünü tekrar edebilir, 2 yaştan itibaren ise ertelenmiş taklidin bir göstergesi olarak sizin cümlelerinizi duyduktan bir süre sonra tekrar edebilir. 2,5 yaştan sonra çocuğunuz sizin yaptıklarınızı ya da söylediklerinizi oyun içinde kullanmaya başlayabilir. Bu durum dil becerilerinin de oldukça geliştiğini gösterir. Çocuğunuzun taklit becerilerine sahip olup olmadığını değerlendirmek için “Böyle yap.”, “Aynısını yap.” ya da “Sen de söyle.” gibi bir ifadeyle sizin yaptıklarınızı ya da söylediklerinizi tekrar edip etmediğini kontrol edebilirsiniz.

Görsel 1 Betimleme: Açık havada annesi tarafından gökyüzüne kaldırılan, karşılıklı gülen kız bebek ve annesi

1.6. Kavram Gelişimi

Kavram belli özellikleri paylaşan nesne ya da olaylara verdiğimiz sembol olarak tanımlanabilir [10]. Kavramlar çocukların bilişsel gelişimi açısından oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar karşılaştığı nesne ya da olayları zihinde tutmak için pratik bir yol olarak kavramları kullanırlar ve bu sayede dünyayı daha kolay öğrenirler [11]. Çocukların kavram geliştirmesi nesne ve olayları belli özelliklerine göre gruplayarak ad vermesi anlamına gelir. Örneğin çocuk başlangıçta aynı renkte olan nesneleri zihninde bir araya getirerek sınıflar, daha sonra bu

kavramın “sarı” olarak adlandırıldığını öğrenir. Diğer bir deyişle çocuğun kavram geliştirmesi için sözel ifadeler kullanması bir koşul değildir. Çocuklar nesnenin farklı örnekleriyle karşılaşarak, bu nesnelerin ortak özelliklerinin farkına vararak kavram geliştirir. Örneğin erken dönemlerde bahçelerindeki köpeğin köpek olduğunu bilir ancak zamanla farklı köpeklerin sahip olduğu ortak özellikleri fark ederek “köpek” kavramını geliştirir. Aynı zamanda ortak amacı paylaşan nesneler için de kavram geliştirebilir. Örneğin zaman içinde tabak, bardak, kaşık ve çatal gibi nesnelerin sofraya gereçleri kavramının örnekleri olduğunu anlar. Buradan da anlaşılacağı gibi eşleme/sınıflama becerileri ile kavram gelişimi arasında önemli bir ilişki vardır. Örneğin farklı renklerdeki nesneleri renklere göre gruplayan bir çocuğun o rengi isimlendirememesi bile renk kavramını geliştirdiği düşünülebilir. Dolayısıyla eşleme becerilerinin geliştirilmesi kavram gelişimine de katkıda bulunacaktır. Çocukların erken dönemlerde kazandığı kavramlar nesne isimleri, renk, şekil kavramları, zıtlık kavramları, sayı kavramı ve yer bildiren kavramlar olarak sıralanabilir. Örneğin 2 yaştan sonra çocuğunuzdan bir tane kitap vermesini istediğinizde bunu yapabilir. 2,5 yaştan itibaren ise sayı kavramı daha da gelişerek istediğinizde iki kalem vermeye, üçe kadar saymaya, parmağıyla biri ya da ikiyi göstermeye ve bir tabakta az pirinç diğerinde çok pirinç varken hangi tabakta az, hangi tabakta çok pirinç olduğunu göstermeye başlayabilir.

1.7. Problem Çözme

Çocuklarda bilişsel gelişim kapsamında değerlendirilen bir diğer beceri alanı problem çözümedir. Problem çözme çocukların karmaşık durumlar içinde çeşitli araçlar kullanarak ve tekrar tekrar denemeler yaparak çözüme ulaşmaları olarak düşünülebilir. Çocuğunuzun oyun oynarken farklı büyüklükteki kapları iç içe geçirdiğini, şekil kutularında şekilleri doğru boşluğa atmak için denemeler yaptığını ya da yapbozları tamamladığını görebilirsiniz. Bu etkinlikleri tamamlaması çocuğunuzun önemli bir bilişsel gelişim göstergesi olan problem çözme becerisinin gelişmekte olduğunu gösterir [12].

Çocuğunuzun bilişsel gelişimini desteklemek isterseniz tipik gelişim sürecinde problem çözme becerilerinin nasıl bir gelişim gösterdiğini bilmeniz önemlidir. Problem çözme becerilerinin ilk işaretleri ortalama 6-7 aydan itibaren gözlemlenir. Bu dönemde çocuğunuzun almak istediği bir oyuncağın önüne ulaşmasını engelleyen başka bir nesne koyup o engeli aradan çıkarıp çıkarmadığını kontrol edebilirsiniz. 10. aydan itibaren çocuklar problem çözmek üzere araç kullanmaya başlayabilirler. Örneğin çocuğunuz bir arabasına ip bağladığınızda almak için ipi çekerek arabayı kendisine yaklaştırabilir. Çocuğunuzun hareket becerilerinin de gelişmesiyle 13. aydan itibaren bir nesneye ulaşmak için önünde ona engel olan nesnenin etrafından dolaşarak ya da üstünden geçtiğini görebilirsiniz. Ayrıca bir nesneye ulaşmak için başka bir nesneyi kullanabilir. İletişim becerilerinin de gelişmesiyle bir problem oluştuğunda çözümü için sizden hareketler ya da sözcüklerle yardım isteyebilir. Örneğin susayınca size bardağı işaret edebilir. Problem çözme becerilerinin en sık sergilendiği oyuncaklar olan yapbozlarla oyun da bu dönemde başlar. Bu dönemde çocuğunuz birbirinden bağımsız

parçaların olduğu bir yapbozda tek bir parçayı denemeler yaparak takabilir. Çocuklar 1,5 yaştan sonra benzer bir yapbozun üç parçasını takabilirler. Ayrıca belleğin de gelişmesiyle birlikte sizin problem çözmek için yaptıklarınızı benzer bir durumda kullanabilirler. Örneğin koltuğun altına kaçan bir oyuncak küçük bir sopa kullanarak aldığınızı gören çocuk daha sonra aynı yöntemi kullanmayı deneyebilir. 2-3 yaş arasında yapboz becerileri daha da gelişir; birbirinden bağımsız parçaların olduğu bir yapbozda üçten fazla parçayı takabilmeye ve birbiriyle ilişkili parçaların bulunduğu yapbozları tamamlamaya başlarlar. Siz de bu gelişim basamakları doğrultusunda, çocuğunuzun almak istediği nesnenin önüne engeller koyarak, kendiliğinden oluşan problem durumlarında neler yaptığını, şekil kutusu ve yapboz gibi oyuncaklara nasıl tepki verdiğini gözlemleyerek problem çözme becerilerini kontrol edebilirsiniz.

Görsel 2 Betimleme: Yerde duran yapboz parçalarıyla oynayan küçük bir erkek çocuğu

2. Erken Çocuklukta Dil ve İletişim Becerileri

İletişim kişiler arasında düşünce ve bilgilerin aktarılması anlamına gelirken dil iletişim kurmak için kullanılan bir araçtır. İletişim kurmanın en yaygın aracı da sözel dildir [13]. Çocuklar sözel dili kullanmaya başlamadan önce konuşulan dili anlamaya başlar. Diğer insanların kullandıkları sözel dili anlamaya alıcı dil adı verilir. Bir diğer deyişle alıcı dil gelişimi, çocuğun kendini ifade etmesi anlamına gelen ifade edici dil gelişiminden önce gelir [14].

2.1. Alıcı Dil Becerileri

Alıcı dil becerileri çevremizdeki insanların bize ilettiği düşünce ve bilgileri anlamak için kullandığımız becerilerdir. Çocuğunuza “Bay bay yap.” dediğinizde size el sallıyorsa bu sizin söylediklerinizi anladığı anlamına gelir. Çocuklar bu yolla çevresinde konuşulanları dinleyerek pek çok şey öğrenir. Kendini ifade etmeyi öğrenmenin yolu da başkalarının söylediklerine dikkat etmek ve onları taklit etmek olarak düşünülebilir. Bu nedenle çocuğunuzun alıcı dil becerilerini kontrol etmeniz ve desteklemeniz oldukça önemlidir. Bilişsel gelişimde olduğu gibi dil gelişiminde de ilerleme hızı her çocukta farklı olsa da dil becerilerinin gelişim sırası ortaktır. Bu nedenle alıcı ve ifade edici dil becerilerinin tipik gelişim içinde hangi sırayla gerçekleştiğini bilmeniz faydalı olacaktır. İzleyen kısımda tipik gelişim kapsamında alıcı dil becerilerinin gelişimi anlatılacaktır.

Alıcı dil becerilerinin temelinde dikkati yöneltmenin yer aldığı söylenebilir. Bebekler daha yenidoğan döneminde kendisiyle konuşan kişiye döner, kısa bir süre bakar ve o kişinin ağzını ve dudaklarını izler. Ayrıca huzursuzlanan bebeğin tanıdık sesler karşısında sakinleştiği görülür. Bebek üçüncü aydan itibaren çevresinde konuşan kişiyi başını çevirerek bulabilir. Altıncı aydan itibaren de bebeğin alıcı dil becerilerinin gelişiminin oldukça hızlandığı görülür. Bu dönemden itibaren bebeğin duyduğu sözcükleri anlamlandırmaya başladığı düşünülebilir. Örneğin bebeğinizin adını söylediğinizde bebeğiniz dönerek bakarak ya da ses çıkararak tepki verebilir. Sizin konuşmalarınızı dikkatini daha uzun süre yönelterek dinleyebilir. Ayrıca sık kullanılan bazı sözcükleri ayırt edebilir. Örneğin “anne”, “mama”, “araba” ve “bay bay” gibi sözcükleri ya da aile üyelerinin adlarını duyduğunda bu sözcükleri anladığı görülebilir. Bununla uyumlu biçimde “Hayır.” dediğinizde durup bakabilir. Dokuzuncu aydan sonra bebekler tek basamaklı basit yönergeleri yerine getirerek söylediğinizi anladığını gösterir. Örneğin “Bay bay yap.” dediğinizde el sallayabilir ya da “Ver.” dediğinizde elindekini size verebilir.

Yaşamın ikinci yılında, çocuğunuzdan adını bildiği nesneleri istediğinizde o nesneyi alıp size getirebilir. Vücut bölümlerini (Gözün nerede?) ya da giysi bölümlerini sorduğunuzda (Çorabın nerede?) gösterebilir. 1,5 yaştan itibaren çocukların daha fazla sözcüğün anlamını bilmeye başladığı, iki basamaklı yönergelerinizi yerine getirdiği (Odana gidip bebeğini getir.) ve sözel dilin bazı kurallarını anladığı görülür. Bu dönemde çocuklar kişi eklerini, olumsuzluk anlamı taşıyan sözcükleri ve sahiplik eklerini anlayabilir. Örneğin “Gitme.” dediğinizde çocuğunuzun anlık da olsa durakladığını, “Kitabını getir.” dediğinizde kendi kitabını getirdiğini görebilirsiniz.

İki yaştan itibaren çocuğunuzun eylemleri anlamaya başladığını görebilirsiniz. “Hangisiyle saçımızı tararız?” diye sorduğunuzda önündeki nesnelerden tarağı gösterdiğinde ya da önünde kitap okuyan bir çocuk ve uyuyan bir çocuk resmi varken “Hangisi kitap okuyor?” diye sorduğunuzda doğru resmi gösterdiğinde çocuğunuzun eylemleri anladığından söz edilebilir. Bu dönemde “üstünde”, “altında”, “yanında” gibi yer bildiren sözcükleri anlama-

ya başlayabilirler. Ayrıca bazı basit sorularınızı (kim, nerede, ne gibi) anladığını hareketlerle ya da basit sözcüklerle yanıtlayarak gösterebilirler. Örneğin “Anne nerede?” diye sorduğunuzda annesini işaret edebilirler. Yaşamın üçüncü yılının sonlarına doğru çocuğunuzun “büyük-küçük”, “kısa-uzun” gibi bazı sıfatları anladığını görebilirsiniz. Örneğin “Küçük arabayı ver.” dediğinizde küçük ve büyük arabanın arasından küçük olanı seçebilir. Ayrıca yer bildiren sözcükleri anladığını davranışlarıyla belli edebilir. Örneğin “Masanın üstündeki topu ver.” dediğinizde odada bulunan birkaç top arasından masanın üzerindeki topu seçebilir.

2.2. İfade Edici Dil Becerileri

İfade edici dil kişinin dili kurallarına uygun kullanmasıyla kendini ifade etmesini sağlayan becerilerdir [7]. Kendimizi ifade ederken sıklıkla kullanılan bir yol konuşmadır. Ancak ifade edici dil becerileri ve konuşmanın aynı anlama geldiği düşünülmemelidir. Kişiler işaret dili, resim ya da kelime gösterme gibi başka yollarla da kendini ifade edebilir. Nitekim çocuklar konuşmaya başlamadan önce isteklerini hareketler, sesler ya da yüz ifadeleri aracılığıyla da iletmeğe çalışırlar.

Konuşma öncesi dönem ortalama bir yaşa kadar geçen süreyi temsil eder. Yaşamın ilk üç ayında bebekler ağlayarak iletişim kurar ve ihtiyaçlarını bu yolla belli eder. Kendi kendine “a, e, o, u” gibi sesler çıkarır, hâlimden memnun olduğunda bunu belirten sesler üretir ve konuştuğunuzda size gülümser ya da sesler çıkarır. Bu seslerin amacı ses üretiminin alıştırmasını yapmak, iletişim kurmak ve dikkat çekmektir [14]. Üç aydan itibaren ağlama dışında sesler çıkarmaya ve kendiliğinden çığlık atmaya başlayabilir. Bu dönemde bebekle konuştuğunuzda seslerle size karşılık verebilir ve sesli gülmeye başlayabilir. Bebeğin çıkardığı sesler bu dönemde farklılaşır ve bebek “a-ga”, “a-ba”, “a-da” gibi heceler üretmeye başlayabilir. Bebek altı aydan sonra aynadaki görüntüsüne karşı sesler çıkarabilir, onunla fış fış kayıkçı ya da parmak oyunları gibi oyunlar oynadığınızda hareketleriyle ya da çıkardığı seslerle size eşlik edebilir. İhtiyaçlarını belli etmek üzere bazı jestleri kullanabilir. Örneğin istemediğinde eliyle sizi ittirebilir ya da kafasını sağa sola sallayabilir. Ünsüz-ünlü sesleri bir araya getirerek heceler oluşturabilir. İlk bir yılın sonlarına doğru bebeğin çıkardığı sesler artar ve çeşitlenir, bebek ağlamadan da çıkardığı seslerle iletişim kurabilir. Bazı isteklerini bildirmek üzere farklı sözcükler üretebilir (“su” yerine “bumbum” demek gibi), sesinin tonunu değiştirebilir, cümleye benzer anlamsız cümleler kurabilir. Bebekler genellikle bir yaşını doldurmadan önce en az bir anlamlı sözcük kullanabilir.

Görsel 3 Betimleme: Parmağındaki kuklayla karşısındaki küçük kız çocuğunu eğlendirmeye çalışan bir baba

Bebeğin birinci yaşını doldurmasıyla başlayan tek sözcük döneminde ifade edici dil becerilerinde oldukça hızlı bir gelişme olur. Karşısındakinin dikkatini çekmek, ihtiyaçlarını belirtmek, başkalarının söylediklerini onaylamak ya da kızdığını belli etmek üzere çeşitli jest, hareket, ses ya da sözcükler kullanır. Sözcük dağarcığı hızla artar, kendiliğinden en az beş sözcük kullanabilir. Sıklıkla çevresinden duyduğu sözcükleri taklit eder. Sözel dilin bazı kurallarını uygulamaya başlar. Örneğin durum ekini ("Ne istiyorsun?" diye sorduğunuzda "bu" yerine "bunu" demeye başlayabilir.), geçmiş zaman ekini (git yerine gitti) ve olumsuzluk ekini (yapma) kullanmaya başlayabilir. Bir yere giderken kendiliğinden el sallayabilir ve hayvan seslerini taklit edebilir.

Çocuklar 1,5 yaştan itibaren iki sözcük dönemine geçiş yaparlar. Bu dönemde sözcük dağarcığı genişleyerek kendiliğinden en az 20 sözcük kullanmaya başlar. Konuşmanın anlaşılabilirliği oldukça artmıştır, konuşmanın en az yarısı yabancılar tarafından anlaşılabilir. Kendisinden söz ederken ismini söyleyebilir. "Bu ne?" diye sorduğunuzda en az üç nesnenin resmini göstererek ismini söyleyebilir. Bu dönemde iki ya da daha fazla sözcüğü birleştirerek kullanabilir. (Baba gitti.) Durum eklerinin diğerlerini (örneğin arabaya, evde) ve iyelik eklerini (örneğin bebeğim) kullanmaya başlayabilir.

2 yaştan itibaren çocuklar için dil bilgisi kurallarına uygun konuşma dönemi başlar. Bu dönemde çocuklar 3-4 sözcüklü cümleler kurabilir ve sohbet becerileri gelişmeye başlar. Bu doğrultuda karşıdakinden bilgi isteyebilir, olaylar hakkında karşısındakiyle konuşabilir ve karşılıklı sohbeti kısa süreli de olsa sürdürebilir. Dil bilgisi kurallarına uygun konuşmanın bir göstergesi olarak zaman, çoğul, soru ve kişi eklerini kullanabilir. Örneğin çocuğunuz "Baba

gitti mi?" diye sorabilir, "Anne gelecek." diyebilir ya da "Kitap okudum, anne kitap okudu." gibi ifadeleri doğru kullanabilir. 2,5 yaştan 3 yaşa kadar olan süreçte çocukların özellikle oldukça fazla sayıda soru (ne, nerede, kim) sordukları ve sorulan sorulara (Acıkınca ne yaparsın? Adın ne? Nasılsın?) basit yanıtlar verebildikleri görülür. Sizin dikkatinizi çekemediğinde çocuğunuz size dokunarak ya da sesini yükselterek tepki vermeniz için ısrarcı olabilir. Yabancılar bu dönemdeki çocuğun konuşmalarının tamamına yakını anlıyor olmalıdır. En az 250 sözcük kullanabilir ve dinlediği bir öyküyü kendisi anlatabilir.

Yukarıda anlatılan iletişim ve dil becerilerinin gelişim sırası doğrultusunda dikkate alarak çocuğunuzun doğal ortam içinde hangi becerileri sergileyip sergileyemediğini gözlemleyebilir, sorularınıza nasıl yanıt verdiğini kontrol edebilir ya da değerlendirmek istediğiniz beceri için özel koşullar oluşturabilirsiniz. Örneğin susamış olduğunu tahmin ettiğiniz çocuğunuzun görebileceği ancak ulaşamayacağı bir yere bardağını koyarak su isteyip istemeyeceğini ya da nasıl isteyeceğini görmeyi deneyebilirsiniz.

3. Erken Çocuklukta Sosyal-Duygusal Beceriler

Çocukların sahip olduğu sosyal-duygusal beceriler yaşama uyum sağlamasında doğrudan etkilidir [7]. Bu doğrultuda çocuğun sahip olduğu sosyal beceriler başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilen ve toplum tarafından kabul edilen bireyler olması için oldukça önemlidir. Sosyal ilişkiler, çok çeşitli duyguların gelişmesi için zemin hazırlar [14]. Çocuğunuzun sosyal-duygusal becerilerini kontrol edip değerlendirmeniz için en uygun ortamlar çocuğunuzun sosyalleştiği ortamlardır. Bunun için doğal gelişen fırsatları değerlendirmeniz önemlidir. Çocuğunuzun parkta, evde ya da okulda akranlarıyla bir araya geldiğinde onlarla nasıl ilişki kurduğunu, çocuğunuzun sizinle ve sizin dışınızdaki yetişkinlerle etkileşiminin nasıl olduğunu, yoğun duygular hissettiğinde bu duyguları nasıl gösterdiği ve kontrol ettiğini, karşısındakinin duygularını anlama ve paylaşma konusunda neler yaptığını ve isteklerini erteleyip ertelediğini ya da değiştirip değiştirmediğini gözlemlemek, size çocuğunuzun ilerleyen satırlarda açıklanan sosyal-duygusal beceriler bakımından ne düzeyde olduğunu ve gereksinimlerini anlamanız için fırsat sunacaktır.

3.1. Yetişkinlerle İlişki

Bebekler yeni doğan döneminden itibaren ilk olarak yetişkinlerle ilişki içindedirler. Bu dönemde bebekler insan yüzünü diğer nesnelerden ayırt ederek insan yüzleriyle özellikle de annesinin yüzüyle daha fazla ilgilenirler. Yakın çevresindeki kişilerle göz temasını koruyarak etkileşim kurarlar. Ayrıca acıktığında, temizlenmesi gerektiğinde ya da canı acıdığında bu gereksinimleri yetiştikine ağlayarak ifade ederler. Dördüncü aydan itibaren bebekler ce-ee oyunu gibi basit oyunlar oynadığınızda bu oyunlara katılabilirler. Tanıdığı kişilere gülümseyerek ya da sesler çıkararak olumlu tepkiler verirken yabancı biri yaklaştığında kaygılandığı-

nı belli edebilirler. Huzursuz olduğunda aile üyelerinin kucağına gitmek istediğini kollarını yukarı kaldırarak belli edebilirler. 10. aydan itibaren bebeğin yetişkinlerle kurduğu etkileşim çeşitlenir. Bebek; yetişkinle ona bir nesne getirerek, oyunlar içinde onun basit hareketlerini taklit ederek ve karşılık vererek etkileşime girer. Örneğin anne yüzünü kapatıp “ce-eee” yaptıktan sonra bebek de yüzünü benzer biçimde kapatıp açabilir. Ayrıca bebek yetişkinin yaptığı işleri izleyerek basit işlerde ona yardım edebilir.

Yaşamın ikinci yılının başından itibaren bebekler güvende olup olmadıklarını anlamak için anne babayı kontrol ederler, eğer güvende olduklarını düşünürlerse kısa bir etkileşimin ardından oyuna geri dönebilirler ve bir müddet yetişkinden ayrı oynayabilirler. 1,5 yaştan sonra dil gelişiminin de hızlanmasıyla çevresindeki yetişkine sorular sormaya başlarlar. Huzursuz olduğu durumlarda anne ya da babasıyla fiziksel temas (elini tutma, sarılma, kucağında oturma vb.) kurmak isteyebilirler. Yanında güvendiği bir yetişkin varken bu dönemde çocuk daha rahat hareketler sergiler. 2-3 yaş aralığında çocuğunuz yeni öğrendiği becerilerini çevresindekilere göstermek isteyebilir. Örneğin “Anne bak.” diyerek nasıl zıplayabildiğini gösterebilir. Bu dönemde çocuk anne babasından biraz daha uzaklaşarak güvenle oynayabilir. Bu dönemin sonlarına doğru çocuk tanıdığı yetişkinlerin isimlerini ya da kim olduklarını öğrenmek isteyebilir. Ayrıca anne babanın koyduğu kurallara uygun davranmaya çalışarak anne babası tarafından onaylanmayan isteklerinde değişiklik yaptırabilir.

3.2. Akranlarla İlişki

Bebeklerin yaklaşık altı aydan itibaren akranlarıyla etkileşim kurmaya başladıkları söylenebilir. Bu dönemde bebekler çevresindeki akranlarını dikkatle izleyebilir, ağlayan akranına dikkatini yöneltebilir ya da akranı komik bir hareket yaptığında ona gülebilir. Ayrıca bu dönemde kendisine yaklaşan akranlarına dokunabilir. Bir yaştan itibaren akranlarıyla ilişkiler gelişmeye başlar. Bu dönemde akranlarla aynı anda oyun etkinlikleri devreye girer. Bu oyunlarda çocuk oyuncağını alan arkadaşına tepki verebilir ya da ona oyun içinde bir oyuncak verebilir. 18 aydan sonra ise oyunlar içinde akranlarla iletişim başlar. Örneğin oyun içinde ihtiyacı olan arkadaşına yardım edebilir. İki yaştan itibaren akranlarla etkileşim artarak çeşitlenmeye başlar [15], buna bağlı olarak oyun etkinlikleri gelişir ve çeşitlenir. Bu oyunlar sırasında çocuklar sırayla hareket edebilirler. Örneğin çocuklar sırayla birer lego takarak bir ev yapabilirler.

3.3. Duygu Gösterme ve Düzenleme

Sosyal-duygusal gelişimin önemli bir göstergesi çocuğun sahip olduğu duygu gösterme ve düzenleme becerileridir. Bebek yaşamın ilk yılı içinde duygusal tepkilerini engellemeyi ve şiddetini ya da süresini azaltmayı yavaş yavaş geliştirmeye başlar [16]. Yeni doğan dönemde bebekler duygularını ağlayarak, irkilerek ya da sesler çıkararak rahatsızlığını, korkusunu ve heyecanını belli edebilirler. Bu dönemde bebek anne babası tarafından kucağa alındığında olumsuz duygulardan kaynaklanan ağlamasını sona erdirebilir. Benzer biçimde çocuk

parmağını emerek kendisini sakinleştirmeye çalışabilir. Üçüncü aydan sonra bebek anne babası şaşırdığında şaşırabılır ya da tedirgin olduğunu belli edebilir. Ayrıca ortama yabancı biri girdiğinde yaşadığı tedirginliği azaltmak için ortamdaki tanıdığı yetiştikine bakabilir. 10. aydan itibaren bebek duygularını göstermek ya da düzenlemek için ağlamak yerine sesleri ve hareketleri kullanabilir. Huzursuz hissettiğinde anne babasına yaklaşmak istediğini sözel ya da sözel olmayan yollarla iletebilir. Ayrıca sakinleşmek için sevdiği bir oyuncaktan yararlanabilir. Yakınlarına karşı olan sevgisini onlara sarılarak gösterebilir.

Bir yaştan sonra çocuk öfkesini sözel ya da sözel olmayan yollarla gösterebilir, bir şey başardığında yaptığı şeyi başkalarına göstererek gururunu yansıtabilir. Düştüğünde kendisini sakinleştirebilir ya da canı acıdığından yakınlarından yardım isteyebilir. 1,5 yaştan itibaren çocukların gösterdiği duygular çeşitlenir. Bu dönemde çocuklar utandıklarını, suçluluk hissettiklerini ve kıskançlıklarını sözleri ya da hareketleriyle belli edebilir. Örneğin çocuk utandığında annesinin arkasına saklanabilir ya da elini yüzüne kapatabilir. Bu dönemde çocuk duyguları üzerinde daha fazla kontrol sahibidir. Bu doğrultuda ağlama davranışını kontrol etmeye çalışabilir ya da güvendiği bir yakını kısa süreli olarak ortamdan ayırdığında ağlamadan bekleyebilir.

İki yaştan sonra çocuk duyguları daha iyi tanır. Oyunlar içinde hayal ettiği duyguyu canlandırır, karşılaştığı kişinin duygusunu söyleyebilir ya da hangi durumda hangi duygunun hissedildiğini söyleyebilir. Örneğin "En sevdiğin oyuncak kırılırsa ne hissedersin?" sorusuna yanıt verebilir. Bütün gün göremeyeceği anne babası için mutlaka geri döneceğini bilir ve bazı durumlar hakkında hissettiği kaygıları anne babasından durumla ilgili bilgiler alarak azaltmaya çalışabilir. Örneğin doktor kontrolüne gidecek olan çocuk doktorun kendisini nasıl muayene edeceğini anne babasından öğrenmeye çalışabilir. Yaşamın üçüncü yılının sonlarına doğru rahatlamak için neye ihtiyaç duyduğunu ifade edebilir. Örneğin annesinden elini tutmasını isteyebilir ya da en sevdiği bebeğini kucağında tutmak istediğini söyleyebilir.

3.4. Empati

Bebekler yenidoğan döneminden itibaren başkalarının duygularını anlama ve paylaşmaya ilişkin bir eğilim içindedirler. Sosyal-duygusal gelişimin bir parçası olarak empati, daha ilk üç ayda öne çıkar. Bu dönemde bebek çevresindekilerin stresli durumlarından etkilenebilir, çevresinde ağlayan ya da kızgın biri olduğunda memnuniyetsizliğini belli edebilir. Altıncı aydan sonra bebekler kendisinden daha büyük çocukların yüzlerindeki şaşkınlık ya da heyecan duygularına tepki verebilir ya da anne babasının mimiklerinden algıladığı kaygı ve korkuyu kendi davranışlarıyla yansıtabilir.

Bir yaştan sonra çocuk karşısındaki çocuk ya da yetişkinin olumsuz duyguları karşısında onu sakinleştirmeye çalışabilir. Annesi onu nasıl sakinleştiriyorsa ağlayan arkadaşını ya da üzgün gördüğü yetişkini öyle sakinleştirmeye çalışabilir. Örneğin ağlayan arkadaşına sarılabilir. Çılgık atan çocuğa dikkatini yöneltir, rahatsız olursa oyunu bırakıp uzaklaşabilir. 2-3 yaş ara-

lığında ise üzgün olan arkadaşını neşelendirmek için sevdiği bir etkinliği yapabilir. Örneğin arkadaşına sevdiğini bildiği bir oyuncacı vererek “Al, ağlama.” diyebilir.

3.5. Dürtü Kontrolü

Bebeklerin erken dönemlerden itibaren dürtülerini kontrol etmeye başladığı ve zaman içinde bu kontrolün giderek arttığı görülür. Dürtü kontrolü temel olarak çocuğun tamamen istekleri doğrultusunda davranışlar sergilemeyerek beklentiler doğrultusunda isteklerini kontrol edebilmesi anlamına gelir. Çocuk bir yaşından sonra kendisi istemese bile anne babası bir şey istediğinde onu yerine getirmeyi kabul edebilir. Bu dönemde anne babalarının koyduğu bazı basit kurallara uyabilir. İki yaşına yaklaştığında bir arkadaş kurallara uymadığında anne babasının ne yaptığını takip eder. Anne babası “Hayır.” dediğinde kendisini durdurabilir. Üç yaşın sonlarına doğru ise dürtü kontrolü çok daha gelişmiştir. Başkalarıyla birlikte oynarken diğerlerinin de katılmasını bekledikten sonra oyuna başlar. Anne babasının izin vermediği davranışları anne babasının yanında yapmaz. Çevresindeki eşyalara ve canlılara nazik davranabilir. İsteddiği bir şey ertelenirse buna itiraz etmeyebilir. Örneğin çikolata yemek istediğinde, anne babasının istemesi hâlinde, çikolatayı yemekten sonra yemeyi kabul edebilir.

4. Erken Çocuklukta Motor Gelişim Özellikleri

Motor gelişim çocuğun fiziksel gelişimi ile kemik ve kaslarının güçlenmesiyle hareket etme ve çevresindeki nesneleri kontrol etme becerisini ifade eder. Çocuğun yeni bir motor beceriyi kazanması için sinir sisteminin ve bedenin fiziksel özelliklerinin gelişmesi, çocuğun bir hedefinin olması ve beceri için sunulan çevresel desteğe gereksinim vardır [14]. Bu nedenle, tipik gelişim içinde motor becerilerin hangi sırayla edinildiğini ve nasıl sergilendiğini bilmeniz, çocuğunuzun motor gelişimini desteklemeniz açısından oldukça önemlidir. Motor beceriler kaba ve ince motor (büyük ve küçük kas) beceriler olarak iki grupta değerlendirilir. Kaba motor beceriler ince motor becerilerden daha önce gelişir. İzleyen kısımda tipik kaba motor ve ince motor gelişim basamakları açıklanmaktadır.

4.1. Motor Gelişim ve Motor Beceriler

4.1.1. Kaba Motor Gelişim

Kaba motor beceriler bedenimizdeki büyük kasları kullanarak yaptığımız beden hareketlerini ifade eder [14]. Bu beceriler genel olarak oturma, yürüme, emekleme, zıplama, koşma ve dönme gibi hareketleri kapsar.

Yaşamın ilk dört ayında bebekler reflekslerle hareket eder. Sırtüstü yatırdığınızda kol ve bacaklarını sırayla hareket ettirebilir, başını çevirebilir. Yüzüstü yatırıldığında başını kaldırabilir, siz gövdeden desteklediğinizde başını birkaç saniye dik tutabilir. Dördüncü aydan sonra yattığı yerde yanlara dönebilmeye başlar, böylece sırtüstü yatarken yüzüstü pozisyona

geçebilir. Yüzüstü yatarken baş ve gövdesini daha iyi kaldıracak ve bir eliyle yakındaki bir nesneyi almak için uzanabilir. Yedinci aydan itibaren yüz üstü yatarken dönerek sırt üstü yatabilir. Otururken emekleme pozisyonu alabilir, sürünerek ya da emekleyerek yer değiştirebilir. Dokuzuncu aya doğru tutunarak ayağa kalkabilir. Desteksiz otururken en az beş saniye dengeyi koruyabilir. Onuncu aydan itibaren bebek bir yere tutunarak sıralamaya, elinden tuttuğunuzda yürümeye başlayabilir. Desteksiz ve bağımsız oturabilir.

Bir yaştan itibaren çocuklar desteksiz yürümeye başlayabilir. Sandalye ve koltuk gibi büyük eşyaların üzerine tırmanabilir. Bağımsız olarak ayakta durup yerden bir nesneyi alırken ya da elindeki oyuncakı fırlatırken dengesini koruyabilir. Yakın bir mesafeden ona attığınız bir topu kollarıyla yakalayabilir. 1,5 yaştan sonra yürümenin ardından koşma aşaması gelir. Bu dönemde çocuk acemice koşabilir. Çocuk topu tutarken koşarken durduğunda merdivenlerde dengesini korur. Topa vurabilir ve yerden gelen büyük bir topu tutabilir. İki yaşından sonra çocuk daha dengeli koşmaya başlar. Ayrıca iki ayak ile aynı anda sıçrayabilir, tutunmadan merdiven çıkabilir. Elindeki topu kollarıyla fırlatabilir ya da kendisine doğru gelen daha küçük bir topu yakalayabilir. 2,5-3 yaş aralığında büyük kas becerileri oldukça gelişmiştir. Bu dönemde çocuk bağımsız merdiven inip çıkabilir ve engeller arasından hızlı koşabilir. Tek ayağını kaldırdığında birkaç saniye dengede durabilir, bacağı öne doğru atarak topa vurabilir ya da kendisine atılan büyük bir topu gövde ve kollarıyla tutabilir.

4.1.2. İnce Motor Gelişim

İnce motor beceriler el ve parmak kaslarımızı kullanarak gerçekleştirdiğimiz hareketleri ifade eder [14]. Makas kullanma, yazı yazma, resim yapma, çatal kaşık kullanarak yemek yeme ve nesneleri kavrama bu becerilerden bazılarıdır.

Yaşamın ilk üç ayında bebekler el parmaklarıyla oynar, 15-20 cm uzaklıkta oyuncak tuttuğunuzda uzanarak elleri ya da parmaklarıyla oyuncakla dokunabilir. Dördüncü aydan itibaren ise uzandığı bu nesneleri kavrayabilmeye başlar. İki elini kullanarak bir oyuncakı kavrayabilir. Eline bir çingirak verdiğinizde tekrar tekrar sallayarak ses çıkarabilir. Yedinci aydan itibaren parmak kasları güçlenmiştir, küçük bazı nesneleri baş ve işaret parmaklarıyla kavrayabilir. Elindeki nesneleri ağzına götürebilir, elinden eline geçirebilir ya da bir yere ya da birbirine vurabilir. Onuncu aydan sonra bebek bir kaptan oyuncakları tek tek çıkarabilir. Bu dönemde bebek elindeki nesneleri düşürmeden bırakabilmeye başlar.

Bir yaştan itibaren çocukların el becerileri hızla gelişmeye başlar. Bu doğrultuda kalem ya da kaşığı acemice kullanabilir. Halka-çubuk oyuncakıyla oynayabilir, halkaları çubuğa takıp çıkarabilir. Oyuncakların düğmesine basabilir. Ayrıca işaret parmağını size bir şey göstermek için kullanabilir. Kitapların karton sayfalarını çevirmeye başlayabilir. 1,5 yaştan itibaren kalem ve kaşığı daha ustaca kullanabilirler. 3-4 oyuncak küpü üst üste koyabilir. Uygun ağırlıkta nesneleri elleriyle bir yerden bir yere taşıyabilir. Çocuk iki yaşından sonra kalemi doğru bir tutuşla kavrar (baş ve diğer parmaklarla kalemin ucundan) ve 5-6 oyuncak küpü üst üste

koyabilir. Üç yaşın sonuna doğru çizdiğiniz bir şeklin üzerinden çizerek o şekli kopyalayabilir ya da gördüğü farklı şekilleri bakarak kopyalamaya çalışabilir. Makas kullanımı başlayabilir ancak henüz acemicedir. İpe uygun büyüklükteki boncukları dizebilir ve 7-9 oyuncak küpü üst üste koyabilir.

5. Erken Çocuklukta Öz Bakım Becerileri

Bebekler yaşamın ilk aylarında giyinme, beslenme ya da korunma gibi gereksinimler konusunda kendisine bakanlara bağımlı durumdadır. Ama zamanla, diğer gelişim alanlardaki becerilerin de ilerlemesiyle çocuklar anne babalarını gözlemleyerek ya da onların yardımını alarak öz bakım becerilerinde bağımsızlaşmaya başlarlar. Ortalama olarak beş yaşında bir çocuk öz bakım becerilerinde büyük ölçüde bağımsızlaşmayı başarır. Erken çocuklukta öz bakım becerileri yeme-içme, giyinme-soyunma, tuvalet ve kişisel bakım becerileri olarak sınıflandırılabilir. İzleyen satırlarda, erken çocukluk döneminde öz bakım becerilerinin hangi sırayla geliştiğine ilişkin bilgiler verilecektir. Öz Bakım becerilerinin değerlendirilmesi ve desteklenmesi için yapay ortamlar oluşturmak yerine gün içindeki rutinler ve kendiliğinden oluşan fırsatlar değerlendirilmelidir. Örneğin el yıkama becerisinin ne düzeyde olduğunu belirlemek istediğinizde çocuğun yemek yedikten sonra elini yıkamak için lavaboya gittiği zamanı seçebilirsiniz. Benzer biçimde, çocuğun kıyafetlerini giyme ve çıkarma konusunda ne düzeyde beceri sergilediğini anlamak için evden dışarı çıkmak üzere hazırlandığınız bir zamanı değerlendirebilirsiniz.

Görsel 4 Betimleme: Lavaboda dişlerini fırçalayan küçük bir erkek çocuğu

5.1. Yeme-İçme Becerileri

Yaşamın ilk altı ayında yeme-içme becerilerinden söz edilirken daha çok bebeğin beslenmeye karşı tepkileri sayılabilir. Yenidoğan dönemde bebek meme ucunu ya da biberonu gördüğünde besleneceğini anlayarak ağzını açıp bekleyebilir. İlerleyen dönemlerde meme ya da mama yaklaştığında ağzını açarak yiyeceği bekleyebilir. Altı aydan sonra bebeğin tüketmeye başladığı besinlerin de çeşitlenmesiyle davranışları da çeşitlenmeye başlar. Örneğin püre halinde verilen yiyecekleri ve içecekleri yutabilir. İstemediği yiyecekleri eliyle iter ya da kafasını çevirir. Küçük lokmaları elleriyle ve bazı yiyecekleri ısırarak yiyebilir. Ayrıca eğer biberon kullanıyorsa biberonu bağımsız olarak tutabilir. İlk yaştan sonlarına doğru dökerek de olsa bardaktan su içebilir. Bebek, ikinci yaştan başlamasıyla bebek bardağı ya da kulplu bardaklardan sıvı içebilir, yetişkinlerin yediği yiyecekleri yiyebilir. 1,5 yaştan itibaren bağımsızlık artar ve pipet kullanmaya başlayabilir. Ayrıca bardağı dökmeden kullanabilir. İki yaştan sonra ise çocuk yemeğini kaşıkla dökmeden yiyebilir. 2,5 yaşta rutine kaşık ve çatal da eklenir, çocuk bu araçlarla bağımsız yemek yiyebilir.

5.2. Giyinme-Soyunma Becerileri

Bebekler bir yaşına gelene kadar giyinme-soyunma konularında ağırlıklı olarak kendisine bakan yetişkine bağımlıdır. Bir yaştan itibaren kendisini giydiren yetişkine yardım edebilir ya da bazı becerileri bağımsız sergileyebilir. Örneğin annesi ya da babası kıyafetlerini giydirirken kollarını ya da bacaklarını hareket ettirerek ona yardım edebilir. Çorabını çıkarabilir, şapkasını çıkarıp takabilir ya da açık ayakkabı ya da terliklerini çıkarabilir. 1,5 yaştan sonra bol gelen bazı kıyafetlerini ve bağciksiz ayakkabılarını bağımsız çıkarabilir. İki yaş itibarıyla fermuar açabilir, tişörtünü ve bağcıklı ayakkabısını çıkarabilir. Üç yaşa yaklaştığında çocuk büyük düğmeleri ve çıt çıtları açmaya başlayabilir. Ayrıca bağciksiz ayakkabılarını giymeye başlayabilir.

5.3. Tuvalet Becerileri

Giyinme-soyunma becerilerinde olduğu gibi tuvalet becerilerinin geliştiğine ilişkin ilk işaretler birinci yaş tamamlandıktan sonra görülmeye başlar. Bunun bir göstergesi olarak bir yaştan sonra çocuk bezi kirlendiğinde rahatsız olduğunu belli edebilir. Bunun için bezini tutabilir ya da gösterebilir. 1,5 yaş itibarıyla çocuklar uzun sürelerle kuru kalabilir, küçük ve büyük tuvaletinin geldiğini çömelme, bir yere saklanma ya da dile getirme gibi yollarla belli edebilir. Örneğin büyük tuvaleti geldiğinde bir koltuğun arkasında saklanabilir. Çocuk iki yaştan sonra tuvalet becerileri konusunda önemli bir gelişme gösterir. Kendisine bakan kişiye çişinin ya da kakasının geldiğini işaret ya da sözlerle ifade edebilir, yetişkin yardımıyla tuvalet ihtiyacını karşılayabilir. İlerleyen dönemde ise tuvalete pantolonunu kendisi indirerek oturabilir. Üç yaşına yaklaştığında çocuk tümüyle soyunabilir ve yardımla tümüyle giyinebilir.

5.4. Kişisel Bakım Becerileri

Erken çocuklukta kişisel bakım becerileri el yıkama, diş fırçalama ve banyo yapma gibi becerileri kapsar. Bebekler bir yaşına geldikten sonra macun kullanmadan, dolaşarak dişlerini fırçalayabilirler. Ağız ya da burnu kirlendiğinde rahatsız olarak ağızını ya da burnunu silmeye çalışırlar. 1,5 yaş itibarıyla yetişkin yardımıyla ellerini yıkayabilirler. Kendisine bakan kişiden ağızını ya da burnunu silmesini isteyebilirler. Banyoda ise sabit durup bekleyerek kendisini yıkayan kişiye yardım ederler. 2 yaştan sonra çocuklar bazı kişisel bakım becerilerini yetişkin yardımıyla gerçekleştirebilir. Bunlar macunla diş fırçalama ve mendille burnunu silme olarak sıralanabilir. Üç yaşa yaklaşıldığında ise banyo sırasında vücudunu yıkayarak yetişkine yardım edebilir.

Neler Öğrendik?

Çocukların gelişim hızı birbirinden oldukça farklı olmasına karşın çocuklar gelişimsel beceriler açısından benzer bir sıralamayı takip ederler. Bu nedenle 0-3 yaş aralığında tipik gelişim özelliklerinin neler olduğu ve nasıl gözlenebileceği ile ilgili bilgiler edinmeniz oldukça önemlidir.

Erken çocukluk döneminde **bilişsel gelişim görsel/uzamsal ilişkiler, dikkat/ortak dikkat, bellek/nesne devamlılığı, eşleme/sınıflama, taklit, kavram gelişimi ve problem çözme başlıkları altında değerlendirilebilir.** Görsel/uzamsal ilişkilerle ilgili kontrolü evinizde bulunan iç içe geçebilen kaplarla çocuğunuzun nasıl oynadığını, iç içe koyduğunu, gözlemleyerek yapabilirsiniz. Dikkat ve ortak dikkatle ilgili gözlemi nesneleri çocuğunuzun gözü önünde hareket ettirerek ona şarkı söyleyip sizi izleyip izlemediğini kontrol ederek ilerleyen zamanlarda aynı nesne üzerinde sizinle dikkat paylaşıp paylaşmadığına bakarak yapabilirsiniz. Eşleme becerilerinin kontrolü içinse "Eşini bul." ya da "Aynısını göster." gibi bir ifadeyle çocuğunuzun eline verdiğiniz nesne ya da resmin aynısını bulup bulamadığını gözlemleyebilirsiniz. Benzer bir kontrolü taklit becerileri için "Böyle yap. Aynısını yap." ya da "Sen de söyle." gibi bir ifadeyle çocuğunuzun yaptıklarını ya da söylediklerinizi tekrar edip etmediğini gözlemleyebilirsiniz. Çocuğunuzun almak istediği nesnenin önüne engeller koyarak, kendiliğinden oluşan problem durumlarında neler yaptığını gözleyerek ve şekil kutusu ve yapboz gibi oyuncaklara nasıl tepki verdiğini izleyerek de problem çözme becerileriyle ilgili fikir sahibi olabilirsiniz.

Çocukların **dil gelişimi alıcı dil ve ifade edici dil alanları altında değerlendirilebilir.** Çocuğunuzun sizi anlayıp anlamadığını gözlemleyerek alıcı dil becerilerini; gereksinim, duygu ya da düşüncelerini nasıl belli ettiğini gözlemleyerek ifade edici dil becerilerini kontrol edebilirsiniz. Alıcı dil becerilerini kontrol ederken çocuğunuzun yönergeleri yerine getirip getirmediğini, hangi nesnelerden ya da kavramlardan söz ettiğinizi anladığını davranış ya

da sözel ifadeleriyle anlayıp anlamadığını gözlemleyebilirsiniz. İfade edici dil becerilerini ise çocuğunuzun hangi jest/görsel/işareti, sesleri, sözcükleri ya da cümleleri kullandığını gözlemleyerek kontrol etmeniz mümkün olacaktır.

Motor beceriler kaba ve ince motor (büyük ve küçük kas) beceriler olarak iki grupta değerlendirilir. Kaba motor beceriler büyük kaslarla yapılan beden hareketleridir ve oturma, yürüme, emekleme, zıplama, koşma ve dönme gibi hareketleri kapsar. Bu bağlamda çocuğunuzun emekleme, yürüme, top atma ve yakalama, koşma ve dengede durma erken çocukluk dönemindeki kaba motor becerilere ilişkin fikir verecektir. İnce motor becerilerse el ve parmak kasları kullanılarak gerçekleştirilen hareketlerdir. Erken çocukluk döneminde nesne kavrama, sayfa çevirme, kalem tutma, çizim ya da makasla kesme becerileri gözlemlenerek ince motor becerilere ilişkin kontrol yapabilirsiniz.

Erken çocukluk döneminde **öz bakım becerileri yeme-içme, giyinme-soyunma, tuvalet ve kişisel bakım becerileri başlıkları altında değerlendirilebilir.** Bu başlıklar altındaki becerileri değerlendirmek için en elverişli koşullar gün içindeki rutinler ve kendiliğinden oluşan fırsatlardır. Örneğin yemek zamanı, banyo zamanı, dışarıya çıkmadan önceki hazırlıklar bu becerilerin ne düzeye gerçekleştirildiğinin gözlemlenmesi için değerlendirilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E. ve Nolen, S. (1999). Psikolojiye giriş. (Çev: Yavuz Alogan) Ankara: Arkadaş.
- [2] Ramazan, O. ve Demir, S. (2011). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36–48 aylık çocukların bilişsel gelişim düzeyleri. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1[2], 83-98.
- [3] Uttal, D. H., Meadow, N. G., Tipton, E., Hand, L. L., Alden, A. R., Warren, C. ve Newcombe, N. S. (2013). The malleability of spatial skills: a meta-analysis of training studies. Psychological bulletin, 139[2], 352.
- [4] Cantekinler, S., Çağdaş, A. ve Albayrak, H. (2002). Okul öncesinde kavram gelişimi ve bilişsel etkinlik örnekleri. İstanbul: YAPA.
- [5] Ingersoll, B. ve Dvortcsak, A. (2010). Teaching social communication to children with autism. NY: The Guilford Press.
- [6] Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). Çocuk Gelişimi 1. İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.
- [7] Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2010). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. Diken, İ. H. (Ed.), Erken Çocukluk Eğitimi. Ankara: Pegem

Akademi Yayınları.

- [8] Güleç-Aslan, Y. (2014). Temel Eşleme Becerilerinin Öğretiminde Ayrık Denemelerle Öğretim (ADÖ) Süreci. Sakarya University Journal of Education, 4[1], 24-48.
- [9] Alisinanoğlu, F. (2004). Bebeklik dönemi (0-2 yaş) ve yeni yürüme döneminde (2-3 yaş) gelişim. Editör Ayşegül Ataman, Gelişim ve öğrenme. 2. Baskı. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- [10] Cüceloğlu, D. (1992). İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- [11] Gelman, S. A. ve Kalish, C. W. Child and Adolescent Development An Advanced Course. William Damon and Richard M. Lerner (Eds.). Conceptual development.
- [12] Kurt, O. ve Subaşı-Yurtçu, A. B. (2017). 3-6 Yaş Çocuklara Kurumda Gelişimsel Destek (Eğitimciler/Uzmanlar için). Onur Kurt (Ed.). Kurumda bilişsel gelişimi destekleme. ss 24-48. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. ISBN: 978-975-06-2099-7. Toplam SS 184.
- [13] Ege, P. (2006). Farklı engel gruplarının iletişim özellikleri ve öğretmenlere öneriler. Özel Eğitim Dergisi, 7[2], 1-23.
- [14] Santrock, J. W. (2014). Child development. New York: McGraw-Hill Education.
- [15] Rubin, K., Bukowski, W. M., Parker, J. G. ve Bowker. J. C. Child and Adolescent Development An Advanced Course. William Damon and Richard M. Lerner (Eds.). Peer interactions, relationships, and groups.
- [16] Calkins, S. D. (2012). Regulatory competence and early disruptive behavior problems: Role of physiological regulation. In S. L. Olson ve A. J. Sameroff (Eds.), Biopsychosocial regulatory processes in the development of childhood behavioral problems. New York: Cambridge University Press.

BÖLÜM 2

Doç. Dr. Gizem YILDIZ

ÖZ BAKIM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

Sevgili Aileler; bu bölümde erken çocukluk döneminde öz bakım becerilerini desteklemek için gerekli bilgi ve beceriler açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini desteklemek için neler yapılabileceğini açıklar.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini destekler.
- 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. 0-36 Ay Öz Bakım Becerileri Nelerdir ve Neden Önemlidir?

1.1. Yeme İçme Becerileri

1.2. Giyinme-Soyunma Becerileri

1.3. Tuvalet Becerileri

1.4. Kişisel Bakım Becerileri

2. 0-36 Ay Öz Bakım Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Açıklamalar

Bu bölümde 0-36 ay döneminde öz bakım becerilerinin neler olduğu ve siz anne babaların bu becerileri nasıl destekleyeceği ve değerlendireceği açıklanmaktadır. Bu bölüme başlamadan önce öz bakım becerilerinin kısaca bir tanımını yapalım:

- *Günlük hayatta bağımsız bir yaşam için gereken becerilerdir.*
- *Bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için gereken becerilerdir.*
- *"Öz bakım becerileri" ifadesi yerine bazen "günlük yaşam becerileri", "kendine yardım becerileri", "bağımsız yaşam becerileri", "uyumsal beceriler", "işlevsel beceriler" gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Biz bu kitapta "öz bakım becerileri" ifadesini kullanacağız.*

ÖYKÜ

Ege iki buçuk yaşında bir erkek çocuktur. Bir pazar kahvaltısında çok acıkmıştı ve annesi sofrayı kurarken ona yardım etmeye başladı. Pazar kahvaltısı olduğu için Ege annesinden patates kızartması istedi. Sofrayı kurdular. Ege annesi ve babasıyla kahvaltı yapmaya başladı. Babası Ege'ye patates kızartmalarını yediriyordu. Annesi Ege'ye "Ege'ciğim artık kendi yemeğini kendin yiyebilirsin, hadi çatalını eline al ve patatesini ye." dedi. Ege çatalını aldı ilk kez batırdı, ilk patatesi düşürdü. Yüzünü eğmiş beklerken annesi Ege'nin tuttuğu çatalı hafifçe destekleyerek patatese batırmasına yardım etti. Ege annesinin küçük yardımıyla kendisi patatesini çatala kendisi yedi ve çok mutlu oldu. Ege anne ve babasının küçük yardımlarıyla artık çatal ve kaşık kullanarak tek başına yemek yiyebilecekti.

1. 0-36 Ay Öz Bakım Becerileri Nelerdir ve Neden Önemlidir?

Çocuğunuzun öz bakım becerilerine sahip olması şu açılardan önemlidir:

- Bağımsız yaşam
- Çocuğunuzun yaşam kalitesi
- Çocuğunuzun ailesinin yaşam kalitesi
- Sosyal kabul
- Motivasyon (kendine yetebilme)

Çocukların yaşlarına uygun öz bakım becerilerini gerçekleştiriyor olmaları hem çocuk hem de ebeveynlerinin endişe ve kaygılarını azaltmaktadır. Çocuk büyüdükçe kendine yetebilmelidir. Çocuğunuz kendi ihtiyaçlarını bağımsız olarak giderebilmesi çocuğunuzun kendine olan güvenini ve saygısını da olumlu yönde etkileyecektir. Çocuk tarafından öz bakım becerilerinin yaşına uygun şekilde gerçekleştirilmesi, ailenin çocuğunuzun özel rutinlerine katılımını azaltacak ve çocuğunuzun bağımsız yaşam becerilerine katkı sağlayacaktır.

0-36 Ay Öz Bakım Becerileri

Zihinsel süreçlerde güçlük yaşayan çocuklarımızın 0-36 aylık erken çocukluk döneminde aylara göre sahip olması beklenen öz bakım becerileri Tablo 1'deki gibi özetlenebilir [1].

Tablo 1. 0-36 Ay Dönemindeki Öz Bakım Becerileri

0-6 ay	Meme ve biberon emer. Meme, kaşık ya da biberon yaklaşıncaya ağızını açar. Püre ya da lapa gibi besinleri emer ve yutar.
6-12 ay	Biberonu yardımsız tutar ve emer. Yardımla bardaktan su içer. Kaşıkla ağızına yiyecek götürmeye çalışır. Bisküvi gibi katı yiyecekleri kendi kendine ısıtır ve çiğner.
12-18 ay	Bardaktan dökerek su içer. Kaşıkla kendi kendine dökerek yemek yer. Yiyecekleri küçük parçalara bölündüğünde yer. Çorap ve şapka çıkarır. Kendisine giydirilen kıyafete kollarını-bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur. Şapka giyer.
18-24 ay	Dökmeden bardaktan su içer. Kaşıkla dökmeden yemek yer. Pantolonunu çıkarır. Gündüzleri uzun süre kuru kalır.
24-30 ay	Pipetle meyve suyu vb. içer. Çatal kullanarak yiyecekleri yer. Çoraplarını giyer. Ayakkabılarını giyer. Pantolonunu giyer. Kazağını çıkarır. Fermuar açar. İşaretle ve/veya sözlerle tuvaleti geldiğini belli eder. Yetişkin gözetiminde tuvaleti kullanır. Yardımla ellerini yüzünü yıkar ve kurular. Yardımla dişlerini fırçalar.
30-36 ay	Kendi kendine çatal kaşık kullanarak yemek yer. Dökmeden sürahiden bardağına su doldurur. Kazak giyer. Düğme açar ve ilikler. Çıt çıt takar. Tüm kıyafetlerini çıkarır. Söylenildiğinde tüm kıyafetlerini giyer.

ÖNEMLİ

Araştırmalara bakıldığında özel gereksinimli çocukların erken çocukluk döneminde tipik gelişim gösteren akranları ile öz bakım becerileri konusunda aralarında önemli ölçüde bir fark bulunmadığı ancak ergenlik ve yetişkinlik döneminde bu farkın giderek büyüdüğü görülmektedir. Aralarında artan bu farkın sebebi tipik gelişim gösteren ak-

ranlarına göre zihin yetersizliğinden etkilenen çocukların bu becerileri öğrenmeleri için ayrı uygulamalara gereksinim duymaları ile açıklanabilir. Örneğin tipik gelişim gösteren bir çocuk kaşıkla yemek yemeyi sadece yetişkini gözlemleyerek öğrenebiliyorken zihinsel yetersizlikten etkilenmiş bir çocuk için sadece beceriyi gözlemlemek yeterli olmayabilir. Bu durumda çocuğunuza bu beceriyi edinebilmesi için ek yardımda bulunmanız ve daha fazla tekrar etmesini sağlamanız gerekebilir. Böylece çocuğunuz bu beceriyi bağımsız bir şekilde gerçekleştirebilecektir.

2. 0-36 Ay Öz Bakım Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde beceri öğretiminin nasıl yapılabileceğini ve 0-36 ay öz bakım becerilerine yönelik örneklerle açıklayacağız. Beceri öğretimlerinde çocuğunuza fiziksel yardımla, gösterecek, söyleyerek yardım edebilirsiniz. El yıkama, pantolon giyme, ayakkabı bağlama gibi çok basamaklı becerileri çalışırken beceriyi küçük adımlara böleceğiz. Bu karmaşık becerileri gerçekleştirirken yaptığımız her adımı tek tek yazarak beceriyi küçük adımlara böldüğümüzde buna beceri analizi adı verilir [2]. Beceri analizi becerinin basamaklarından oluşur o nedenle beceri basamakları şeklinde ifade edilebilir.

Örnek olarak Görsel 1'deki beceri basamaklarına birlikte bakalım. Bu resimde el yıkama becerisinin basamakları için hazırlanmış bir görsel bulunuyor.

Görsel 1 Betimleme: El yıkama beceri sırasını gösteren 8 küçük görsel. Her bir görselin altında beceri basamağının açıklaması sırasıyla:

Banyo lavabosunda;

Musluğu açan bir el görseli altında "Musluğu aç"

Akan suyla ıslanan eller görseli altında "Ellerini ıslat"

Sabunluğa basarak sabun alan eller görseli altında "Sabun al"

Köpüklü eller görseli altında "Ellerini sabunla"

Akan su ile köpüklerden temizlenen eller görseli altında "Ellerini durula"

Musluğu kapatan el görseli altında "Musluğu kapat"

Banyo havlusuna kurulanan eller görseli altında "Ellerini kurula"

Yukarı doğru kaldırılmış temiz eller görseli altında "El temizliği bitti" yazmakta.

Bir beceriyi çalışmadan önce kendinize şu soruları sorun:

Hangi beceri?

Hangi düzey?

Hangi ortam?

Hangi araçlarla?

Hangi basamaklar?

El yıkama becerisi üzerinden bu soruları örneklendirelim:

- *Hangi Beceri: El Yıkama (becerinin adı)*
- *Hangi Düzeyde: Ellerini fiziksel yardımla yıkar. (çalışmanın amacı)*
- *Hangi Ortamda: Banyonun lavabosu (çalışma yeri)*
- *Hangi Araçlarla: Sabun, havlu (çalışma araçları)*
- *Hangi Basamaklarla: Görsel 1'deki beceri basamakları*

DİKKAT

Öğrenmeyi etkileyen etkenlerden biri motivasyondur. Bu anlamda diş fırçalama, kaşık ve çatal kullanma gibi öz bakım becerilerinin öğretimi sırasında sırasında çocuğun tercihlerine ve zevklerine uygun materyaller kullanabilirsiniz. Örneğin sevdiği bir çizgi film karakterinin resminin bulunduğu diş fırçası, sevdiği renkte bir kaşık gibi.

ÖNEMLİ

Bir beceriyi öğrenmenin en iyi yolu yolu tekrar etmektir. Ayrıca çocuğunuzla çalışırken genel olarak şunlara dikkat etmelisiniz:

- Çocuğunuzla aynı anda bir ya da iki öz bakım becerisini çalışın, daha fazla değil.
- Çocuğunuzun yaşına ve gelişimine uygun beceriler seçin. (Örneğin iki yaşındaki bir çocuktan ayakkabı bağlamasını bekleyemeyiz.)
- Çocuğun yeni öğrendiği beceriyi farklı ortamlarda, farklı nesnelerle ve farklı kişilerle gerçekleştirmesi için fırsatlar sunun. Böylece çocuğunuzun öğrendiği beceriyi genellemesini sağlamış olursunuz.

ÖRNEK ETKİNLİKLER

Çocuğunuzun yeni beceriler öğrenebilmesi için ortamın ve çevrenin uygun şekilde düzenlenmesi çok önemlidir. Bu nedenle çocuğunuzla çalışırken dikkatini dağıtabilecek şeyleri en aza indirmeye çalışın. Örneğin televizyon sesi ya da çalan müzik çocuğunuzun dikkatini dağıtıyor olabilir. Bu nedenle çalışmadan önce dikkatini dağıtacak durumları en aza indirmeye çalışın.

Çocuğunuzun yeni beceriler öğrenirken düşündüğünüzden daha fazla zamana ihtiyacı olabilir. Çocuğunuzun öğrenme hızına uygun şekilde davranmanız ve bir beceriyi çalışırken onu bol bol övmeniz çok önemlidir. Beceriyi tam olarak yerine getirememiş bile olsa doğru yaptığı her davranışı övmeye özen gösterin.

Tıpkı bizler gibi çocuklar da başarabildiklerini görmekten mutluluk duyarlar. Örneğin çocuğunuzla çalışacağınız bir giyinme becerisini düşünelim; bu beceri kazak çıkarmak olsun. Beceriyi küçük parçalara bölmek ve bazen yalnızca bir adımını çalışmak çocuğunuzun öğrenme hızına daha uygun olabilir. Kazağın kollarını çıkarması için çocuğunuza yardım edip yalnızca boynundan başına doğru yukarı çekme adımını çocuğunuzla çalışabilirsiniz. Bu aşamada kollarını sizin çıkardığınız kazağı çocuğunuzdan çıkarmasını bekliyorsunuz. Öyleyse ona bu adımda "Kazağını çıkar." diyerek çocuğunuzun tepki vermesini bekleyin. İçinizden 5 saniye sayabilir ve çocuğunuz bir girişimde bulunmadıysa ya da çıkarma için uygun bir şekilde hareket etmediyse ona yardım edebilirsiniz. Bu yardım fiziksel olabileceği gibi (örneğin ellerinin üzerinden tutup kazağı birlikte çıkarmak) yalnızca sözlü olarak da yardımda bulunabilirsiniz. Örneğin "Kazağını tut ve başının üstüne çek" diyebilirsiniz. Çocuğunuz için hangi yardım onun doğru yapmasını kolaylaştırıyorsa o yardım türünü seçmelisiniz.

Bu başlıkta, verilen örnek etkinlikler üzerinden çocuğunuzun öz bakım becerilerini nasıl geliştirebileceğiniz anlatılmıştır. Örnek etkinliklerde ipuçları kullanarak çocuğunuzun nasıl destekleyeceğinizi açıklanmış, her etkinlik sonunda nasıl değerlendirme yapabileceğinize ilişkin bilgiler sunulmuştur.

ETKİNLİK 1: Bardaktan Yardımla Su İçme

Çalışmaya başlamadan önce bebeğinizin rahat, huzurlu, uykusunu almış ve beslenmeye hazır olduğundan emin olun. Bebeğiniz ile beslenme sırasında aynı hızda olmanız ve çalışırken onunla göz teması kuruyor olmanız önemlidir. Bebeğinizin ara öğün zamanlarında bu beceriyi onunla çalışabilirsiniz.

İlk olarak bardağın içine az miktarda sıvı koyunuz. Bu çalışmayı yapmak için en uygun zaman bebeğinizin çok susamamış ya da yakın zamanda sıvı tüketmemiş olduğu bir zamandır. Çok susamış bir bebek suyu içmek için acele edebilir. Yakın zamanda su içmiş bir bebek ise su içme konusunda isteksiz davranabilir. Bu nedenle bu beceriyi çalışmak için seçtiğiniz zaman dilimi bebeğinizin çok susamış olduğu ya da çok yakın zamanda sıvı tükettiği bir zaman dilimi olmamalı.

Görsel 2: Bardaktan yardımla su içme

Görsel 2 Betimleme: Mama sandalyesinde, yetişkin yardımıyla elindeki bardaktan su içmeye çalışan bebek

Sıvı koyduğunuz bardağı bebeğinizin görebileceği bir yere koyun ve dikkatini bardağa çekin. Daha sonra bebeğinizin ellerini bardağın üzerine koyun ve kendi ellerinizle bebeğinizin ellerini yönlendirin. Bu şekilde hafifçe bebeğinizin ellerini destekleyerek bardağı ağzına götürmesini ve bardaktaki sıvıyı içmesini sağlayın. Bebeğinizin bardağı kavraması için gösterdiği çabaları ya da bardağı ağzına doğru götürmek için yaptığı hareketleri mutlaka övün. Gösterdiği tüm doğru davranışları onayladığınızı "Harikasin.", "Süpersin.", "Aferin sana!" gibi ifadeleri kullanarak olumlu bir yüz ifadesi ona hissettirin.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 6-9 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Bebeğinizin ara öğün zamanlarını bu beceriyi değerlendirmek için kullanabilirsiniz. Birkaç kez bu beceriyi bebeğinizle çalıştıktan sonra bebeğinizden bu beceriyi bağımsız bir şekilde sergilemesini isteyebilirsiniz.

Bunun için bardağı bebeğinizin gördüğü ve kolayca ulaşabileceği şekilde önüne koyduktan sonra "Su iç." diyerek bebeğinizin davranışlarını gözlemleyebilirsiniz. 6-9 ayda bu beceriyi yardımla gerçekleştirmesini beklerken 12-18 aylar arasındaki dönemde bebeğinizin dökerek de olsa kendi başına içbilmesini bekleyebilirsiniz. 18-24 aylar arasındaki dönemde ise dökmeden içmesini bekleyebilirsiniz.

Tabii ki bu aylar çocuğunuzun performansına göre değişebilir. Ancak bardaktan su/sıvı içme becerisini bu aşamaları izleyerek öğretmeli ve bebeğinizin de bu aşamaları takip ederek öğrenip öğrenmediğini takip edebilirsiniz.

ETKİNLİK 2: Şapka Giyme

Giymeme becerilerini öğretirken öncelikle giydirilmiş olan kıyafeti çıkarmayı öğretmek ile başlayabiliriz. Bu anlamda şapka giyme için öncelikle şapkayı çıkarmayı öğretebiliriz. Bu beceriyi bir oyuna çevirerek çalışabilirsiniz; bunun için farklı renkte şapkalar kullanabilir ve önce siz çocuğun önünde şapkanızı çıkararak ona model olabilirsiniz.

Görsel 3: Şapka giyme

Görsel 3 Betimleme: Yere oturmuş elindeki şapkayı kafasına geçiren kadın ve onu izleyen küçük kız çocuğu

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 12-18 ay döneminde çalışılabilir.

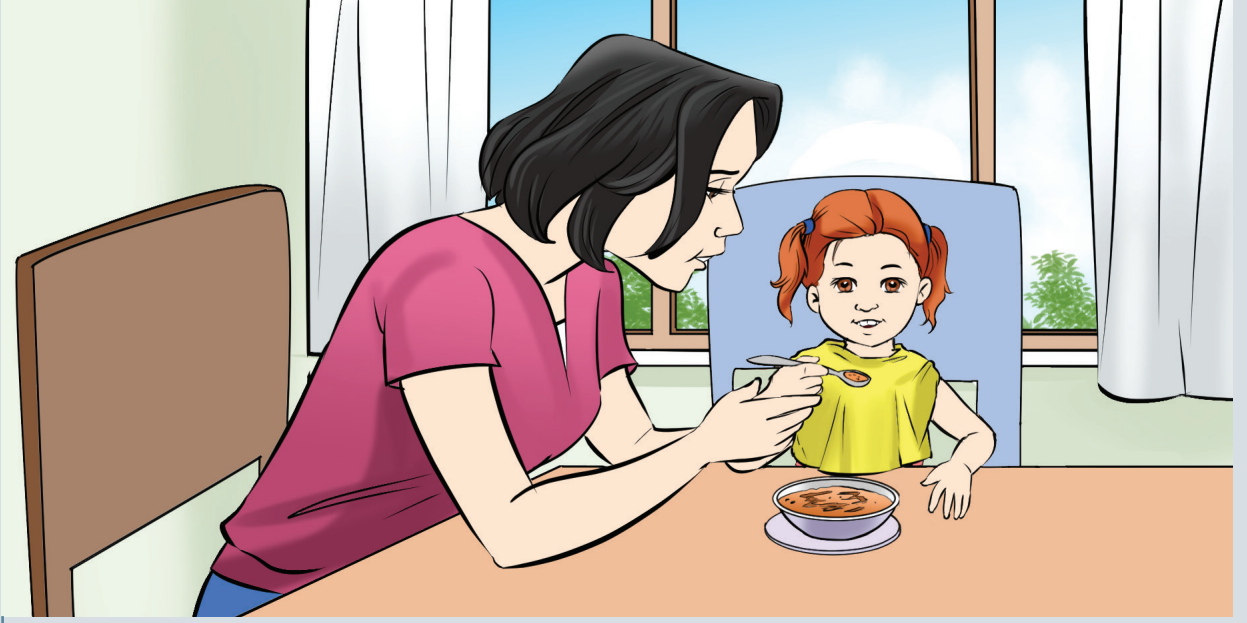
Nasıl Değerlendirebilirim? Günlük rutinlerinizi (örneğin parka gitmek için evden çıkmadan önce) bu beceriyi değerlendirmek için kullanabilirsiniz. Böylece doğal olarak oluşan olaylar sırasında bebeğinizin beceriyi kazanıp kazanmadığını değerlendirmiş olursunuz.

ETKİNLİK 3: Kaşıkla Ağızına Yiyecek Götürmeye Çalışma

Bu etkinlik için öncelikle bebeğinizin oturma pozisyonunu iyi ayarlamanız gerekir. Bebeğinizin başı dik ve dengeli bir pozisyonda oturuyor olması önemlidir. Çalışmaya başlamadan önce bebeğinize kaşığa bakması ve kaşığı tutması için fırsat veriniz. Bebeğinizin sevdiği bir yiyeceğin tabakta olması beceriyi öğrenme konusunda istekli davranmasına yardımcı olabilir, bu nedenle sevdiği yiyecekleri kullanmaya çalışın. Seçtiğiniz yiyecekler kaşıkla önceden ezilerek hazırlanabilir. Örneğin şeftaliyi çok seviyorsa çalışmaya başlamadan önce şeftaliyi püre hâline getirerek yiyeceğini hazırlayabilirsiniz.

Bebeğiniz kaşığı tutmayı deniyorsa bebeğinizle birlikte kaşığı ağızına doğru götürmesini sağlayabilirsiniz. Bebeğinizin kendi başına bir şeyler denemesine izin verin ve yaptığı olumlu ve doğru davranışların her birini ödüllendirin. Bunu "Aferin sana!" gibi olumlu sözlerle yapabilir ya da saçını okşayarak da olumlu sözler söyleyebilirsiniz.

Görsel 4: Kaşıkla yeme

Görsel 4 Betimleme: Kaşıkla yemek yemeye çalışan çocuğuna elini destekleyerek yardımcı olan anne

Bu beceriyi ne zaman çalışmaya başlamalısınız?

- Çocuğunuzun oturma şekline dikkat edin; çocuğın ayakları yere değmeli ya da altında bir destek olmalı.
- Çocuğın oturduğu masa/mama sandalyesi çocuğa uygun yükseklikte olmalı.
- Çalışmayı yapacağınız zamanın telaşlı olmadığı, işlerinizin ya da sorumluluklarınızın fazla olmadığı bir zaman olmasına özen gösteriniz.
- Kaşık, çatal, bıçak kullanımı aşamalı bir beceridir. Önce kaşık, sonra çatal, ardından bıçak kullanımına çalışılmalıdır.
- Kaşık, çatal ve bıçağın boyutlarının ve şeklinin çocuğın ağız yapısına ve ellerine uygun olması önemlidir. Bu nedenle çocuklar için üretilen ürünlerden edinmek de iyi bir seçenek olabilir.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 9-12 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Ara öğün zamanlarında bu beceriyi çalışabilirsiniz. Bebeğinizin bu beceriyi gerçekleştirip gerçekleştiremediğini değerlendirmek için olabildiğince çok fırsat yaratmanız önemli.

ETKİNLİK 4: Kazak Çıkartma

Bu beceriyi ilk defa çalışırken çocuğunuzun kendi kazağından daha büyük ve bol bir kazakla çalışabilirsiniz. Bu şekilde çocuğunuz kazağı daha kolay çıkarabilecektir. Çocuğunuza “Haydi kazağını çıkaralım.” diyerek, kazak çıkarma basamaklarını ona adım adım seslendirerek bir taraftan da elinden tutarak yardım edebilirsiniz. Yani sözel ve fiziksel ipucunu bir arada kullanabilirsiniz.

Çocuğunuz becerinin basamaklarını daha iyi yapmaya başladıkça yardımınızı geri çekmeniz önemli. Böylece bağımsız olarak beceriyi gerçekleştirmesi için ona fırsat tanımış olursunuz. Kazak çıkarma için örnek beceri basamakları aşağıda verildiği gibi yazılabilir. Ancak siz derseniz çocuğunuzun performans düzeyine göre beceri basamaklarını artırabilir ya da azaltabilirsiniz.

Görsel 5. Kazak çıkartma

Görsel 5 Betimleme: Kazağını çıkartmaya çalışan bir kız çocuğu ve yanında ona yardım eden annesi

Kazak Çıkartma Beceri Basamakları

1. Kazağın eteğinden tutar.

- Ellerini çapraz yapar.
- Kullandığı eliyle kazağın o taraftaki etek ucundan tutar.
- Kullanmadığı eliyle kazağın o taraftaki etek ucundan tutar.
- Kazağı bir miktar yukarı doğru kaldırır.

2. Kazaktan başını çıkarır.

- a) Ellerin başının üstüne doğru kaldırır.
- b) Ellerin kazaktan çeker.
- c) Kazağı başından çıkarır.

3. Kazaktan kollarını çıkarır.

- a) Kollarını aşağıya indirir.
- b) Kullandığı eliyle kullanmadığı eli tarafından kazağın kolunu tutar.
- c) Kazağın kolunu çekerek çıkarır.
- d) Kullandığı eliyle giyinik olan kazağın kolundan tutar.
- e) Kazağın kolunu çekerek çıkarır.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-30 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Gün içerisindeki giyinme ve soyunma zamanlarını bu becerinin öğretimi için kullanabilirsiniz. Beceriye öğretmeye başladıktan sonra çocuğunuza "Hadi kazağını çıkar." diyerek fırsatlar yaratabilirsiniz. Kazağını çıkarmasını söyledikten sonra çocuğunuzun tepki vermesi için birkaç saniye beklemeli ve sabırlı olmalısınız. Örneğin "Kazağını çıkar." dedikten sonra içinizden beşe kadar sayabilir ve çocuğunuzun girişimde bulunmasını bekleyebilirsiniz.

Takıldığı basamağın hangisi olduğunu bulmak için kendinize notlar alabilirsiniz. Bunun için kullandığınız beceri analizi basamaklarının her birine çocuğunuzu gözlemleyerek artı ve eksi koyabilirsiniz. Böylece tekrar bu beceriyi çalıştığınızda eksi aldığı basamaklar için sunduğunuz yardımları artırabilir ya da çocuğunuzun performansına göre birtakım değişiklikler yapabilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Özel gereksinimli çocukların erken çocukluk döneminde tipik gelişim gösteren akranları ile öz bakım becerileri konusunda aralarında önemli ölçüde bir fark bulunmadığı ancak ergenlik ve yetişkinlik döneminde bu farkın giderek büyüdüğü görülmektedir. Aralarındaki bu farkın sebebi tipik gelişim gösteren akranlarına göre zihin yetersizliğinden etkilenen çocukların bu becerileri öğrenmeleri için ayrı uygulamalara gereksinim duymaları ile açıklanabilmektedir. Bu durumda siz anne-babaların çocuklarınıza sunacağınız destekler önem taşımaktadır.

0-36 ay dönemi öz bakım becerileri aylara göre değişmektedir. 0-6 aylar arasında çocuğun kazanması beklenen beceriler meme ve biberon emme, meme, kaşık ya da biberon yaklaşıncı ağızını açma; püre ya da lapa gibi besinleri emme ve yutma becerileridir. 6-12 aylar arasında çocuğun kazanması beklenen beceriler biberonu yardımsız tutma ve emme, yardımla bardaktan su içme, kaşıkla ağızına yiyecek götürmeye çalışma, bisküvi gibi katı yiyecekleri kendi kendine ısırma ve çiğneme becerileridir. 12-18 ay arasında çocuğun kazanması beklenen beceriler bardaktan dökerek su içme, kaşıkla kendi kendine dökerek yemek yeme, yiyecekleri küçük parçalara bölündüğünde yeme, çorap ve şapka çıkarma, kendisine giydirilen kıyafete kollarını-bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olma ve şapka giyme becerileridir. 18-24 aylar arasında çocuğun kazanması beklenen beceriler dökmeden bardaktan su içme, kaşıkla dökmeden yemek yeme, pantolonunu çıkarma, gündüzleri uzun süre kuru kalma becerileridir. 24-30 aylar arasında çocuğun kazanması beklenen beceriler pipetle meyve suyu vb. içme, çatal kullanarak yiyecekleri yeme, çoraplarını giyme, ayak-kabılarını giyme, pantolonunu giyme, kazağını çıkarma, fermuar açma ve işaretle ve/veya sözlerle tuvaleti geldiğini belli etme becerileridir.

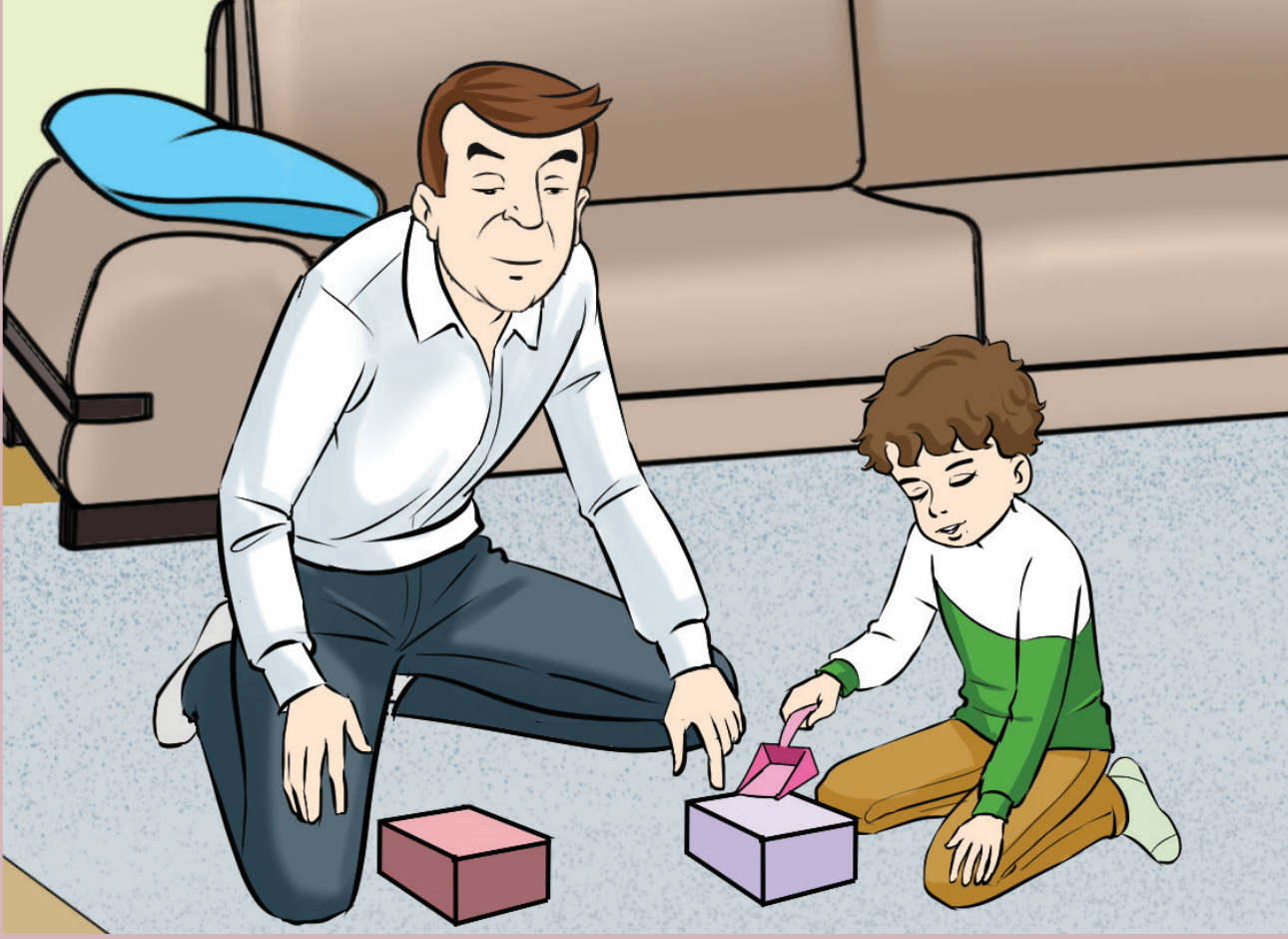
0-36 aylar arasında öz bakım becerilerine yönelik becerileri çocuğunuza fiziksel yardımla göstererek, söyleyerek yardım edebilirsiniz. El yıkama, pantolon giyme, ayakkabı bağlama gibi çok basamaklı becerileri çalışırken beceriyi küçük adımlara bölebilirsiniz. Ayrıca öğretimde hangi dönemde hangi beceriyi hangi düzeyde vereceğinizi belirlemek de önemlidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz beceriyi adım adım gerçekleştirerek kendinizi videoya çekebilirsiniz. Daha sonra bu videoyu çocuğunuza izleterek aynısını yapmasını isteyebilirsiniz. Bir beceriyi en iyi öğrenmenin yolu tekrar etmektir. Çektiğiniz videoları tekrar tekrar izleterek alıştırmalar yapabilirsiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] MEB. (2018). Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin Erken Çocukluk Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- [2] Tekin-İftar, E. (2019). Uygulama davranış analizi. Ankara: Vize Akademik Yayınları.

BÖLÜM 3

Arş. Gör. Salih NAR

OYUN BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

Sevgili Aileler; bu bölümde erken çocukluk döneminde oyun becerilerini desteklemek için gerekli bilgi ve beceriler açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- Oyunun çocuğun gelişim alanlarına olan katkılarını açıklar.
- Erken çocukluk dönemindeki oyun türlerini açıklar.
- Oyun becerilerini destekler.
- Oyun becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. Erken Çocukluk Döneminde Oyunun Gelişim Alanlarına Katkıları
 - 1.1. Bilişsel Gelişime Katkısı
 - 1.2. Sosyal Duygusal Gelişime Katkısı
 - 1.3. Motor Gelişime Katkısı
 - 1.4. Dil Gelişimine Katkısı
2. Erken Çocukluk Dönemindeki Oyun Türleri
 - 2.1. Keşfedici/Duyu Motor Oyunları
 - 2.2. İşlevsel Oyunlar
 - 2.3. Sembolik/Hayalî Oyunlar
3. Erken Çocukluk Döneminde Oyun Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecekler

Açıklamalar

Bu bölümde, erken çocukluk döneminde oyun becerilerinin gelişim alanlarına katkıları, oyun türlerinin neler olduğu ve çocuğunuzun oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğiniz ve değerlendirebileceğiniz açıklanmaktadır.

ÖYKÜ

Yiğit, iki yaşında zihin yetersizliği olan bir çocuktur. Yiğit'in dört yaşında Masal adında bir kardeşi vardır. Annesi kahvaltılarını yaptıktan sonra Yiğit ve kardeşine "Haydi şimdi oyun zamanı." dedi. Yiğit ve Masal oyun odalarının birer köşesine geçtiler. Yiğit arabalarıyla oynamaya, Masal da doktorculuk oynamaya başladı. Masal oyuncak bebeğin sırtını dinledi ve bebeğe "Öksür." dedi. Sonrasında bebeğe üşüttüğü için ilaç yazdı ve kalemi bir iğneymiş gibi kullanarak iğne yaptı. Masal'ın oynadığı oyun Yiğit'in dikkatini çekti ve Yiğit araba oyununu bırakarak bir süre Masal'ı izledi. Sonra Yiğit de bir bebek aldı ve bebeğin sırtını dinledi. Annesi Yiğit'in Masal'ı izlediğini ve taklit ettiğini gördükten sonra Masal'a bazı oyunların oynanışını gösterdi ve Yiğit'in izlemesini sağladı. Sonrasında da Yiğit'ten tekrarlamasını istedi. Bir süre sonra Yiğit ve Masal birlikte oyun oynamaya başladılar. Annesi Yiğit ve Masal'ın birlikte oyun oynamalarının gelişimlerine olumlu yönde katkısı olduğunu fark etti.

Erken çocukluk döneminde çocukların işi olarak nitelendirilen oyun, çocukların gelişim alanlarının desteklenmesinde önemli rol oynar [1]. Oyun, çocukların özgürce kendilerini ifade edebildikleri, seçim yapabildikleri, mutluluk verici, doğal motivasyon sağlayan bir etkinlik olarak tanımlanabilir [2]. Oyunun birçok yönü vardır ve sürekli değişebilen esnek bir yapıya sahiptir. Oyunun belirli bir ortamı yoktur, her zaman her yerde oyun ortamı oluşturulabilir. Oyun bazen bireysel bazen de grup hâlinde etkileşime dayalı olarak oynanabilir. Oyun bazen bir eylem, bazen bir süreç ve bazen de çocukların oluşturduğu bir ürün olabilir. Çocuklar oyun etkinliklerine katılarak nesneler ve olaylar hakkında bilgi edinirler, nesneler ve olaylar hakkında konuşarak dil becerilerinin gelişimine katkı sağlarlar ve ebeveynleriyle ya da akranlarıyla etkileşime girmek için fırsat oluştururlar [3-4].

Erken çocukluk döneminde oyunun çocuğunuzun bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil gelişiminin gelişmesi üzerinde etkisi vardır. Oyun yoluyla gelişim alanlarında kazanılması gereken beceriler kazanılabilir [5]. İlerleyen bölümde oyunun bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil gelişimine olan katkılarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

1. Erken Çocukluk Döneminde Oyunun Gelişim Alanlarına Katkıları

1.1. Bilişsel Gelişime Katkısı

Oyunun bilişsel gelişimle ilişkisini inceleyen araştırma sonuçları birbirlerini olumlu yönde etkilediklerini göstermiştir. Çocuklar oyun sayesinde nesnelerle ve çevresindekilerle ilgili deneyimleri arttıkça daha karmaşık oyun becerileri sergilemeye başlarlar. Oyun sayesinde

öz düzenleme, problem çözme ve üst bilişsel becerilerin gelişimi desteklenir [15]. Sembolik/hayalî oyunlar, çocuğunuzun yaratıcılığının gelişmesine, plan yapmasına ve günlük yaşamda sembolik temsilleri kullanmasına katkı sağlar. Ayrıca matematik, okuma ve yazma gibi birçok işlevsel akademik becerinin kazanılmasında oyunun olumlu etkileri bulunmaktadır [6].

1.2. Sosyal Duygusal Gelişime Katkısı

Oyun, çocukların diğer çocuklarla etkileşime girip sosyalleşebildiği bir ortam oluşturması açısından önemlidir. Oyun sırasında çocuklarınıza birçok sosyal becerinin öğretimini gerçekleştirebileceğiniz gibi oyun sayesinde bu becerilerin ortaya konması için de fırsat oluşturulabilir [2]. Örneğin çocuğunuz ve arkadaşının ev yapma oyunu oynadığını varsayalım. Bu sırada çocuğunuz arkadaşından tuğlaları isteyebilir, arkadaşını verdiğinde ise ona teşekkür eder. Arkadaşıyla yardımlaşır. Dolayısıyla oyunun çocuğunuzun sosyal açıdan gelişimi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Oyun çocukların duygularını dışa vurmalarına da fırsat sağlayan bir ortam yaratır. Oyun yoluyla çocuklar ebeveynlerine duygularını aktarabilir ya da birçok duygu oyun yoluyla çocuklara kazandırılabilir. Ayrıca çocuklar oyun sırasında kendilerini daha özgür hissederler ve rahat hareket edebilirler. Bu durum duygularını daha rahat ifade etmelerine katkı sağlar [7].

1.3. Motor Gelişime Katkısı

Çocukların oyun oynarken hareket hâlinde olmaları koordinasyonlarının ve dengelerinin gelişmesine yardımcı olur. Çocuklar bir oyuncak ya da nesneyi kavramaya başladığında duyu motor/keşfedici oyunlar oynamaya başlarlar ve bu oyunlar birçok hareketi içerdiği için çocuğun motor gelişimine katkı sağlar. Çocuklar büyüdükçe emeklemeye, yürümeye, koşmaya ve zıplamaya başlayarak hareketli oyunlar oynarlar. Çocukların oynadıkları bu oyunlar hem vücutlarını anlayabilmelerine yardımcı olur hem de vücutlarını daha etkili bir şekilde kullanmalarını sağlar. Dolayısıyla çocukların erken dönemde oyunlar oynamaya başlamaları fiziksel gelişimleri açısından önem arz etmektedir [2,8-10].

1.4. Dil Gelişimine Katkısı

Oyunlar, çocukların dil becerilerini geliştirilen etkinliklerdir. Çocuklar birçok konuşma biçimlerini oyun sırasında sergilerler. Ebeveynleriyle, kardeşleriyle ya da akranlarıyla oyun yoluyla etkileşime geçerler ve bu etkileşim sırasında dil becerilerini kullanırlar. Örneğin çocuk annesinden ulaşamayacağı yükseklikte bulunan bir oyuncak isteyebilir ya da akranlarıyla oynarken isteğini söyleyebilir ve duygusunu paylaşabilir. Ebeveynler ve öğretmenler için oyun etkinlikleri sırasında çocuklarla konuşmak dil gelişimi açısından önemlidir [11-14].

Oyunun çocukların gelişim alanları üzerinde etkilerine bakıldığında erken çocukluk döneminden ilerleyen yaşlara kadar desteklenmesi gereken bir alan olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çocukların oyun becerilerine sahip olması için ebeveynlerin çocukların gelişim alanları-

na uygun oyun türlerinin neler olduğunu bilmeleri, çocuklarının gelişim özelliklerine uygun oyunlar seçebilmeleri, oyunların nasıl öğretilbileceği ve desteklenebileceği konusunda bilgi sahibi olması ve son olarak oyun becerilerinin değerlendirilmesi konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. İlerleyen bölümde erken çocukluk dönemindeki oyun türleri, oyun becerilerinin desteklenmesi ve değerlendirilmesine yönelik açıklamalar ve örnekler yer almaktadır.

2. Erken Çocukluk Dönemindeki Oyun Türleri

Oyun becerileri çocukların gelişimleri ilerledikçe farklılaşmakta ve gelişmektedir. Erken çocukluk döneminde oyun türleri keşfedici/duyu motor oyun, işlevsel oyun ve sembolik/hayalî oyun olarak sıralanabilir. İlerleyen bölümde oyun türleri açıklanmıştır.

Tablo 1. Erken çocukluk dönemindeki oyun türleri

Oyun Türü	Yaş	Açıklama
Keşfedici/duyu motor oyun	0-12. ay	Çocuklar çevrelerini duyularını kullanarak keşfeder.
İşlevsel oyun	12. ay	Çocuklar nesneleri sosyal açıdan kabul edilebilir şekilde kullanırlar.
Sembolik/hayalî oyun	24. ay	Çocuklar nesneleri ve olayları temsil etmek için farklı nesneler kullanır.

Kaynak: [2,11].

2.1. Keşfedici/Duyu Motor Oyunları

Keşfedici oyun, duyuusal gelişim ve el-göz koordinasyonu için önemlidir. Bu nedenle duyu motor oyunları olarak da adlandırılmaktadır. Keşfedici oyun, bebeklerin doğumundan 12. aya kadar sürmektedir. Yenidoğan bebeklerin ilk hareketleri başlangıçta kontrolsüzdür ve doğuştan gelen reflekslerine bağlı olarak hareketlerini sürdürürler. Bu refleksler bebeğin gelişimi ilerledikçe ortadan kaybolur ve bebeğin hareketleri anlamlı hâle gelmeye başlar [2, 14]. Keşfedici oyunlar bebeğin çevresini ve duyular yoluyla nesnelerin özelliklerini keşfetmesini içermektedir [4]. Örneğin bebek, el-göz koordinasyonunun gelişmesiyle (yaklaşık 10-12 haftalık bebeklerde) birlikte gördüğü oyuncak ya da nesnelere uzanmaya başlar. 14-16. haftalarda tutması için bir nesne verildiğinde nesneyi tutabilir, kısa da olsa nesneye dikkatini yöneltebilir. Nesneleri tutup kavramaya başladığında ise nesneyi tatmak ve hissetmek için ağzına götürerek keşfe başlar. Altıncı ayına geldiğinde fiziksel hareketleri, el-göz koordinasyonu daha da gelişmiştir. Ancak tuttuğu nesneleri hâlâ istemli bir şekilde elinden

bırakamaz. Altıncı ve yedinci aylarda ellerinin ve ayaklarının çift olduğunun farkına varan bebekler nesneyi iki elleriyle tutabilir ve istemli bir şekilde yere bırakabilirler. Bebekler büyüdükçe ve motor becerileri geliştikçe gerçekleştirdikleri basit ve anlamsız eylemler anlamlı hâle gelmeye başlar. Altı aylıkken elinden düşürdüğü nesneyi unutup görmezden gelen bebekler dokuz aylık olduklarında yuvarlanan topun takibini yaparlar ve topun olduğu yöne doğru emekleyebilirler. Bebekler olgunlaştıkça ve deneyim kazandıkça keşfetme biçimleri de olgunlaşır ve gelişir [2, 14, 16].

DÜŞÜNÜN

Çocuğunuzun yaşına ve gelişim özelliklerine uygun keşfedici/duyu motor oyunlarına örnekler veriniz.

ETKİNLİK 1: Nesne Takip Etme

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 0-12 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Desen kartları.

Not: Bebeğinizin ilgisini çeken araç gereçlerle oynamanız oyun sürenizi ve bebeğinizin performansını artırabilir.

Uygulama: Oyun oynamaya başlamadan önce bebeğinizin karnının tok, altının temiz olduğundan ve başka bir sıkıntısının olmadığından emin olmalısınız. Bebeğinizle oynarken onu sırtüstü yatırabilir ya da oturur pozisyonda durmasını sağlayabilirsiniz. Bebeğinizin görebileceği uzaklıktan desen kartını bebeğinize gösteriniz. Bebeğiniz desen kartına baktığında desen kartını betimleyebilirsiniz. (Burada bir koyun resmi var. Haydi koyuna bakalım.) O karta bakarken yavaşça sağa doğru hareket ettiriniz. Bebeğiniz birkaç saniye sağ taraftaki karta baktıktan sonra kartı sol tarafa doğru hareket ettiriniz. Kartı takip ediyorsa yukarı ve aşağıya doğru da hareket ettiriniz. Bebeğiniz kartı takip ediyorsa pekiştiriniz. Güzel sözler söyleyebilir ya da gülümseyebilirsiniz. (Aferin, çok güzel bakıyorsun karta.) Nesne takip etme etkinliğini bebeğiniz büyüdükçe farklı nesnelerle ya da takip süresini uzatarak da oynayabilirsiniz.

Görsel 1 Betimleme: Yere oturmuş, elindeki kırmızı ve sarı kartları karşısında oturan çocuğuna gösteren baba, elindeki kartlardan sarı olanı yere koymuş, kırmızı kartı karşısında oturan ve parmağıyla kırmızı kartı işaret eden çocuğuna gösteren baba, sağ elindeki sarı kartı karşısında oturan çocuğuna gösteren baba, sağ elindeki sarı kartı yukarı kaldırmış baba ve yere oturmuş kollarını yukarıya kaldırmış mutlu bir çocuk

Değerlendirme: Oyun oynarken oyunu videoya kaydedebilirsiniz. Bu değerlendirme yapmanızı kolaylaştıracaktır. Değerlendirme yaparken kullandığınız desen kartlarının hangileri olduğunu bir kâğıda yazın. Çocuğunuz kartı (sağ-sol-yukarı-aşağı) hangi yöne doğru takip ettiyse not edin. Desen kartını takip süresini not edin. Farklı kartlarla ya da nesnelerle oynadığınızda da not alarak ilerleme olup olmadığını görebilirsiniz.

2.2. İşlevsel Oyunlar

Erken çocukluk döneminin ilk yılının sonlarına doğru ortaya çıkan işlevsel oyunlar, sosyal açıdan kabul edilebilir ve bağlamına uygun olarak nesnelerin kullanımını içermektedir [2, 4]. Örneğin çocuğun oyuncak bebeği biberonuyla beslemesi, tarak ile bebeğin saçını taraması ya da bardaktan su içmesi gibi. İşlevsel oyunda çocuklar, çevresindeki insanları izleyerek onları taklit ederler ve nesnenin amacına uygun bir şekilde kullanımını deneyimlemiş olurlar [11].

DÜŞÜNÜN

İşlevsel oyunlara örnek veriniz.

İşlevsel oyunlar, daha karmaşık oyun becerilerinin ön koşulu olarak nitelendirilebilir. İşlevsel oyun becerilerini sergileyen bir çocuk sonrasında sembolik/hayalî oyun davranışlarını sergilemeye başlayacaktır. Örneğin biberon ile bebeği besleyen çocuk ilerleyen zamanlarda bir kalem biberonmuş gibi hayal ederek kalemle bebeği beslemeye başlayabilir.

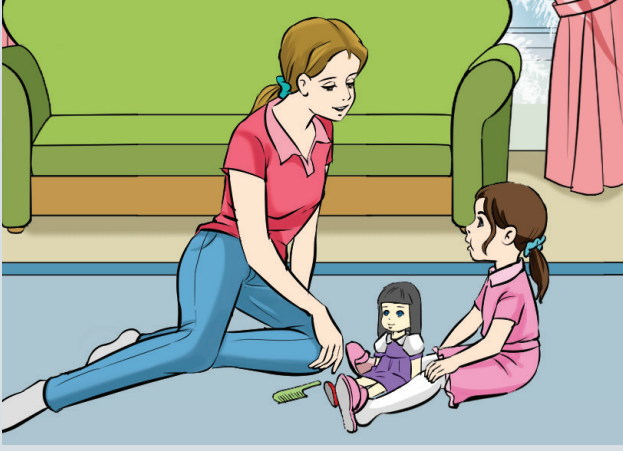

ETKİNLİK 2: Saçlarımızı Tarayalım

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 12-18 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Oyuncak bebek, tarak, ayna.

Uygulama: Bebeğinizle karşılıklı oturun. “Oyuncak bebeği, tarağı ve aynayı betimleyerek (Aaa burada bir bebek varmış. Saçları upuzunmuş. Bebeğin saçlarının düzenli olması için saçlarını taramalıyız. Bunun için bize bir ayna ve bir tarak lazım. Aa işte onlar da buradaymış.) çocuğunuzun önüne koyun.” Çocuğunuza “Şimdi tarakla aynanın karşısına geçip bebeğin saçını tarayalım.” deyin. Bebeğinizin oyuncak bebeği aynanın karşısına geçirmesini ve tarağı almasını bekleyin. Bebeğiniz bebeği aynanın karşısına geçirmiyorsa elinden tutarak bebeği tutmasını ve aynanın karşısına geçirmesini sağlayın. Sonra tarağı almasını bekleyin. Tarağı alırsa pekiştirin. Tarağı eline almazsa çocuğunuzun elinden tutarak tarağı tutmasını sağlayın. Ardından “Haydi bebeğin saçlarını tarayalım.” deyin. Çocuğunuz tarağı bebeğin saçlarına götürüp tararsa “Aferin bebeğin saçını çok güzel tarıyorsun.” diyerek pekiştirin. Çocuğunuz tarağı bebeğin saçına götürüp taramıyorsa siz çocuğunuzun elinin üstünden tutarak bebeğin saçını taramasını sağlayın ve davranışı betimleyerek pekiştirin.

Görsel 2: İşlevsel oyun

Görsel 2 Betimleme: Yerde bebeğiyle oynayan kız ve annesi, yere koydukları aynaya oyuncak bebeğiyle bakan kız çocuğu ve yanında annesi, ayna karşısında bebeğinin saçını tarayan kız çocuğu ve ona yardım eden annesi

Değerlendirme: Çocuğunuzun farklı boyutlarda, farklı nesneleri işlevine uygun kullanıp kullanmadığını değerlendirin. Bunun için ilk olarak kendiniz çocuğunuza fiziksel yardımda bulunarak nesneleri işlevine uygun kullanmasını sağlayabilir, sonrasında çocuğunuzun aynı nesneyi yardımsız olarak kullanmasını gözlemleyebilirsiniz. Çocuğunuzun doğru yaptığı basamakları pekiştirin ve not edin. Çocuğunuzun doğru yapmadığı basamaklarda, çocuğunuza yardım sunarak basamağı yapmasını ve oyunu tamamlamasını sağlayın. Yapmadığı basamaklarda nasıl bir yardım sunduğunuzu da not edin.

2.3. Sembolik/Hayalî Oyun

Bebeklerin/Çocukların taklit ve rol yapma davranışlarının gelişmesiyle birlikte tipik gelişen çocuklarda yaklaşık iki yaşında ortaya çıkan sembolik/hayalî oyun davranışları gerçek olmayan oyun davranışlarını içermektedir. Sembolik/hayalî oyun, çocuğun nesneleri ve olayları temsil etmek için sembolleri kullanmasını ifade etmektedir. Örneğin çocuğun bir kalemi telefon olarak kullanması ya da boş bir bardaktan su içer gibi yapması. Sembolik/hayalî oyunların tüm çocukların gelişimine önemli katkıları vardır. Örneğin akran etkileşimlerini ve iletişimlerini teşvik eder, doğal bağlamlarda katılımı artırır. [4, 17-20]

Alanyazında sembolik/hayalî oyunlar dört türe ayrılmıştır. Sembolik/hayalî oyun türleri; (a) hayalî işlevsel oyun, (b) yerine koyma oyunu, (c) olmayan nesneleri hayal etme oyunu, (d) olmayan nitelikleri hayal etme oyunudur [17]. Sembolik/hayalî oyun türlerine ilişkin açıklamalar ve örnekler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sembolik/hayalî oyun türleri

Sembolik/Hayalî Oyun Türü	Tanımı	Örnek	Davranış Dizileri
Hayalî işlevsel oyun	Gerçek veya minyatür nesnelerin amacına uygun bir biçimde hayalî olarak kullanılması	Ağızına boş kaşık koyma Kaşığı kâsede karıştırma Bebeği biberonla besleme	Kaşığı bir kâsede karıştırarak ağızına götürme Bebeği biberonla besleme, battaniyeye sarma ve yatırma
Yerine koyma oyunu	Bir nesnenin farklı bir nesneyi gibi kullanılması	Bir bloku tren olarak hayal etme ve rayların üzerinde ileri-geri itme Bir bloku kaşık olarak hayal etme ve kâseyi karıştırma Bir tarağı telefon olarak hayal edip kulağına yaklaştırma	Tren yolundaki bloku itme, daha uzun bir tren yapmak için blokları birbirine bağlama ve ray boyunca itme Bir kâsede bir blok karıştırma ve yemesi için bebeğin ağızına koyma

Olmayan nesneleri hayal etme oyunu	Olmayan bir nesneyi varmış gibi davranma	Yumruğunu ağzına götürme ve çiğneme (kaşık tutar gibi) Kollarını ileri geri sallama (bebek sallar gibi) Ellerini bir bebeğin ağzına doğru tutma (bebeği besler gibi)	Kâseyi karıştırmak için yumruğunu kâsenin etrafında hareket ettirme, tatmak için ağzına götürme ve oyuncak ayağı yedirme Telefonla konuşmak için elini kulağına koyma ve arkadaşıyla konuşuyor gibi yapma
Olmayan nitelikleri hayal etme oyunu	Kendine, başkalarına ve nesnelere duygu ve roller yükleme	"Yiyecek sıcak." diyerek ellerini hızlıca uzaklaştırma "Bebek ağlıyor." diyerek bebeği ileri geri sallama "Ben doktorum. Kulaklarını kontrol edebilir miyim?" deme	Bebeğin kulaklarını kontrol eden ve kalbini dinleyen bir doktor olduğunu söyleme Ağlayan bebeği sallama ve yorgun olduğunu söyleme

Kaynak: [17].

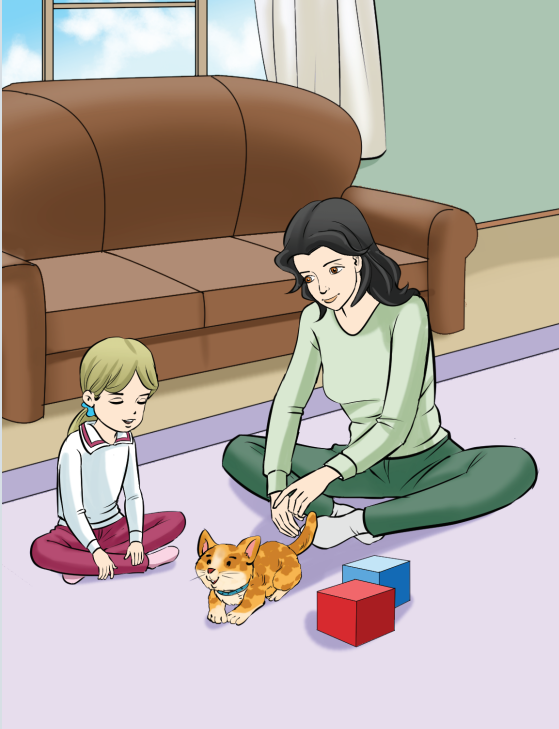

ETKİNLİK 3: Hayvanları Besliyorum

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-36 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Hayvan oyuncakları, blok.

Uygulama: Çocuğunuzla karşılıklı oturun. Çocuğunuza "Kediye su içir." deyin ve çocuğunuzun kediye su içirmesi için bir süre bekleyin. Çocuğunuz kediyi alıp su içirir gibi yaparsa çocuğunuzun pekiştirin. Ancak çocuğunuz beklediğiniz süre boyunca tepki vermezse ya da yanlış tepki verirse su içen kedi resmi gösterip (görsel ipucu) "Kedi su içiyor." deyin. Çocuğunuzun da kediye su içirmesini bekleyin. Çocuğunuz kediye su içirip "Su içiyor." derse çocuğunuzun davranışını pekiştirirsiniz. Ancak çocuğunuz belirli süre tepki de bulunmadığında ya da yanlış bir davranış sergilediğinde ipucunun türünü değiştirerek oyuncak kediyi alıp kendiniz su içirerek (model olma) "Kedi su içiyor." deyin ve çocuğunuzun sizi taklit etmesini bekleyin. Çocuğunuz doğru tepki verirse yine belirlediğiniz şekilde pekiştirirsiniz. Belirlediğiniz süre boyunca çocuğunuz yine tepki göstermezse ya da yanlış tepkide bulunursa bir üst düzey ipucu türü olan fiziksel ipucunu sunarak öğretime devam edersiniz. Fiziksel ipucunun sunumunda çocuğunuzun kediyi tutmasını sağlamak için elinden tutun ve kediye su içirerek "Kedi su içiyor." deyin. Böylece çocuğunuz kediye su içirmiş olur ve çocuğunuzun önceden belirlediğiniz gibi pekiştirirsiniz.

Görsel 3: Hayalî oyun

Görsel 3 Betimleme: Yerde oturmuş ve önlerinde iki tane küp ve oyuncak kedi olan anne ve çocuk, elinde kaptan su içen kedi görseli olan bir anne. annesinin gösterdiği görsele bakan çocuk, önlerindeki oyuncak kediye küpten su içirme hareketi yapan anne ve onu izleyen çocuğu, önündeki oyuncak kediye küpten su içirme hareketi yapan çocuk ve onu alkışlayan anne

Değerlendirme: Çocuğunuza “Haydi kediye su içir.” deyin. Çocuğunuzun oyun sırasındaki tepkilerini not edin. Değerlendirme yaparken çocuğunuza herhangi bir ipucu sunmayın. Çocuğunuzun doğru tepkilerini pekiştirin.

ETKİNLİK 4: Doktorculuk

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-36 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Oyuncak doktor seti (steteskop, şırınga, gözlük, makas, sargı bezi, yara bandı), oyuncak bebek.

Uygulama: Çocuğunuzla oyun alanında karşılıklı oturun. Çocuğunuza “Haydi şimdi seninle doktorculuk oynayalım.” deyin. Çocuğunuza bebeğin hasta olduğunu söyleyin. Steteskopu alarak “Bebeğin sırtını dinleyelim.” deyin. Önce siz dinleyin sonra çocuğunuza “Haydi şimdi sen de bebeğin sırtını dinle.” deyin. Çocuğunuzun bebeğin sırtını dinlemesi için 4-5 saniye kadar bekleyin. Çocuğunuz bu süre içerisinde bebeğin sırtını dinlerse “Aferin, bebeğin sırtını dinledin.” diyerek pekiştirin. Çocuğunuz bekleme süresi içinde çocuğun sırtını dinleyemezse ya da yanlış bir tepkide bulunursa çocuğunuzun

steteskopu tutmasını sağlayıp elinden tutarak bebeğin sırtını dinlemesini sağlayın. Bebeğin sırtını dinledikten sonra "Bebek üşütmüş." deyin. "Şimdi bebeğe bir iğne yapalım." deyin. Çocuğunuzun iğneyi alıp bebeğe iğne yapması için 4-5 saniye bekleyin. Çocuğunuz iğneyi alıp bebeğe iğne yaparsa pekiştiriniz. Çocuğunuz bekleme süresince tepkide bulunmazsa ya da yanlış tepkide bulunursa çocuğunuzun iğneyi tutmasını sağlayıp elinden tutarak bebeğe iğne yaptırınız. Bebeğe iğne yaptıktan sonra "Bebeğe iğnesini yaptık. Şimdi reçeteye ilaç yazalım." deyin. Sonra elinizi kalem tutar gibi yaparak yere yazıyormuş gibi yapın ve "Ben bebeğe bir ilaç yazdım. Şimdi sen de bir ilaç yaz." deyin. Çocuğunuz da elini kalem gibi yaparak yere yazıyormuş gibi yapmasını bekleyin. 4-5 saniye bekledikten sonra çocuğunuz elini kalem gibi yapıp yere yazıyormuş gibi yaparsa pekiştiriniz. Beklediğiniz sürede çocuğunuz doğru tepkide bulunmazsa çocuğunuzun elini kalem tutar gibi yapıp, elinden tutup yere yazıyormuş gibi yapın ve "Bak sen de ilaç yazdın" deyin. Ardından çocuğunuza "Aferin sana bebeğin iyileşmesi için iğne yaptın ve ilaç yazdın." diyerek çocuğunuzun davranışını pekiştirin.

Görsel 4: Hayalî oyun

Görsel 4 Betimleme: Yerde halının üzerine oturmuş oyuncak bebeğiyle doktorculuk oynayan küçük bir kız çocuğu ve ona eşlik eden annesine ait 4 küçük görsel

Değerlendirme: Çocuğunuzu değerlendirirken oyunu devam ettirip farklı bir bebeği çocuğunuza verin. Çocuğunuza “Bebek hasta olmuş. Haydi muayene et bakalım.” deyin. Çocuğunuzun bebeği alıp stetoskopla sırtını dinlemesini, iğne yapmasını ve ilaç yazmasını gözlemleyin. Çocuğunuzun davranışlarını not edin. Üç denemede üst üste doğru davranışları farklı oyun etkinlikleri planlayarak sembolik hayalî oyun davranışlarını gözlemleyebilirsiniz.

ETKİNLİK 5: Kamyona Toprak Doldurup Tarlaya Dökelim

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-36 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Oyun blokları, oyuncak kürek.

Uygulama: Çocuğunuzla oyun alanında karşılıklı oturunuz. Oyun bloklarından büyük bir tanesini alınız. “Aaaa burada bir kamyon varmış.” deyin ve bloku kamyonmuş gibi ileri geri sürmeye başlayın. Çocuğunuzun da bir blok parçasını alması ve sürmesi için 4-5 saniye bekleyin. Çocuğunuz blok parçasını alıp sürmeye başlarsa “Senin kamyonun da çok güzelmış.” diyerek pekiştirin. Çocuğunuz blok parçası almazsa “Haydi sen de kendine bir kamyon seç.” diyerek çocuğunuzu yönlendiriniz. Çocuğunuz bir blok parçası seçerse pekiştirin. Seçmezse siz bir blok parçasını çocuğunuza vererek “Al bu kamyonu da sen sür.” deyin. Sonra “Bu kamyona şuradaki tarladan toprak alıp başka bir tarlaya dökelim.” deyin ve gösterdiğiniz yerden kürekle kamyona toprak dolduruyormuş gibi yapın. Çocuğunuzun da yanınıza gelerek kürekle toprak alıp kamyona dolduruyormuş gibi yapması için 4-5 saniye bekleyin. Çocuğunuz doğru tepki verirse “Aferin kamyona çok güzel toprak dolduruyorsun.” diyerek pekiştirin. Çocuğunuz yanınıza gelip toprak dolduruyormuş gibi yapmazsa siz çocuğunuzun elinden tutup küreği almasını sağlayın ve kürekle toprak dolduruyormuş gibi yapıp kamyona doğru atın. Çocuğunuza “Kamyona toprak dolduruyoruz.” deyin. Bloklara toprağı doldurduktan sonra “Kamyon doldu. Şimdi bu toprakları şuradaki tarlaya dökelim.” deyin ve kendi blokunuzu gösterdiğiniz yere götürüp toprağı boşaltıyormuş gibi yapın. Çocuğunuz da kendi blokunu alıp gösterdiğiniz yere boşaltıyormuş gibi yapması için 4-5 saniye bekleyin. Çocuğunuz bloku gösterdiğiniz yere boşaltıyormuş gibi yapıyorsa çocuğunuzu pekiştirin. Çocuğunuz gösterdiğiniz gibi yapmıyorsa elinden tutup bloku tutmasını sağlayarak gösterdiğiniz yere toprağı boşaltıyormuş gibi yaptırın ve “Kamyondaki toprağı boşaltıyoruz.” deyin. Oyun sonunda çocuğunuzu “Çok güzel oyun oynadık.” diyerek pekiştirin.

Görsel 5: Hayalî oyun

Görsel 5 Betimleme: Yerde halının üzerine oturmuş oyuncak bloklarla oyun oynayan bir erkek çocuğu ve ona eşlik eden, model olan babasına ait beş görsel

Değerlendirme: Çocuğunuzla karşılıklı oturun. Çocuğunuzun önüne blokları ve küreği koyun. Çocuğunuza oynamasını istediğiniz oyunu söyleyin ve çocuğunuzun davranışlarını gözlemleyin ve not edin. Çocuğunuz üç denemede doğru tepkiler sergilediğinde farklı oyun etkinliklerine geçebilirsiniz.

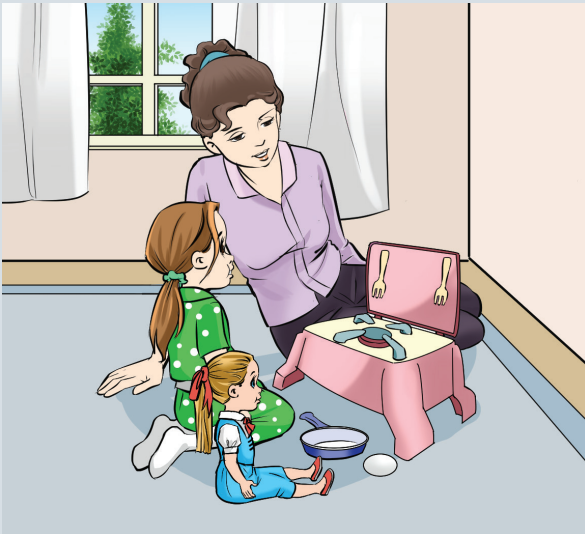

ETKİNLİK 6: Aşçılık

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-36 ay döneminde çalışılabilir.

Araç Gereçler: Oyuncak tava, ocak, yumurta, bebek.

Uygulama: Çocuğunuzla oyun alanında ayakta durun. Çocuğunuza oyuncak bebeği göstererek "Bebeğin karnı acıkmış, haydi bebeğin karnını doyuralım." deyin. Oyuncak ocağın önüne gidin ve çocuğunuza "Haydi yumurta pişirelim." deyin. Çocuğunuzun tavayı ve yumurtayı çıkarması için 4-5 saniye bekleyin. Çocuğunuz tavayı ve yumurtayı çıkarırsa "Evet, harikasin. Yumurta pişirmek için bize tava ve yumurta gerekli." diyerek pekiştirin. Çocuğunuz herhangi bir tepkide bulunmazsa ya da yanlış bir tepkide bulunursa "Yumurta pişirmek için tava ve yumurta gerekli. Haydi tavayı ve yumurtayı çıkar." deyin. Çocuğunuzun tavayı ve yumurtayı çıkarmasını bekleyin ve çıkardığında pekiştirin. Çocuğunuz yine de tava ve yumurtayı çıkarmazsa elinden tutarak çıkarmasını sağlayın ve ocağa koyun. Çocuğunuzun ocağı yakıyor gibi yapmasını bekleyin. Çocuğunuz ocağı yakarsa pekiştirin. Yakmazsa elinden tutarak siz ocağı yakıyormuş gibi yapmasını sağlayın. Sonra çocuğunuza "Şimdi ne yapıyoruz?" diye sorun ve çocuğunuz yumurtayı tavaya kırarsa pekiştirin. Yapmazsa elinden tutarak yumurtayı almasını ve tavaya kırarak koymasını sağlayın. Ardından ocağın altını kapatması için 4-5 saniye bekleyin. Kapatırsa pekiştirin. Kapatmazsa siz çocuğunuzun elinden tutarak ocağın altını kapatın. Sonra çocuğunuza "Yumurtayı pişirdik. Haydi bebeğe yedirelim." deyin ve çocuğunuzun bebeğe yumurtayı yedirmesini bekleyin. Çocuğunuz bebeğe yumurtayı yedirirmiş gibi yaparsa pekiştirin. Yapmazsa çocuğunuzun elinden tutup yumurtayı aldırarak bebeğe yediriormuş gibi yapın ve "Bebeğe yumurta yediriyorsun." diyerek davranışını betimleyin.

Görsel 6: Hayalî oyun

Görsel 6 Betimleme: Yanında oyuncak bebeği, önünde oyuncak mutfak malzemeleriyle oynayan kız çocuğu ve ona eşlik eden annesine ait 4 küçük görsel

Değerlendirme: Çocuğunuzla birlikte oyuncak ocağın başında durun. Bebeğin acıktığını ve yumurta yapılması gerektiğini söyleyin. Çocuğunuzun yumurta pişirip bebeğe yedirmesini bekleyin. Çocuğunuzun davranışlarını gözlemleyin ve not edin. Çocuğunuz gerçekleştirdiğiniz üç denemede bebeğin karnını doyurursa farklı etkinliklere geçebilirsiniz.

3. Erken Çocukluk Döneminde Oyun Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecekler

Erken çocukluk döneminde oyun ortamlarının düzenlenmesi, çocuğunuzun oyun becerilerini geliştirmede ve sosyal etkileşimlerini artırmada olumlu bir etkiye sahiptir. Çevresel düzenleme oyun ortamının sosyal, fiziksel ve zamanla ilgili düzenlemelerini içerir. İzleyen bölümde yapılabilecek çevresel düzenlemede dikkat edilmesi gereken ilişkin örnekler yer verilmiştir.

Çocuğunuzla oyun oynarken oyun araçlarının/oyuncakların seçimine dikkat edilmesi gerekmektedir. Çocuğun gelişim düzeyine uygun oyuncak seçilmesi oyun becerilerini sosyal açıdan kabul edilebilir ölçüde sergilemesine olanak tanır. Ayrıca oyuncak seçimine karar verirken çocuğun tercihlerinin dikkate alınması çocuğun daha uzun süre oyun becerileri sergilemesine destek olur. Örneğin hayvan oyuncaklarıyla oynamayı seven bir çocuğa bu oyuncaklarla oyun oynama imkânı verilebilir. Hayvanat bahçesine gidildiği hayal edilerek çocuğun yaratıcı düşünmesi sağlanabilir [21-22].

Oyun etkinlikleri planlarken çocuğunuzun akranlarıyla, kardeşiyle ya da birlikte oynayabileceğiniz etkileşime girmesini artıran oyunlar seçilebilir. Bu tür oyun etkinlikleri çocuğunuzun sosyalleşmesine, dil gelişimine katkı sağlayabilir. Örneğin çocuğunuzun kendisinden büyük bir kardeşi varsa birlikte sosyal becerileri geliştirmeye yönelik bir etkinlik planlayabilirsiniz. Birlikte yemek yapma oyunu oynarken çocuklarınız birbirleriyle yardımlaşabilir. Örneğin büyük kardeşin küçük kardeşten kaşığı isteyip sonrasında teşekkür etmesi, sonrasında rollerin değiştirilerek küçük kardeşin bir araç istemesi ve teşekkür etmesi gibi [21-22].

Oyun etkinliklerini, ortamı, araçları çocuğunuzun oynayabileceği şekilde düzenleme ve dönüt vermeniz çocuğunuzun oyun becerilerini daha kolay gerçekleştirmesine yardımcı olur. Aksi durumda çocuğunuz oyun becerilerini sosyal açıdan beklendiği gibi sergileyemediğinde tek başına oyun oynamayı tercih edebilir. Diğer taraftan çocuğunuzun oyun becerilerini kabul edilebilir şekilde sergilemesini, akranlarıyla etkileşime girmesini pekiştirmeniz çocuğunuzun oyuna katılımını artıracaktır. Örneğin arkadaşıyla birlikte oyun oynayan çocuğunuza "Çok güzel oynuyorsunuz. Aferin size." demeniz çocuğunuzun etkinliğe daha iyi motive olmasını sağlayabilir ve etkileşime girmesini artırabilir [21-22].

Çocuğunuz oyun oynarken etkinliği sosyal öyküler kullanarak zenginleştirebilirsiniz. Sosyal öykülerin kullanımı olaylar karşısında çocuğunuzun nasıl tepki vermesi konusunda yardımcı olur. Örneğin evcilik oyununda bir arkadaşımız geldiğinde "merhaba" deme, birlikte yemek yeme, sohbet etme davranışlarını sosyal öyküyle anlatıp görsellerle desteklediğimizde çocuğunuz oyunu daha kolay bir şekilde oynayabilir ve birçok beceriyi edinebilir [21-22].

Neler Öğrendik?

Oyun, çocukların kendilerini rahatça ifade edebildikleri, doğal motivasyon kaynağı ve esnek bir yapıya sahip olan bir eylemdir. Çocuklar oyun yoluyla birçok beceriyi kazanabilirler ve kazandıkları becerileri sergileme fırsatı elde ederler. **Oyun; çocukların bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil becerilerinin gelişimine katkı sağlar.** Çocuklar oyun yoluyla problem çözme, plan yapma, öz düzenleme ve üst bilişsel becerileri kazanabilir. Oyun sırasında akranlarıyla, ebeveynleriyle ya da kardeşleriyle etkileşime girme fırsatı yakaladığında sosyal beceriler sergileyebilir ya da duygularını, isteklerini, gereksinimlerini ifade edebilir. Çocuklar oyun oynarken sürekli hareket hâlinde oldukları için koordinasyonları ve dengeleri gelişir. Böylece hem vücutlarını daha iyi anlamaya başlarlar hem de daha etkili bir şekilde kullanabilirler. **Oyunun çocukların dil gelişimi üzerinde de olumlu etkisi vardır.** Çocuklar oyun sırasında çevresindekilerle iletişim kurarlar. Ebeveynler, çocuklarının oyun etkinliklerini dil gelişimi için fırsat olarak değerlendirebilir.

Erken çocukluk döneminde oyun türleri; keşfedici/duyu motor oyun, işlevsel oyun ve sembolik/hayalî oyundur. Keşfedici oyun bebeğin çevresini ve nesneleri duyular yoluyla keşfetmesini içermektedir. İşlevsel oyun çocuğun nesneleri sosyal açıdan kabul edilebilir

şekilde kullanarak oyun oynamasıdır. Sembolik/Hayalî oyunlar, çocuğun nesneleri ve olayları temsil etmesi için sembolleri kullanmasını içermektedir. Örneğin bir kutuyu telefon olarak kullanmak. Sembolik/hayalî oyunlar ise (a) hayalî işlevsel oyun, (b) yerine koyma oyunu, (c) olmayan nesneleri hayal etme oyunu, (d) olmayan nitelikleri hayal etme oyunu olmak üzere dört farklı türde oynanabilir.

Çocuğunuzun oyun becerilerini geliştirirken ve desteklerken çevresel düzenlemeler yapabilirsiniz. Çevresel düzenlemeler; oyun araçlarının/oyuncakların seçimi, etkileşimi artıracak oyun etkinliklerinin seçimi, oyun ortamının oyunun yapısal özellikleri ve çocuğunuzun gelişim özelliklerine göre düzenlenmesi ve çocuğunuzun oyun etkinliklerindeki performansına ilişkin dönütler verme ve sosyal öyküler kullanma olarak sıralanabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Lifter, K., Sulzer-Azaroff, B., Anderson, S. R., & Cowdery, G. E. (1993). Teaching play activities to preschool children with disabilities: The importance of developmental considerations. *Journal of Early Intervention*, 17[2], 139-159.
- [2] Dunlap, L. L. (2009). *An introduction to early childhood special education: Birth to age five*. Merrill/Pearson.
- [3] Barton, E. E., & Wolery, M. (2008). Teaching pretend play to children with disabilities: A review of the literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28[2], 109-125.
- [4] Garfinkle, A. N. (2004). Assessing play skills. M. Mclean, M. Wolery, and D. B. Bailey (Eds.) In *Assessing infants and preschoolers with special needs* (pp. 451-486). Pearson.
- [5] Anderson-McNamee, J. K., & Bailey, S. J. (2010). The importance of play in early childhood development. *Montana State University Extension*, 4[10], 1-4.
- [6] Lifter, K., Foster-Sanda, S., Arzamarski, C., Briesch, J., & McClure, E. (2011). Overview of play: Its uses and importance in early intervention/early childhood special education. *Infants & Young Children*, 24[3], 225-245.
- [7] Childress, D. C. (2011). Play behaviors of parents and their young children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31[2], 112-120.
- [8] Zeng, N., Ayyub, M., Sun, H., Wen, X., Xiang, P., & Gao, Z. (2017). Effects of physical activity on motor skills and cognitive development in early childhood: a systematic review. *BioMed research international*, 2017.
- [9] Dadkhah, M. F. A. (2004). The impact of educational play on fine motor skills of children. *Middle East Journal of Family Medicine*, 6[6], 1-10.

- [10] Ward, D. S., Vaughn, A., McWilliams, C., & Hales, D. (2010). Interventions for increasing physical activity at child care. *Medicine and science in sports and exercise*, 42[3], 526-534.
- [11] Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2018) Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara oyun becerilerinin öğretimi. E. Tekin İftar (Ed.) Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde (s. 391- 436) Vize Akademik Yayıncılık.
- [12] Bruner, J. (1983). Play, thought, and language. *Peabody Journal of Education*, 60[3], 60-69.
- [14] Levy, A. K. (1984). The language of play: The role of play in language development: A review of literature. *Early Child Development and Care*, 17[1], 49-61.
- [14] Sheridan, M., Howard, J., & Alderson, D. (2002). Play in early childhood: From birth to six years. Pearson.
- [15] Whitebread, D., Coltman, P., Jameson, H., & Lander, R. (2009). Play, cognition and self-regulation: What exactly are children learning when they learn through play?. *Educational and Child Psychology*, 26[2], 40.
- [16] Wolfberg, P. J. (2009). Play and imagination in children with autism. Kansas: AAPC Publishing.
- [17] Barton, E. E., & Pavlanis, R. (2012). Teaching pretend play to young children with autism. *Young Exceptional Children*, 15[1], 5-17.
- [18] Barton, E. E. (2010). Development of a taxonomy of pretend play for children with disabilities. *Infants & young children*, 23[4], 247-261.
- [19] Barton, E. E. (2015). Teaching generalized pretend play and related behaviors to young children with disabilities. *Exceptional Children*, 81[4], 489-506.
- [20] Barton, E. E. (2016). Critical Issues and Promising Practices for Teaching Play to Young Children with Disabilities. B. Reichow, B. A. Boyd, E. E. Barton, and S. L. Odom (Eds.). *Handbook of Early Childhood Special Education* içinde (s. 267- 286). Springer.
- [21] Papacek, A. M., Chai, Z., & Green, K. B. (2016). Play and social interaction strategies for young children with autism spectrum disorder in inclusive preschool settings. *Young exceptional children*, 19[3], 3-17.
- [22] Movahedazarhouli, S. (2018). Teaching play skills to children with disabilities: Research-based interventions and practices. *Early Childhood Education Journal*, 46[6], 587-599.
- [23] Tekin-İftar, E., ve Kırcaali-İftar, G. (2017). Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri. Ankara: Vize Yayıncılık.

BÖLÜM 4

Arş. Gör. Göksel CÜRE

İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM
BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

Sevgili Aileler; bu bölümde 0-3 yaş dönemindeki çocukların iletişim ve etkileşim becerilerini desteklemek için gerekli bilgi ve beceriler açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini desteklemek için neler yapabileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini nasıl değerlendirebileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini destekleyici çalışmalar yapar.
- 0-36 ay dönemindeki iletişim ve etkileşim becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. 0-36 Ay İletişim ve Etkileşim Becerileri Nelerdir?

1.1. 0-36 Ay Alıcı Dil Becerileri Nelerdir?

1.2. 0-36 Ay İfade Edici Dil Becerileri Nelerdir?

2. 0-36 Ay İletişim ve Etkileşim Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

2.1. Alıcı Dil Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

2.2. İfade Edici Dil Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Açıklamalar

Bu bölümde 0-3 yaş dönemindeki çocukların iletişim ve etkileşim becerilerinin neler olduğu, bu becerilerin nasıl öğretilbileceği ve nasıl değerlendirebileceği konularına yer verilmektedir.

ÖYKÜ

Hakan 9 aylık bir çocuktur. Mama sandalyesinde oturmuş büyük bir keyifle çubuk makarnasını yiyordu. Hakan bir anda yemeyi bırakarak makarnaları sandalyenin üzerine dökmeye başladı. Eliyle makarnaları alıp mama tepsisinin her yerine serpiştiriyordu. Bu durumu gören babası Hakan'a baktı ve birbirlerine karşılıklı gülümsediler. Ardından Hakan makarnaları yere atmaya başladı. Babası yere attığını görünce oturduğu yerden kalkıp makarnaları yerden toplamaya başladı. Babası makarnaları toplarken Hakan yere makarna atmaya devam ediyor, sandalyesini tekmeliyor, kollarını sallıyor ve gülüyordu. Babası Hakan'ın bu yaptıklarına gülüyordu. Tabakta dökülecek makarna kalmadıktan sonra babası Hakan'ı kucağına alıp "Tüm makarnanı yedin gibi şimdi seninle makarna yerine top atalım." dedi.

1. 0-36 Ay İletişim ve Etkileşim Becerileri Nelerdir?

İletişim, duygu, düşünce ve bilgilerin herhangi bir şekilde başkalarına aktarılmasıdır. Bu aktarım sürecinde mimikler, bakışlar, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan ve sesler, dil gibi sözel iletişim biçimleri kullanılabilmektedir [1]. Çocuklar özellikle 0-12 aylık dönemde bakışlar, mimikler ve seslerle iletişim kurmaktadır. Bununla birlikte çocuklar yaş ilerledikçe yaygın olarak sözel dil becerilerini daha fazla kullanırlar [1, 2]. Bu durumun temel nedeni insanların genellikle iletişim kurmak amacıyla sözlü bir dil kullanmasıdır. Çocuklar ebeveynlerinden sürekli olarak sözcükler ve cümleler duydukça iletişim kurmak için dilin bir gereklilik olduğunu anlarlar. Bu nedenle onlar da iletişim kurmak amacıyla ebeveynlerini gözleyerek dil becerilerini kullanmayı öğrenirler [1].

Dil becerileri alıcı ve ifade edici dil becerileri olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Alıcı dil, konuşulan ve yazılan dili anlama becerisini ifade etmektedir. İfade edici dil ise bir kişinin ihtiyaçlarını, duygularını, düşüncelerini ifade etmek için dili kullanma becerisidir [1, 2].

Çocukların kendini ifade etmeyi öğrenebilmesi için öncelikle konuşulan dili anlaması gerekmektedir. Bu nedenle alıcı dil becerileri ifade edici dil becerilerinden önce gelişmektedir. Başka bir deyişle çocuklar dili önce anlamayı sonra konuşmayı öğrenirler [3]. Çocuklar 0-36 aylık dönemde pek çok alıcı ve ifade edici dil becerisi kazanmaktadır. Alıcı dil becerilerini; (a) dikkat ve ayırt etme, (b) anlam gelişimi, (c) sözel olmayan iletişimi anlama, (ç) dil bilgisi yapıları olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür. İfade edici dil becerileri ise (a) başkalarıyla iletişim kurma, (b) sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, (c) sözcük üretimi, (ç) dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi olarak dört başlık altında ele alınabilir [1, 2].

1.1. 0-36 Ay Alıcı Dil Becerileri Nelerdir?

Dikkat ve ayırt etme, çocukların etrafındaki seslere bakışlarıyla vücut hareketleriyle tepki vererek dikkatini yöneltme ve bu seslerin birbirinden farklı olduğunu anlama becerisidir [4]. Dikkat etme becerisi tüm becerileri öğrenmenin temelidir. Başka bir deyişle dikkat etme becerisi öğrenilmeksizin herhangi bir beceriyi öğrenmek mümkün değildir [1]. İletişim becerilerinin öğrenilmesinde de bu durum geçerlidir. Çocuklar öncelikle alıcı dil becerilerinde dikkat ve ayırt etme becerilerini geliştirirler. Çocuklar 0-6 aylık dönemde etraflarındaki yere düşen eşya sesleri, hayvan sesleri, müzik aleti sesleri, yetişkinlerin konuşmaları gibi seslere bakışlarıyla dikkat yöneltirler ve vücut hareketleriyle (ellerini, bacaklarını sallama, kafasını çevirme vb.) bu sesleri anladığını gösteren tepkiler verirler. Aynı zamanda çocuklar alışkın olduğu ve olmadığı sesleri birbirinden ayırt edebilirler [1]. Örneğin ağlayan bir çocuk annesinin sesini duyduğunda sakinleşebilirken tanımadığı bir ses duyduğunda ağlamaya devam edebilir.

Anlam gelişimi, gösterilmesi istenen bir nesneyi gösterme, basit komutları yerine getirme, adı söylendiğinde ve bir işi yapmayı bırakması istendiğinde tepki verme, sorulara yanıt verme gibi çocuğun söylenenleri anlama becerisidir [4]. Anlam gelişimi çocuklarda 7ve 9. aylar arasında adı söylendiğinde bakarak tepki verme, bay-bay yapma, söylenenlere tepki vermek için mimikleri kullanma gibi davranışlarla kendini gösterir [1]. Çocuklar, 13-18. aya doğru basit komutları yerine getirebilirken ve bazı vücut parçalarını, istenilen bir nesneyi gösterebilirken, 25-36 aylık dönemde iki, üç aşamadan (Odana git ve topu getir, kalk, suyu al ve bana getir gibi.) oluşan komutları yerine getirebilir, basit sorulara yanıt verebilir (Arkadaşının ismi ne? Nasılsın? Ne yapıyorsun? Ne yiyorsun?), içinde, üstünde altında gibi yer bildiren ifadeleri anlayabilir, hangi duyu organının ne işe yaradığını gösterebilir (örneğin "Ne ile koku alırsın?" dendiğinde burnunu gösterme), istenen nesneleri getirebilirler [1].

Sözel olmayan iletişimi anlama, çocukların mimikler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan iletişim biçimleri kullanılarak kurulan iletişimi anlama becerisidir [4]. Çocukların konuşma becerisinin yeterli düzeyde gelişmediği 0-18 aylık dönemde sözel olmayan iletişimi anlama yetişkinle iletişim kurabilmek için önemli bir beceridir. Çocuğunuzun o an yapmasını istemediğiniz bir davranış için asık bir suratla ona bakmanız, yapmasını istediğiniz bir davranışı gerçekleştirdiğinde ona gülmeniz, sessiz olmasını istediğinizde işaret parmağınızı ağzınıza götürerek "şşş" yapmanız, uyumasını istediğinizde ellerinizi yanağınza götürüp uyuma işareti yapmanız, mimikler ve yüz ifadeleri kullanarak ilettiğiniz mesajlar sözel olmayan iletişime örnek olarak verilebilir. Çocuğunuzun yemek yeme, uyku, banyo, dışarı çıkma gibi rutinleri anlaması da sözel olmayan iletişimi anladığının bir işaretidir [4]. Siz sofrayı hazırladığınızda yemek yer gibi ağzını şapırdatması ya da yemek masasına geçmesi, yatağı hazırlamaya başladığınızda uyku zamanının geldiğini anlayıp yatağa gelmesi, dışarı çıkacağınız zaman ayakkabılarını göstermesi çocuğunuzun rutinleri anladığına bir örnektir. Sözel olmayan iletişimi anlama 7-9 ay itibarıyla yetişkinlerin mimiklerle kurdukları iletişimi anlama, rutinleri anlama gibi becerilerin kazanımıyla başlar [4]. 13-18 aylık dönemde yüz ifadelerini anlamaya başlayan çocuklar,

19-24 aylık döneme gelindiğinde yetişkinin konuşurken yüz ifadelerini ustalıkla inceleyerek ne söylemeye çalıştığını anlayabilirler [1].

Dil bilgisi yapıları, Türkçede konuşurken kullandığımız ekleri, sözcük ve cümle yapılarını anlama becerisidir [4]. Çocuklar öncelikle 13-18 aylık dönemde olumsuzluk bildiren -ma, -me gibi ekleri anlama becerilerini geliştirirken 19-24 aylık dönemde -n, -ım, -nız, -iniz, -ler gibi bir işi kimin yaptığını bildiren şahıs eklerini ve kalem-im, kalem-in, kalem-i gibi bir şeyin kime ait olduğunu bildiren aitlik eklerini anlamaya başlarlar [4]. Örneğin çocuğunuz suyu yere dökmeye çalıştığında “Yapma.” şeklinde uyardığınızda yaptığı işi bırakıyorsa olumsuzluk eklerini anladığı; “Oyun oynayalım. Uyu. Ayıcık yesin. Tavşanla kaplumbağa koşsunlar.” gibi ifadeler kullanıldığında söyleneni yerine getiriyorsa şahıs eklerini anladığı; “Kalemimi ver. Kalemimi al.” gibi ifadeler kullanıldığında söyleneni yerine getiriyorsa aitlik eklerini anladığı söylenebilir.

1.2. 0-36 Ay İfade Edici Dil Becerileri Nelerdir?

Başkalarıyla iletişim kurma, çocukların sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerini kullanarak iletişim kurma becerisidir [6]. Çocuklar 0-18 aylık dönemde bakışlar, mimikler ve sesleri kullanarak çevresindeki kişilerle iletişim kurarlar [1]. 0-12 aylık dönemde ağlama, hayır der gibi kafa çevirme, ilgisini çeken bir nesneye bakma, istemediği bir nesneyi yere atma, ab/ba gibi hecelerle konuşmaya çalışma, çocukların kullandıkları sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerine örnek olarak verilebilir [2]. 12-18 aylık dönemde amaçlı iletişimin gelişmeye başlamasıyla birlikte çocuklar bildikleri sesleri karşılıklı sohbet etmek amacıyla kullanırlar. Bu sohbetlerde kullandıkları seslerin ton ve vurgusunda farklılaştırmalar yaparak ne istediklerini iletmeye çalışırlar. Genellikle bu dönem tek sözcük kullanılarak konuşma yapılan dönemdir. Çocuk dilin bir iletişim aracı olduğunu anladığı için kendini ifade etmek adına sıklıkla dili kullanır [1]. Örneğin babasının telefonunu alarak annesine gösterip “baba” diyebilir ya da ilgisini çeken bir nesneyi göstermek için annesine bakarak “anne” diyebilir, ardından nesneyi (ör. telefonu) gösterebilir. Aynı zamanda bazı sözcükleri doğrusuna yakın bir şekilde telaffuz etmeye başlar. Suya bu ya da çu deme, topa bo, to deme gibi konuşmalar bu duruma örnek olarak verilebilir. Ayrıca bu dönemde bir nesneyi istediğinde gösterme, yetişkinin eline verme, yüz ifadeleriyle duygusunu gösterme gibi sözel olmayan iletişim biçimlerini de sıklıkla kullanırlar [1]. 18-24 aylık dönemde çocuklar başkalarıyla iletişim kurmak için bildikleri sözcüklerle (ortalama 25 sözcük) cümleler kurarlar ve bu ne şeklinde sorular sorarlar [1, 10]. Çocukların kurdukları iletişim biçimlerine örnek olarak reddetmek için “ih, olmaz ya da hayır” deme, kabul etmek için “hı hı ya da evet” deme, uğurlamak için “bay bay” deme, sorulduğunda kendi ismini söyleme verilebilir. 24-36 aylık dönemde çocuklar iletişim kurmak için sıklıkla konuşma becerilerini kullanırlar. Bununla birlikte konuşurken mimik kullanımına sıklıkla yer verirler [7]. Örneğin şarkı söylerken aynı zamanda şarkıda geçen durumları jestleriyle (ellerim bak boş kaldı derken elindeki nesneyi atması vb.) gösterebilirler. Bu dönemde yetişkinlerle sohbeti sürdürebilen çocuklar; ne, nerede, kim gibi sorular sorarak yeni kavramlar, isimler öğrenmeye çalışırlar [7].

Sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, bir dili oluşturan seslerin öğrenilmesi ve doğru telaffuz edilmesiyle ilgilidir [6]. 0-12 aylık dönemde sıklıkla ağlama sesi çıkaran çocuklar zamanla alfabe-deki sesleri yetişkinlerden duydukça öğrenmeye başlarlar. Bu dönemde sıklıkla çıkarılan ses ağlama olsa da 3. aya doğru çocuklar boğazından “gaaa” gibi gıgıldama denen sesler de çıkarır. Ayrıca a, o gibi bir ünlü ses de çıkarırlar. Ancak çıkardıkları ünlü ses sayısı biri geçmez. 3-6 aylık dönemde ise çocukların iki ünlü ses çıkarabildiği ve ab, ba, ma gibi ünlü-ünsüz sesleri bir araya getirebildiği görülür [1]. Burada dikkat edilmesi gereken çocuğunuzun farklı iletişim taleplerinde bulunmak için farklı sesler çıkarmasıdır. 6-9 aylık dönemde en az dört farklı ses çıkarabilen çocuk “baba, mama, dede” gibi aynı heceyi tekrarlayarak konuşabilir [7]. 10-12 aylık dönemde hece üretimine devam eden çocuklar, 13-18 aylık dönemde ünsüz m, n, p, b, t, d, k seslerini doğru bir şekilde söylemeye başlar. 19-24 aylık dönemde başkaları tarafından hemen hemen anlaşılacak şekilde konuşabilir. 25-36 aylık dönemde ise ç, ş, l, y, c, j, f, v, s, z, h seslerini üretebilirler [6].

Sözcük üretimi, çocukların anlamlı sözcük üretimiyle ilgilidir [6]. 10-12 ay arasındaki dönemde başlayan anlamlı sözcük üretimi, 12. ayda daha çok baba, mama, anne şeklindedir. 12 aylık dönemin geçilmesiyle birlikte 18 aya kadar olan dönemde çocuklar dört ile altı sözcükle konuşurlar. Sözcükler söylenirken suya bu deme gibi ufak hatalar yapabilirler. Çocuklar 18-24 ay arasındaki dönemde 25’e yakın sözcükle konuşabilirler. 24 aya gelindiğinde genellikle sözcük patlaması olarak ifade edilen bir döneme girerler. Bu dönemde en az 50 sözcük kullanabilen çocuklar 3 yaşına doğru ortalama 200 sözcük kullanabilirler [7]. Dolayısıyla 24-36 ay (2-3 yaş) dönemi çocukların sözcük kullanımının gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır.

Dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi, çocukların bir dilin kullanım kurallarını kazanma becerisidir [6]. Bu beceri, 13-18 aylık dönemde tek bir sözcüğün (Örneğin “su” denip “Su istiyorum.” denmeye çalışılması.) cümle gibi kullanılması ve durum (-i), bilinen geçmiş zaman (-di), olumsuzluk eklerinin kullanılması (-me, ma) ile başlar. 19-24 aylık dönemde iki sözcüğü birleştirerek konuşan çocuklar (“Baba git.” vb.) “-e, -de, -den” gibi durum eklerini ve “-im, -in” gibi iyelik (aitlik) eklerini kullanabilirler [7]. 25-30 aylık dönemde geçmiş (-mış, -miş, -muş, -müş/-dı, -di, -du, -dü), gelecek (-ecek, -acak), geniş zaman (-ar, --er, -r), çoğul ekleri (-ler, -lar), soru ekleri (mı, mi vb.) gibi pek çok eki kullanan çocuklar 3-4 sözcüklü cümleler kurabilirler. 31-36 aylık dönemde ise yapım eklerinden (simit-simitçi, yaş-yaşlı vb.) isimler üretebilirler [6].

Buraya kadar olan bölümde 0-36 aylar arasındaki dönemde alıcı ve ifade edici becerileri kısaca verilmeye çalışılmıştır. 0-36 aylık dönemde alıcı ve ifade edici dil becerileriyle ilgili ayrıntılı bilgiyi kitabın *Erken Çocukluk 0-3 Yaş Gelişim Aşamaları ve Özellikleri* bölümünden edinebilirsiniz. Ayrıca bahsedilen gelişim alanlarının alt basamaklarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için <https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/> adresinden *Özel Eğitim İhtiyacı Olan Bireyler için (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Etkinlik Kartları Alıcı Dil Gelişim Alanı-İfade Edici Dil Gelişim Alanı* kitaplarına erişerek bu kitaplardan ücretsiz yararlanabilirsiniz.

2. 0-36 Ay İletişim ve Etkileşim Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde her bir alıcı dil ve ifade edici dil becerisini geliştirmeye yönelik örnek etkinlikler sunulmuştur. Sunulan etkinliklerde çocuğunuza ve çevresel koşullarınıza daha uygun olduğunu düşündüğünüz (ör. çocuğunuzun verilen örneklerdeki seslerden rahatsız olduğu varsa daha farklı ve rahatsız etmeyen bir ses çıkaran nesne kullanma) çeşitli düzenlemeler yapabilir ya da örnek etkinliklere benzer durumlar oluşturarak örnekleri çoğaltabilirsiniz. Etkinlik örnekleri; (a) kazandırılması hedeflenen beceri, (b) çocuk kaç aylıkken becerinin çalışılabilirliği, (c) beceri çalışıldıktan sonra çocuğun beceriyi bağımsız olarak yapıp yapamadığının nasıl değerlendirilebileceği şeklinde bir sıra izlenerek oluşturulmuştur.

2.1. Alıcı Dil Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

ETKİNLİK 1: Konuşan Kişiye Bakma (Dikkat ve Ayırt Etme)

Dikkatin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzu yanınıza alın. Çocuğunuzun yanında ona bakarak konuşmaya başlayın. Konuşmaya başladığınızda çocuğunuz size bakıyorsa ona gülümseyin veya heyecanlanmış gibi yaparak "Bana mı bakıyorsun sen? Aferin canım sana." gibi sözlerle bakma davranışını övün. Eğer çocuğunuz siz konuşmaya başladığınızda size bakmıyorsa çocuğunuzun baktığı yere doğru yüzünüzü eğip göz göze gelerek konuşabilirsiniz. Çocuğunuz böyle yaptığınızda size bakıyorsa yukarıda bahsedildiği gibi onu baktığı için övebilirsiniz. Çocuğunuzun bakışlarının çok uzun olmasını beklemeyin. Ortalama beş saniyelik bir bakış yeterlidir. Çocuğunuz bakmayı bıraktığı anda aynı süreci (sessiz ortam oluşturma-konuşma-size bakınca övme) tekrar edebilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 0-3 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Bir kronometre alın. Sessiz bir ortamdayken çocuğunuzun yanında konuşmaya başlayın. Çocuğunuz size baktığını anda kronometreyi başlatın. Çocuğunuz sizden gözünü ilk kaçırdığı anda kronometreyi durdurun. 5 saniye bakıp bakmadığını tespit edin. Bu şekilde farklı günlerde onar deneme yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde size beş saniye boyunca bakıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 2: Sesin Nereden Geldiğini Bulma (Dikkat ve Ayırt Etme)

Dikkatin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzu yanınıza alın. Çocuğunuzun göremeyeceği ancak duyabileceği mesafede bir yere ses çıkaran bir nesne (örneğin müzik kutusu) koyun. Nesnenin ses çıkarmasını sağlayın. Çocuğunuzun sesin geldiği yere doğru başını ya da bakışlarını çevirip çevirmediğini kontrol edin. Çocuğunuz sesin geldiği yere başını çevirdiğinde ona gülümseyin ve "Sen ses mi duydun canım? Aferin sana." gibi cümlelerle onu övün. Bu etkinliği ses çıkaran nesnenin yerini değiştirerek tekrar edin.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 3-6 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Örneğin ses çıkaran bir oyuncak koltuğun altına saklayıp çocuğunuzun bakışlarını ya da yüzünü sesin geldiği yere çevirerek sesin geldiği yeri arayıp aramadığını gözleyebilirsiniz. Bu şekilde farklı günlerde on deneme yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde gözleriyle, kafasını çevirerek vb. sesin nereden geldiğini bulmaya çalışıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Dikkat dağılmasını önlemek için sesiz bir ortam oluşturun.

Çocuğunuzun göremeyeceği ancak duyabileceği mesafede bir yere ses çıkaran bir nesne (örneğin müzik kutusu) koyun.

Çocuğunuz sesin geldiği yere başını çevirdiğinde ona gülümseyin ve “Sen ses mi duydun canım? Aferin sana.” şeklinde onu övün.

Görsel 1. Dikkat ve Ayırt Etme Öğretimi

Görsel 1 Betimleme: Yerde halının üzerine oturmuş arkasına müzik kutusu saklamış bir anne ve karşısında kız çocuğu, arkasına sakladığı müzik kutusunu kolunu arkaya uzatarak açmaya çalışan anne ve karşısında işaret parmağını çenesine koymuş düşünceli kız çocuğu, annesinin arkasındaki müzik kutusunu görmüş parmağıyla onu işaret eden kız çocuğu ve onu alkışlayan annesi

ETKİNLİK 3: Hayır Denilerek Bir İş Yapmayı Bırakması İstendiğinde Tepki Verme (Anlam Gelişimi)

Gün içinde çocuğunuzun yapmasından hoşlanmadığınız davranışları gözlemleyin. Bu davranışlardan birini yaptığında (halıdaki kırıntıları ağızına almak, sert bir cismi yere atmak, yere yemek dökmek, tükürmek vb.) kararlı bir ses tonuyla açıkça “Hayır.” deyin. Çocuğunuz yapmakta olduğu davranışı sonlandırırsa “Harikasın bir tanem hayır dediğimde beni dinledin ve durdun.” gibi sözlerle çocuğunuzunuzu övün. Eğer çocuğunuz hayır dediğinizde yapmakta olduğu davranışı sonlandırmıyorsa fiziksel müdahalede bulunarak yapmakta olduğu işe son verebilir ve ardından yukarıda belirtildiği gibi onu övebilirsiniz. Çocuğunuz fiziksel müdahalenize öfkelenme, ısıрма, bağırma gibi aşırı tepkiler gösterirse fiziksel müdahalede bulunmaktan kaçınin. Çocuğunuz tepki vermediğinde kesinlikle “Bırak dedim sana.” gibi olumsuz duyguları yansıtacak ifadeler kullanmamaya özen gösteriniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 7-9 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Bu beceri değerlendirilirken gün içinde gerçekleşen doğal durumlar gözlenir. Örneğin çocuğunuzun bir anda telefonunuzu aldığını, çatalı yere fırlatmasını gözlemleyebilirsiniz.

lattığını, televizyon kumandasını doğal gaz peteğinin arkasına atmaya çalıştığını vb. gördüğünüzde “Hayır.” diyerek bu beceriyi değerlendirebilirsiniz. Gün içinde kendiliğinden gerçekleşen doğal durumları gözlediğiniz için bir günde on değerlendirme yapmanız mümkün olmayabilir. Çünkü bazı zamanlar günde 10 kere “Hayır.” diyeceğiniz durumlar oluşmayabilir. Bu nedenle çocuğunuz, üç farklı günde beş denemenin dördünde hayır dediğinizde yaptığı işi sonlandırıyor bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 4: Tanıdık Yetişkinin Sözel Olmayan İletişim Davranışlarına Mimikler ve Seslerle Tepki Verme (Sözel Olmayan İletişimi Anlama)

Çocuğunuzun elindeki nesneyi elinizi açarak istediğinizde size vermesi, bir nesneyi ona uzattığınızda eline alması, kollarınızı açtığında size doğru gelmesi gibi etkinliklerle çocuğunuzun sözel olmayan iletişim davranışlarına tepki verip vermediğini gözleyin. Çocuğunuz mimikleriyle uygun tepkiler verdiğinde “Aferin, elindeki bana verdin/elimdeki ... (eşyanın ismi) aldın/bana doğru geldin.” vb. ifadelerle çocuğunuzun övün. Eğer çocuğunuz mimikleriyle* uygun tepkiler vermiyorsa fiziksel ipucu sunarak tepki vermesini sağlayabilirsiniz. Örneğin çocuğunuz elindeki nesneyi elinizi açarak istediğinizde size vermediğinde elini kavrayarak nesneyi, açtığınız elinizin avucuna koymasını sağlayabilir ardından “Harikasın elindeki bana verdin.” şeklinde çocuğunuzun sözel olarak övebilirsiniz.

**Mimik; El, kol hareketleri ve yüz ifadeleri ile iletişim kurmak anlamına gelmektedir.*

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 7-9 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Çocuğunuzun bir nesneyi uzattığınızda eline alması ve elindeki nesneyi elinizi açarak istediğinizde size vermesini değerlendirmek için ilgilendiği bir nesneyi eline verin. Alıp almadığını gözleyin. Çocuğunuz nesneyi aldığı anda aynı nesneyi elinizi açarak vermesi için bekleyin. Nesneyi verip vermediğini kontrol edin. Kollarınızı açtığında size doğru gelmesini değerlendirmek için çocuğunuzla belirli bir mesafede durun ve ona bakarak kollarınızı açın. Size doğru gelip gelmediğini kontrol edin. Çocuğunuzun sözel olmayan iletişime tepki vermesini değerlendirdiğimiz için “gel gel ya da bana ver” gibi sözel ifadeler kullanmamaya özen gösterin. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde yukarıda belirtilen becerileri bağımsız olarak sergilerse bu becerileri gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

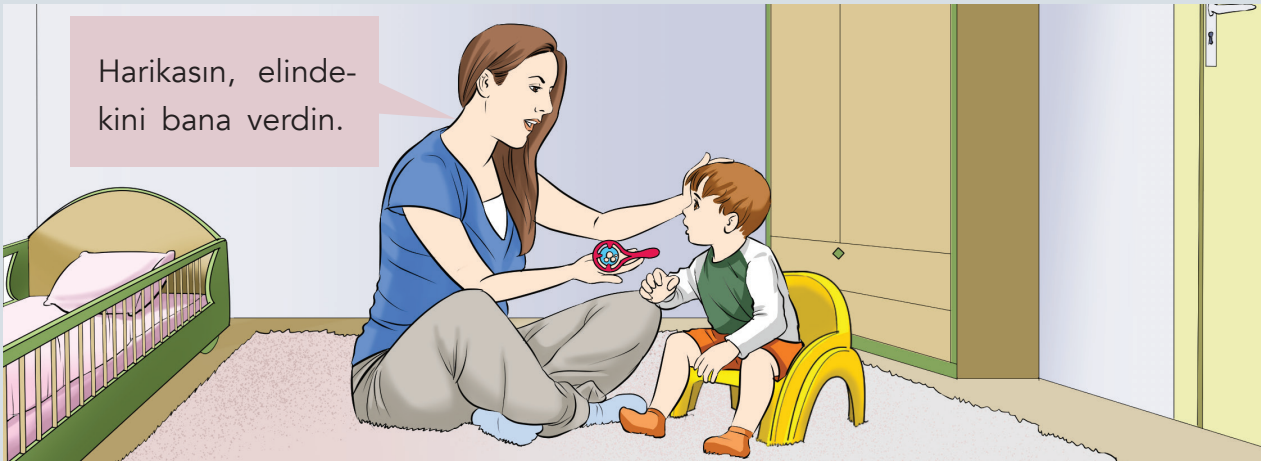
Çocuğunuzun eline sevdiği bir oyuncak verin.

Avucunuzun içini açarak çocuğunuzdan oyuncacı vermesini bekleyin.

Çocuğunuz oyuncacı vermezse fiziksel ipucu sunarak oyuncacı size vermesini sağlayın.

"Harikasın, elindeki bana verdin." diyerek çocuğunuzı övün.

Görsel 2. Mimikler ve Seslerle Tepki Verme Öğretimi

Görsel 2 Betimleme: Elindeki oyuncacı annesine veren küçük bir erkek çocuğu ve ona vermesi için destek olan annesi

ETKİNLİK 5: Şahıs Eklerini (-m, -ım, -n, -sin, -k, -iz, -lim, -nız, -iniz vb.) Anlama (Dil Bilgisi Yapıları)

Çocuğunuzun sevdiği tavşan, ayıcık, eşek vb. pelüş oyuncakları belirleyin. Ardından çocuğunuzla yere oturup oyun oynayın. Oyunda pelüş oyuncaklar üzerinden şahıs eklerinin kullanımına yer verin. Örneğin "Tavşanla ayıcık uyuyorlar. Kimler uyuyorlar gösterebilir misin?" şeklinde sorup çocuğunuzun tavşanla ayıcığı göstermesini, eline almasını ya da gözüyle bakmasını bekleyin. Çocuğunuz istenen tepkiyi verdiğinde çocuğunuzun tepkisini "Evet, onlar uyuyorlar." vb. ifadelerle onaylayın. Çocuğunuz herhangi bir tepkide bulunmazsa model olarak ya da fiziksel yardım sunarak doğru tepkide bulunmasını sağlayabilirsiniz. Örneğin model olmak için "Oyuncaklara dokunarak bak tavşan ve ayıcık uyuyorlar." diyebilir ardından onun da göstermesini bekleyebilirsiniz ya da doğrudan elinden tutarak "Bak işte burada tavşanla ayıcık uyuyorlar." şeklinde fiziksel yardımda bulunabilirsiniz. Ardından çocuğunuzun yukarıda belirtildiği gibi "Evet onlar uyuyorlar." vb. ifadelerle onaylayabilirsiniz. Oyunu "Ben de uyuyorum. O zaman eşek de uyusun. Böylelikle hepimiz uyuduk." veya "Tavşanla ayıcık koşuyorlar, ben de koşuyorum, o zaman eşek de koşsun, sen de koş, böylelikle hep birlikte koşalım." gibi farklı şahıs ekleriyle devam ettirebilir ve yukarıda belirtildiği gibi sorular (Kim uyuyor gösterebilir misin? Biz uyuduk mu? Eşek koşsun mu?) sorarak şahıs eklerini anlayıp anlamadığını değerlendirebilirsiniz. (Soruları sorduktan sonra çocuğunuzun sesiyle ya da jest ve mimikleriyle tepki vermesini beklemelisiniz.)

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 19-24 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Sessiz bir ortam oluşturun. Oyunda kullanılacak pelüş oyuncakları belirleyin. Ardından değerlendirilecek şahıs ekine göre durumlar oluşturun ve çocuğunuza sorular sorun. Örneğin birinci tekil şahıs eki (-m) için "Bak, burada ayıcık varmış. Ayıcığın uykusu gelmiş. Ayıcık 'Ben uyuyorum.' demiş. (Bunu söylerken ayıcığı yatış pozisyonuna getirin.) Kim uyuyorum demiş? Gösterebilir misin?" şeklinde sorular sorup eliyle işaret ederek, dokunarak ya da gözüyle işaret ederek ayıcığı göstermesini bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde şahıs eklerini anladığını gösteren tepkiler veriyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz. Bu değerlendirmeyi tüm şahıs ekleri için yapmayı unutmayınız.

Oyunda kullanılacak pelüş oyuncakları ve oyunda hangi durumları oluşturarak şahıs eklerine yer vereceğinizi belirleyin.

Çocuğunuzun tavşanla ayıcığı göstermesini, eline almasını bekleyin.

Çocuğunuz herhangi bir tepkide bulunmazsa model olarak ya da fiziksel yardım sağlayarak doğru tepkide bulunmasını sağlayın.

Çocuğunuz gösterdiğinde çocuğunuz "Evet, onlar uyuyorlar." vb. ifadelerle onaylayın.

Görsel 3. Şahıs Eklerini Anlama Öğretimi

Görsel 3 Betimleme: Oyuncaklarla dolu bir odada annesiyle oyuncaklarını uyutma oyunu oynayan küçük bir erkek çocuğuna ait görseller

2.2. İfade Edici Dil Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

ETKİNLİK 1: Mimik ya da Seslerle İsteklerini İfade Etme (Başkalarıyla İletişim Kurma)

Çocuğunuzun görebileceği ancak erişemeyeceği bir mesafeye sevdiği bir yiyecek ya da oyuncak koyun. Ardından çocuğunuzun koyduğunuz şeyi gözleriyle, işaret ederek ya da a, e gibi sesler kullanarak isteyip istemediğini gözleyin. Eğer çocuğunuz mimiklerini ya da sesler kullanarak yiyeceği/oyuncağı isterse "...'yı mı (yiyeceğin/oyuncağın ismi) istiyorsun? Al bakalım." diyerek ona istediğini verin. Eğer tepkide bulunmazsa çocuğunuzun elinden tutarak işaret etmesini sağlayabilir ardından istediğini verebilir ya da nasıl isteyeceğine model olabilir (Bak böyle işaret edeceksin.) ve bunun ardından çocuğunuz mimiklerini ya da sesleri kullanarak doğru tepkide bulunduğu istediğini verebilirsiniz. Çocuğunuzun istediği herhangi bir şey için (oyuncağa ulaşmak, sarılmak, kucağa alınmak, uyumak, yemek yemek, yemeyi reddetmek vb.) benzer etkinliği tekrarlayabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 10-12 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzun görebileceği ancak erişemeyeceği bir mesafeye sevdiği bir nesne koyun. Ardından nesneyi mimikleriyle (el kolla işaret etme, gözleriyle işaret etme) ya da sesler çıkararak (a, e, ihhh vb.) istemesini bekleyin. Farklı nesneler kullanarak bu şekilde 10 değerlendirme yapın. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde mimiklerini ya da sesler kullanarak isteklerini ifade ediyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Çocuğunuzun görebileceği ancak erişemeyeceği bir mesafeye sevdiği bir oyuncak ya da yiyecek koyun.

Çocuğunuzun mimiklerini ya da sesler kullanarak oyuncak/yiyeceği istemesini bekleyin.

Eğer çocuğunuz mimiklerini ya da sesler kullanarak oyuncakı/yiyeceği isterse ona istediğini verin.

Görsel 4. Mimik ya da Seslerle İsteklerini İfade Etme Öğretimi

Görsel 4 Betimleme: Çocuğunun isteme becerisini oyunla desteklemeye çalışan bir anne ve oyuncak arabasını isteyen çocuk

ETKİNLİK 2: m, n, p, b, t, d, k Seslerini Üretme (Sesleri Öğrenme ve Anlaşılabilirlik)

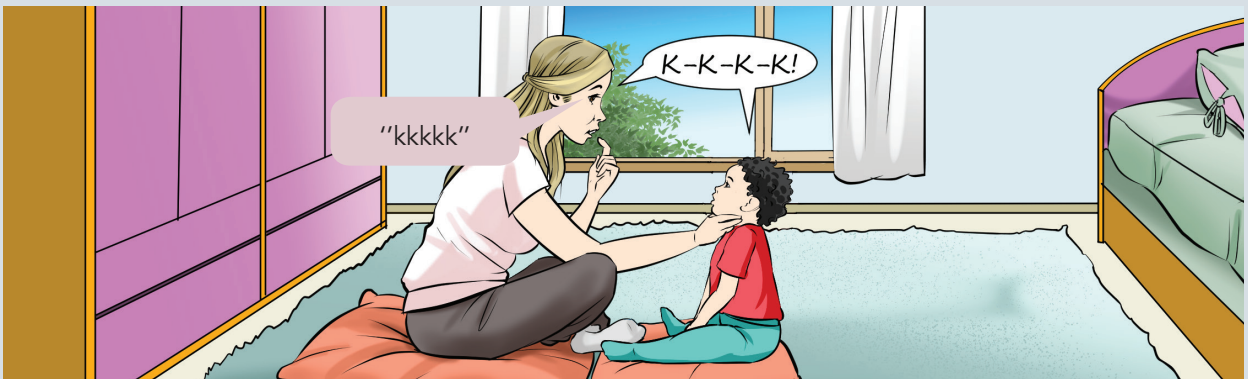
Seslerin öğretimi için gün içinde oluşan doğal durumlardan yararlanarak çocuğunuza model olabilirsiniz. Örneğin "m" sesi için yemek yerken "mmmmmm" çok lezzetli hadi sen de yap "mmmmmm" şeklinde model olabilirsiniz. Çocuğunuz sizi taklit ederse "Çok güzel söyledin, hadi bir daha yapalım." diyerek denemeyi tekrarlayabilirsiniz. Yapmadığında ise denemeyi tekrar edebilirsiniz. Başka bir "m" sesi çalışmasını "m" sesinin geçtiği "mama" sözcüğünü kullanarak yapabilirsiniz. Örneğin çocuğunuzun görebileceği ancak erişemeyeceği şekilde kendi önünüze yemek koyup çocuğunuzun yemeği göstererek, işaret ederek ya da ses çıkararak tepkide bulunmasını bekleyebilir ardından "mama" şeklinde çocuğunuza model olabilir çocuğunuz "m, ma, mam, mama" gibi tepkiler verdiğinde çocuğunuza yemekten bir miktar verebilirsiniz. "N" sesi için oyuncak bir araba ile ya da bir çizgi film hâline getirilmiş araba videosu açarak "Bak araba nasıl ses çıkarıyor. Hınnn, hınnn!" şeklinde model olup ardından "Hadi sen de yap." diyerek alıştırımlar yapabilirsiniz. P sesi için balon patlama sesi (pat), hızlı kapı çarpması sesi (pat), hızlı ayak vurma sesi (pat pat) gibi seslerden yararlanarak yukarıda anlatılan etkinliklere benzer şekilde model olabilirsiniz. Bunun dışında çocuğunuzun p sesinin nasıl çıktığını anlaması için bir peçete alıp dudaklarınızın önüne peçeteyi bir elinizle tutarak "p" sesini çıkarabilir ve p sesi çıktığında peçetenin bir miktar ileri gittiğini gösterebilirsiniz. Siz yaptıktan sonra çocuğunuzun dudaklarının önüne peçeteyi koyarak "p" sesini çıkarmasını bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz tepki vermediğinde denemeyi tekrarlayabilirsiniz. "B" sesi için baş ya da

birbirine bitişik olarak dört parmağınızı dikey pozisyonda kapalı dudaklarınıza yerleştirerek yukarıdan aşağıda parmaklarınızı yavaşça kaydırarak "b" sesinin "bbbbbbb" şeklinde çıkmasını sağlayabilir. Aynı sesi çocuğunuzun çıkarması için çocuğunuzun dudaklarına da parmaklarınızla aynı hareketi yapabilirsiniz. Yine "bööööö" gibi oyun sırasında çıkarabileceğiniz seslerden yararlanabilirsiniz. "T" sesi için boru sesi, motor sesi, çivi çakma sesi vb. t sesinin geçtiği sesler dinletebilirsiniz. Çocuğunuzun "t" sesine benzer sesler çıkarmasını "Harika, söyledin ya da süper söylüyorsun." gibi sözlerle övebilirsiniz. "D" sesi için korna sesi, düdük sesi, müzik notası do sesi gibi sesler dinletebilirsiniz. "K" sesi için ağız hafifçe açma, dili geriye çekme (boğaza doğru), işaret parmağını yatay olarak çocuğun boğazına koyma, abartılı bir şekilde "kkkkkk" şeklinde sesi çıkarma alıştırmaları yapabilirsiniz. Tüm bunların dışında en basit şekilde yukarıda belirtilen tüm seslere doğrudan model olma çalışmaları da yapabilirsiniz. Örneğin "Benden sonra tekrar et. dedikten sonra "m" diyerek model olup çocuğunuzun aynı sesi çıkarmasını bekleyebilirsiniz. Aynı örneği diğer tüm sessiz harfler için uyarlayabilirsiniz.

Not: Çocuğunuz bazı sesleri tam olarak çıkaramayabilir, bu durumda kazandırmayı hedeflediğiniz sese çocuğunuzun çıkardığı en yakın sesleri onaylayabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 13-18 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Çocuğunuzun zaman içinde model olmaksızın kendiliğinden çıkardığı sesleri gözleyerek değerlendirmenizi yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on gözleminizin sekizinde hedeflenen sesi çıkarıyorsa o sesi kazanmış demektir.

"K" sesi için ağız hafifçe açma, dili geriye çekme (boğaza doğru), işaret parmağını yatay olarak çocuğun boğazına koyma, abartılı bir şekilde "kkkkkk" şeklinde sesi çıkarma alıştırmaları yapabilirsiniz.

Görsel 5. Sesleri Taklit Etme Öğretimi

Görsel 5 Betimleme: Yerde minderlerin üzerine oturmuş, bir eliyle "kkk" sesi çıkardığı ağızını işaret eden diğer eli ses çıkışını kontrol etmek üzere çocuğunun boynunda bir anne ve karşısında onun çıkardığı sesi tekrar eden çocuk

ETKİNLİK 3: Tanıdığı Nesneler Arasından En Az Üç Nesne Resmini Adlandırma (Sözcük Üretimi)

Çocuğunuzun tanıdığını bildiğiniz üç nesne (örneğin elma, süt, muz) belirleyin. Bunların dışında tanıdığı veya tanımadığı üç nesne (örneğin diş fırçası, kumanda, pil) daha belirleyin. Ardından bu nesnelerin resimlerini ayrı ayrı çıkartın. Sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzun önüne söylemesini beklediğiniz nesnenin resmi (örneğin elma) ile söylemesini beklemediğiniz nesnenin (örneğin diş fırçası) resmini koyun. Ardından "Bu resimlere bak." deyin çocuğunuz resimlere baktığında "Harikasin, çok güzel baktın." deyin ve elmayı göstererek "Bu ne? Bu ne söyle? Bunun ismi ne?" komutlarından birini söyleyerek çocuğunuzun elma demesini bekleyin. Çocuğunuz elma derse yanınızda ufak bir dilim elma bulundurarak "Evet elma al bakalım." şeklinde çocuğunuzun doğru söylemesini destekleyebilirsiniz. Bununla birlikte herhangi bir yiyecek vermeksizin "Aferin oğluma/kızıma bu elma doğru söyledin." şeklinde de çocuğunuzun övebilirsiniz. Çocuğunuz elmayı sorduğunuzda elma olduğunu söylemezse "Bu elma." şeklinde model olup ardından tekrar "Bu ne? Bu ne söyle? Bunun ismi ne?" şeklinde soruyu tekrar edebilirsiniz. Bu denemenin ardından sonraki aşamada muz-kumanda resmi, süt-pil resmi için de aynı çalışmayı yukarıda anlatıldığı gibi tekrar edebilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 19-24 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Bu beceriyi değerlendirmek için çocuğunuzun önüne bildiği (örneğin muz) ve bildiği ya da bilmediği (örneğin kumanda) bir nesne resmini koyun. Ardından "Bu resimlere bak." deyin çocuğunuz resimlere baktığında "Harikasin, çok güzel baktın." deyin ve muzı göstererek "Bu ne? Bu ne söyle? Bunun ismi ne?" komutlarından birini söyleyerek çocuğunuzun muz demesini bekleyin. Çocuğunuz muz dediğinde aynı denemeyi resimlerin yerlerini değiştirerek (muz resmi sağda kumanda resmi solda ise yerlerini değiştirerek) 10 kez tekrarlayın. Eğer çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde hedeflediğiniz nesneyi adlandırabiliyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Not: Yukarıda anlatılan etkinlik konuşamayan çocuklar için göstermesi istenerek yapılabilir. Gösterme alıştırmasında çocuğa verilecek komut "Elmayı/muzu/sütü göster." şeklinde düzeltilir.

Çocuğunuzun önüne söylemesini beklediğiniz nesnenin resmi (örneğin elma) ile söylemesini beklemediğiniz nesnenin (örneğin diş fırçası) resmini koyun. Ardından "Bu resimlere bak." deyin.

Çocuğunuz resimlere baktığında onu övün. Elmayı göstererek "Bu ne? Bu ne söyle? Bunun ismi ne?" komutlarından birini söyleyerek çocuğunuzun elma demesini bekleyin.

Çocuğunuz elma olduğunu söylemezse "Bu elma." şeklinde model olup ardından tekrar "Bu ne? Bu ne söyle? Bunun ismi ne?" şeklinde soruyu tekrar edebilirsiniz.

Çocuğunuz elma derse onu övün.

Görsel 6. Sözcük Üretimi Öğretimi

Görsel 6 Betimleme: Çocuğuyla önlerine koydukları, üzerinde çeşitli görseller olan kartlarda ne olduğunu söyleme oyunu oynayan bir anne ve karşısındaki erkek çocuğuna ait görseller.

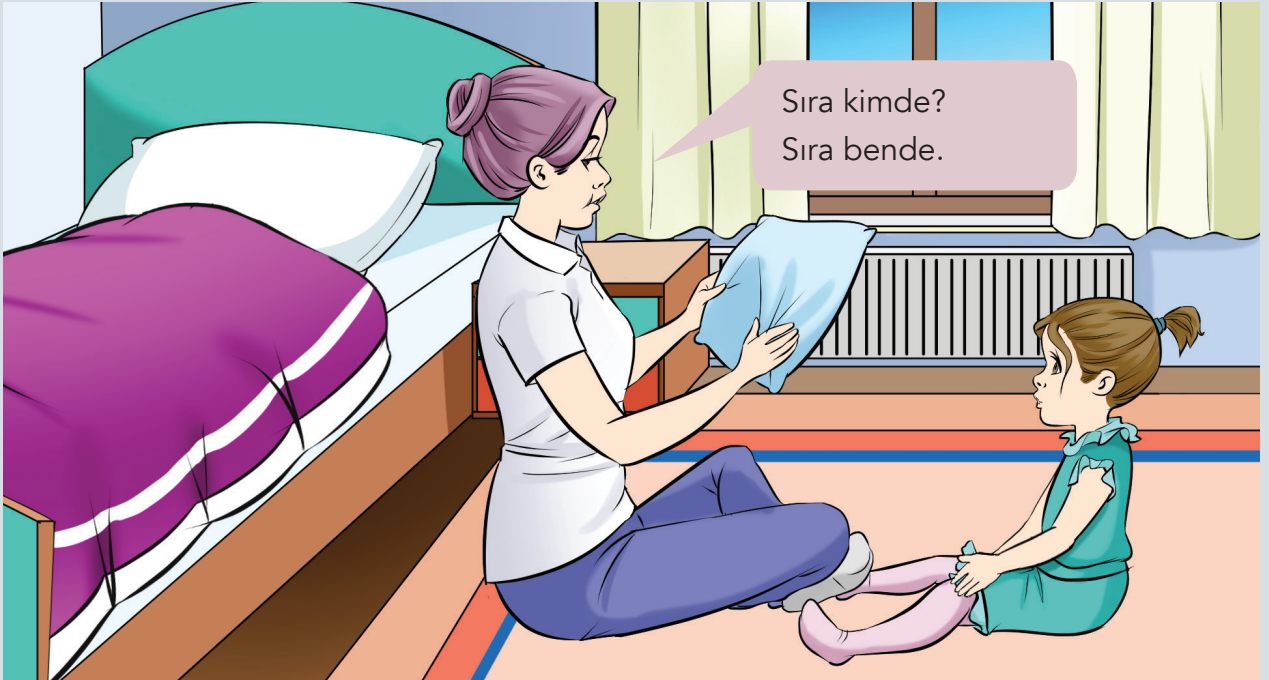

ETKİNLİK 4: İletişim Sırasında Zamirleri Kullanma (Dil Bilgisel Sözcük, Ek ve Yapıların Üretimi)

Kişi (şahıs) zamirleri olan ben, sen, o, biz, siz, onları çalışmak için oyunlardan ve günlük rutinlerden (yemek, uyku, banyo, dışarı çıkma zamanı vb.) yararlanabilirsiniz. Örneğin ben zamiri için çocuğunuzla karşılıklı top atma, yastık atma vb. bir oyun oluşturabilirsiniz. Oyunda top/yastık vb. size geldiğinde "Sıra kimde? Bende." şeklinde model olabilirsiniz. Ardından çocuğunuza topu atabilir ve "Şimdi sıra kimde? Bende." demesini bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz doğru tepkide bulunursa "Evet sıra sende, at bakalım topu." şeklinde onu onaylayabilirsiniz. Eğer çocuğunuz bende şeklinde tepki vermezse "Bende." diyerek tekrar model olabilir ve bunun ardından doğru tepki verdiğinde "evet sıra sende, at bakalım topu" şeklinde onu onaylayabilirsiniz. Başka bir örnek olarak bir kutuya sıralı top atarak "Şimdi kim atacak? Ben." şeklinde etkinliği gerçekleştirebilirsiniz. Tüm zamirler için buna benzer örnekleri yukarıda anlatıldığı sıraya dikkat ederek çoğaltabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 25-30 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda anlatılanın aynısı ya da benzer bir durum oluşturun. Çocuğunuza top/yastık atma sırası geldiğinde sıra kimde şeklinde sorun. Çocuğunuz herhangi bir yardım almaksızın "ben/bende" demesini bekleyin. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde hedeflediğiniz zamiri söyleyebiliyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Ben zamirini çalışmak için çocuğunuzla karşılıklı oturun. Yastığı atmadan önce "Sıra kimde?" şeklinde sorun "Bende." diyerek yanıtlayın ardından yastığı çocuğunuza atın.

Çocuğunuz yastığı aldığında "Şimdi sıra kimde?" sorusunu sorun. Çocuğunuz doğru tepkide bulunursa "Evet sıra sende, at bakalım yastığı." diyerek onu onaylayın.

Görsel 7. Zamirleri Kullanma Öğretimi

Görsel 7 Betimleme: Yere halının üzerine oturmuş ellerindeki yastığı sırayla birbirlerine veren anne ve kız çocuğuna ait görseller.

Neler Öğrendik?

Alıcı dil, konuşulan ve yazılan dili anlama becerisini ifade etmektedir. İfade edici dil ise bir kişinin ihtiyaçlarını, duygularını, düşüncelerini ifade etmek için dili kullanma becerisidir. Alıcı dil becerilerini; dikkat ve ayırt etme, anlam gelişimi, sözel olmayan iletişimi anlama, dil bilgisi yapıları olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür. İfade edici dil becerileri ise başkalarıyla iletişim kurma, sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, sözcük üretimi, dil bilimsel sözcük, ek ve yapıların üretimi olarak dört başlık altında ele alınabilir. **Çocuklar öncelikle alıcı dil becerilerinde dikkat ve ayırt etme becerilerini geliştirirler.** Çocuklar 0-6 aylık dönemde etraflarındaki seslere bakışlarıyla dikkat yöneltirler ve vücut hareketleriyle bu sesleri anladığını gösteren tepkiler verirler. **Anlam gelişimi, gösterilmesi istenen bir nesneyi gösterme, basit komutları yerine getirme, adı söylendiğinde, bir işi yapmayı bırakması istendiğinde tepki verme, sorulara yanıt verme gibi çocuğun söylenenleri anlama becerisidir.** Sözel olmayan iletişimi anlama, çocukların mimikler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan iletişim biçimleri kullanılarak kurulan iletişimi anlama becerisidir. Çocukların konuşma becerisinin yeterli düzeyde gelişmediği 0-18 aylık dönemde sözel olmayan iletişimi anlama yetişiyle iletişim kurabilmek için önemli bir beceridir. Dil bilgisi yapıları, konuşurken kullandı-

ğımız ekleri, sözcük ve cümle yapılarını anlama becerisidir. **İletişim kurma, çocukların sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerini kullanarak iletişim kurma becerisidir.** Çocuklar 0-18 aylık dönemde bakışlar, mimikler ve sesleri kullanarak çevresindeki kişilerle iletişim kurarlar. 18 aylık dönemden sonra ise anlamlı sözcükler kullanarak sözlü iletişim kurmaya başlarlar. Sesleri öğrenme ve anlaşılabilirlik, bir dili oluşturan seslerin öğrenilmesi ve doğru telaffuz edilmesiyle ilgilidir. 0-12 aylık dönemde sıklıkla ağlama sesi çıkaran çocuklar zamanla alfabedeki sesleri yetişkinlerden duydukça öğrenmeye başlarlar. Dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi, çocukların bir dilin kullanım kurallarını kazanma becerisidir. Bu beceri, 13-18 aylık dönemde tek bir sözcüğün cümle gibi kullanılması ve durum (-i), bilinen geçmiş zaman (-di), olumsuzluk eklerinin kullanılması (-me, ma) ile başlar.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] The Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning. (2021). Understanding your child's behavior: Reading your child's cues from birth to age 2. Vanderbilt University. <http://csefel.vanderbilt.edu>
- [2] Peckham-Hardin, K. D., Hanreddy, A., & Ogletree, B. T. (2018). Preparing teachers to facilitate communication skills in students with severe disabilities (Document No. IC-17). University of Florida, Collaboration for Effective Educator Development, Accountability, and Reform Center. <http://cedar.education.ufl.edu/tools/innovation-configurations>
- [3] Grow, L., & LeBlanc, L. (2013). Teaching receptive language skills. Behavior analysis in practice, 6[1], 56-75.
- [4] Diken, Ö., Gürgür, H., & Ergin, E. (t.y.). Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için 0-36 ay erken çocukluk özel eğitim etkinlik kartları: Alıcı dil gelişim alanı. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/kademe0.html>
- [5] Diken, Ö., Gürgür, H., & Ergin, E. (t.y.). Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için 0-36 ay erken çocukluk özel eğitim etkinlik kartları: İfade edici dil gelişim alanı. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/kademe0.html>
- [6] Diken, Ö., Gürgür, H., & Ergin, E. (t.y.). Alıcı dil gelişim alanı ve ifade edici dil gelişim alanı. İ. H. Diken (Ed.) Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için 0-36 ay erken çocukluk özel eğitim programı değerlendirme kitapçığı içinde (s. 23-38). Millî Eğitim Bakanlığı.
- [7] Uzuner Y., & Kırcaali-İftar G. (1996). İletişim becerileri. G. Kırcaali-İftar (Çev. Ed.), Küçük adımlar gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik erken eğitim programı içinde (3. kitap). Zihinsel Özürlülere Destek Derneği.

BÖLÜM 5

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Büşra SUBAŞI YURTÇU

GÜNLÜK RUTİN
OLUŞTURMA

Genel Amaç

Sevgili Aileler; bu bölümde erken çocukluk döneminde günlük rutin oluşturmak için gerekli bilgi ve beceriler açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- Erken çocukluk döneminde günlük rutinlerin nasıl bir öneme sahip olduğunu açıklar.
- Erken çocukluk döneminde günlük rutinlerin neler olduğunu açıklar.
- Erken çocukluk döneminde günlük rutinler içinde yer alan başlıca etkinlikler ve zaman dilimlerini tanımlar.
- Erken çocukluk döneminde çocuğu için günlük rutinler geliştirir.

İçerik

1. Erken Çocuklukta Günlük Rutinlerin Önemi Nedir?
2. Erken Çocuklukta Çocuklar için Günlük Rutinler Nelerdir?
3. Günlük Rutinler İçinde Yer Alan Başlıca Etkinlikler/Zaman Dilimleri
4. Erken Çocuklukta Çocuklar için Günlük Rutinleri Nasıl Geliştirebilirim?
 - 4.1. Günün Önemli Zamanlarını ve Etkinlik Dizilerini Belirleme
 - 4.2. Günlük Rutine Ait Basamakları Tamamlamak için Gerekli Kuralları Belirleme
 - 4.3. Rutinleri Takip Etmeyi Öğretme

Açıklamalar

Anne babalara çocuklarının gelişimi sırasında çocuklarına bebeklikten ergenliğe kadar rutinleri sunmaları ve günlük yaşamlarını yapılandırmaları önerilir. Rutinler çocuk ve en azından bir yetişkinin etkileşim kurduğu ya da rehberlik eden rolünde bulunduğu ve çocuğun yaşamında günlük ya da haftalık olarak tahmin edilebilir bir düzen içinde gerçekleşen gözlenebilir ve yinelenebilir davranışlar olarak tanımlanır [1]. Erken çocukluk dönemindeki çocukların günlük rutinleri; uyku ve uyanma zamanı, giyinme-soyunma ya da bez değiştirme, yemek zamanı, banyo zamanı, ev işleri, evde ya da dışarıda oyun zamanı olarak sıralanabilir [2].

ÖYKÜ

Ömer 2,5 yaşında bir çocuktur. Anne babası Ömer doğduğundan beri onun için günlük bir rutin oluşturmuş ve olabildiğince bu rutine bağlı kalmıştır. Ömer her gün benzer bir saatte uyanmakta, benzer saatlerde yemek yemek ve oyun oynamaktadır. Ömer bir etkinlik gerçekleştiğinde arkasından hangi etkinliğin geleceğini tahmin edebilmektedir. Anne babası yavaş yavaş Ömer'e seçim fırsatları sunmaya başlamıştır. Ayrıca yakın zamanda Ömer'in günlük rutinini büyük ölçüde bağımsız takip edebilmesi için görsellerden yararlanmayı planlamaktadırlar.

1. Erken Çocuklukta Günlük Rutinlerin Önemi Nedir?

Rutinler aşağıdaki katkıları nedeniyle çocuğun gelişiminde önemli bir rol oynar [3]:

Rutinler;

- Etkinlikler arasındaki geçişte ya da değişiklikler olduğunda duygusal düzenlemeyi sağlamaya yardım eder.
- Bir sonraki adımda ne olacağını tahmin etmeyi sağlayacağı için güvenlik hissinin gelişmesine yardım eder.
- Çocukların dünyayı keşfetme ve kendilerini ifade etmede güvenli hissetmesine yardım eder.
- Olumlu davranışların ve sorumluluk davranışlarının öğretilmesiyle güç mücadelelerini ve çatışmaları azaltır.
- Sosyal becerileri destekler.
- Kendini kontrol etmeyi öğretmeye yardım eder.
- Bellek ve organizasyon becerilerinin gelişimini destekler.
- Beyin hücreleri arasındaki bağlantıları güçlendirir.

Konuya ilişkin yapılan pek çok araştırma, rutinlerin yapılandırma ve tahmin edilebilirlik sağlayarak, ne beklendiğini netleştirerek çocuklarda kendini düzenleme gelişimini destekleyebileceğini göstermektedir. Bu aynı zamanda davranış problemleri, öfke, karşı gelme ve hiperaktivite/dürtüsellik gibi olumsuz davranışların önlenmesi anlamına gelebilir [3]. Günlük rutinler çocukların geliştirdiği kendini düzenleme becerileri sayesinde olumsuz davranışlarını kontrol altında tutmalarına yardımcı olur.

! DİKKAT

Çocuğunuza rutinleri kazandırmanız pek çok davranış probleminin önüne geçmenizi sağlayabilir.

Rutinlerin, gün boyu çocuktan tam olarak neyin beklendiğini netleştirmesi nedeniyle bir güven ortamı oluşturarak uyumu artırabileceği ve çocuğunuzun ileride söz konusu olumlu davranışları sürdürebileceği belirtilmektedir (1; 4). Çalışmalar erken çocukluk döneminde çocukların rutinlerle yaşamasının pek çok olumlu durumu beraberinde getirirken rutinlerin sunulmadığı ya da rutinlerin öğrenilemediği durumlarda bazı olumsuzlukların ortaya çıktığını belirlemiştir. Erken çocukluk döneminde çocuklara rutinlerin kazandırılmasıyla ilişkili olumlu yönler izleyen satırlardaki gibi sıralanabilir [5]:

- Çocuklarda uygun davranışların oluşması ve sürmesi
- Kontrol edilebilir bir ortamın sunulması ve baş etme stratejilerinin öğrenilmesi yoluyla çocuklarda dürtüsellik, öfke ve karşı çıkma durumlarının daha az olması
- Çocuğun toplumun uygulamalarıyla uyumlu düşünce ve davranış biçimleri geliştirmesi için uygun ortamların oluşması
- Günlük rutinler içinde gerçekleşen tekrarlı uygulamalar yoluyla motor beceriler ve karmaşık becerilerde ustalaşılması
- Düzenli olarak aile üyeleriyle birlikte yemek yiyen çocuk ve ergenlerin sağlıklı yiyecekler yemeye eğilimi olması ve fazla kilolu olma olasılıklarının daha az olması

Çocuğun yaşamına rutinlerin dâhil edilmemesi ya da çocuğa rutinlerin öğretilmemesi ile ilişkili olumsuz durumlar ise izleyen satırlardaki gibi sıralanabilir:

- Tahmin edilebilir olmayan bir ev düzeninde yaşayan küçük çocukların düzenli uyku rutinlerinin de olmaması ve daha fazla uyku problemleri yaşaması
- Yaşanan uyku problemlerine bağlı olarak gündüzleri uykulu olma ve uykuya dalma süresinin gecikmesi
- Yemek rutinleri olmayan çocukların meyve ve sebze yerine pizza, atıştırmalık ve gazlı içecekler tüketme eğiliminin olması
- Rutinleri olmayan bir evde yaşayan çocukların yetersiz uyku nedeniyle daha fazla yaralanma yaşaması

Çocuklara uygun rutinlerin sunulması ve öğretilmesi olumlu anne baba uygulamalarının bir parçası olarak görülür. İyi uygulamalar sunan anne babaların çocuklarını organize olmuş ve rutinlerin yer aldığı bir ortamda yetiştirdikleri söylenebilir.

Rutinlerin, çocukların yaşama katılımı ve gelişimleri açısından önceki satırlarda açıklanan önemi nedeniyle günlük rutinleri öğrenemeyen çocukların gelişimsel ve davranışsal açıdan risk altında olduğu söylenebilir. Zihin yetersizliği olan çocuklar dikkat ve bellek gibi bilişsel süreçler ile model alma, yönerge alma ya da davranışlarını biçimlendirmede yaşadığı sorunlar nedeniyle rutinleri edinmede güçlük yaşayabilirler. Ayrıca bazen yetersizliği olan çocukların değişimle ilgili yaşadıkları güçlüklerden dolayı tahmin edilebilirliğe; zaman kavramlarını anlamada yaşadıkları güçlükler nedeniyle zamanın ilerlemesiyle ilgili rutinlerin sağlayacağı ipuçlarına daha fazla gereksinim duydukları görülür [6]. Dolayısıyla zihin yetersizliği olan çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde rutinlerin sunulması ve öğretilmesinin anne baba açısından önemli bir sorumluluk olduğu düşünülebilir.

2. Erken Çocuklukta Çocuklar İçin Günlük Rutinler Nelerdir?

Rutinler yalnızca çocukların kendilerini güvende hissetmelerine ve zamanı algılamalarına yardımcı olmaz, aynı zamanda öğrenmeleri, öz bakım, düşünme ve problem çözme becerileri ile dil becerilerinin gelişiminin desteklenmesi için de bir fırsat olarak görülebilir. Çocukların günlük yaşamlarında içinde bulundukları rutinler yemek zamanı, oyun zamanı, dinlenme ve uyku zamanı, bez değiştirme ya da tuvalet, kişisel hijyen ve bakım etkinlikleri ve günün farklı bölümleri arasında geçiş yapma olarak sıralanabilir [7]. Çocuğunuzun bu rutinler içinde ne düzeyde bağımsız hareket edeceği o gelişimsel dönem içinde sahip olduğu becerilere bağlıdır. Örneğin tuvalet becerilerini henüz kazanmamış bir çocuğunuz varsa bu rutin sizin bezini değiştirmenizle ya da sekiz aylık bir bebeğiniz varsa yemek zamanı sizin onu beslemeniz ve onun eliyle alıp ağzına götürmesi için bazı yiyecekleri önüne koymanızla gerçekleşebilir. Bununla birlikte günlük rutinlerin bir yandan da çeşitli gelişim alanlarındaki becerilerin desteklenmesinde önemli bir fırsat olduğu unutulmamalıdır [8]. Örneğin iki yaşındaki çocuğunuz yardımınız olmadan el yıkama becerisini bağımsız olarak yerine getiremeyebilir ancak bu beceriyi tüm basamaklarıyla bağımsız gerçekleştirmesi için oluşturacağınız öğretim ortamı yine gün içinde kendiliğinden oluşan yemek yeme ya da dışarıdan eve gelme zamanları gibi rutinler olacaktır. Herhangi bir gelişimsel yetersizliği olan çocukların en önemli sınırlılıklarından biri öğrendiklerini doğal ortama genellememeleridir [9]. Bu bağlamda hedef beceri ve davranışların günlük rutinelere gömülü biçimde öğretilmesinin aynı zamanda öğrenilen becerilerin genellenmesini de kolaylaştıracağı düşünülebilir. Her bir rutin çok sayıda etkinlik içerir ve bu etkinliklerin her biri farklı alanlarda gelişimsel destek sunmak için elverişli olanaklar sağlar. Örneğin çocuğunuzun dışarıda oyun oynama rutinini düşünecek olursak çocuk parkında kumla oynama, salıncakta sallanma, tahterevalliye binmek ve kaydırakta kayma gibi pek çok etkinliğin olduğunu görebiliriz. Bu etkinlikler arasından kaydırdan kayma etkinliğini düşünürsek çocuğun dengesini sağlayarak merdivenden

çıkma, kaydırağa doğru yürürken güvenli hareket etme, kaymak için sırasını bekleme, yukarıdan anneye el sallama ve kayma gibi etkinlik basamakları yer alır. Bu basamakların her biri çocuğun farklı becerileri öğrenmesi ve sergilemesi için birer fırsattır. Rutinlerden öğretim amaçlı yararlanılan bazı çalışmalarda uygun davranışların artırılarak davranış problemlerinin azaltılması, iletişim becerileri, motor beceriler ve ön akademik becerilerin kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir [9].

! DİKKAT

Çocuğunuz rutin içindeki becerileri bağımsız sergiliyorsa yalnızca rutini takip etmeyi, rutin içindeki becerileri bağımsız sergilemiyorsa aynı zamanda bu becerileri sergilemeyi öğretmeniz gerekir.

Görsel 1 Betimleme: Mama sandalyesinde ellerini havaya kaldırmış heyecanla ağzını açmış bir bebek ve ona kaşıkla yemek yediren annesi

Erken çocukluk dönemi bebeklerin ve çocukların gelişimsel açıdan önemli ilerlemeler sergilediği bir dönemdir. Bu dönemin başındaki bir bebek yenidoğan dönemdeyken, erken çocukluk döneminin sonlarına yaklaşmış bir çocuk okul öncesi bir eğitim kurumuna başlama hazır ve buna uygun beceriler sergiler durumda olur. Bu nedenle çocuk için hazırlanan rutinlere karar verilirken çocuğun içinde bulunduğu dönem göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, daha erken dönemde çocuklar için hazırlanan rutinlerde çocuğun rol ve sorumlulukları oldukça azken dönemin sonlarına doğru rutinlerin önemli bir kısmında çocuğun bağımsız davranışlarını hedefleyebiliriz. Bebekler rutinler içinde yer alan etkinlik basamaklarını bağımsız olarak yerine getiremeseler de günlerinin belli rutinler çerçevesinde ilerlemesi

hem anne babaların daha iyi organize olmaları hem de bebeklerin yaşamın sonraki yıllarında günlük rutinleri izleyebilmesi için onları hazırlar. Günlük rutinlerin yanı sıra bu rutinlerde yer alan etkinlikler için de rutinler hazırlanmalıdır. Örneğin günlük rutin içinde yer alan uyanma rutininin hangi basamaklardan oluştuğu da bir rutin olarak kararlaştırılmalıdır.

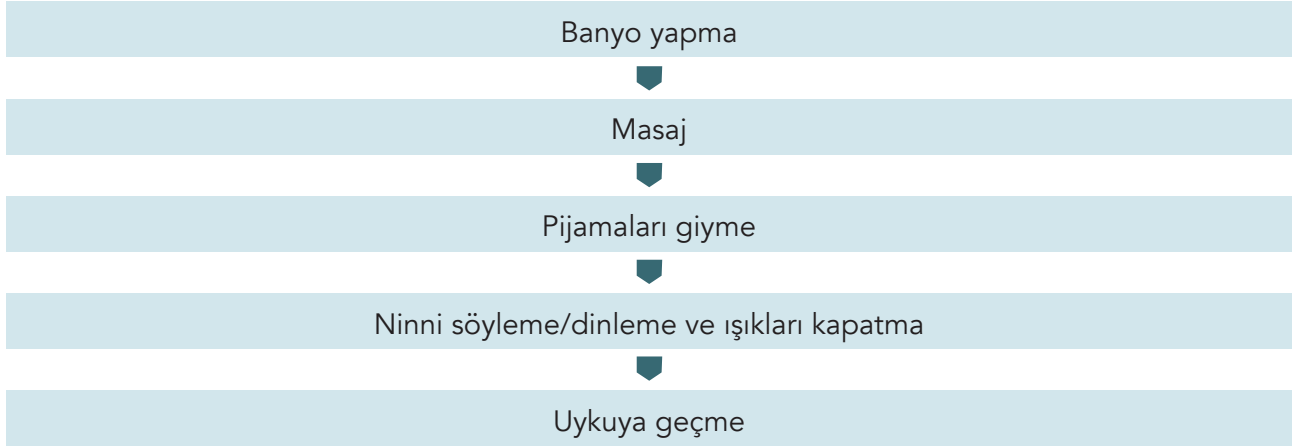
İzleyen bölümde erken çocukluk döneminin farklı aşamalarında bulunan çocuklar için günlük rutin örneklerini görebilirsiniz. Belirtilen saatlerin ortalama zaman dilimleri olduğunu ve aile düzeninize göre bireyselleştirilebileceğini unutmayın. Ayrıca izleyen bölümde etkinlik rutinlerine ilişkin örnekler de yer almaktadır.

! DİKKAT

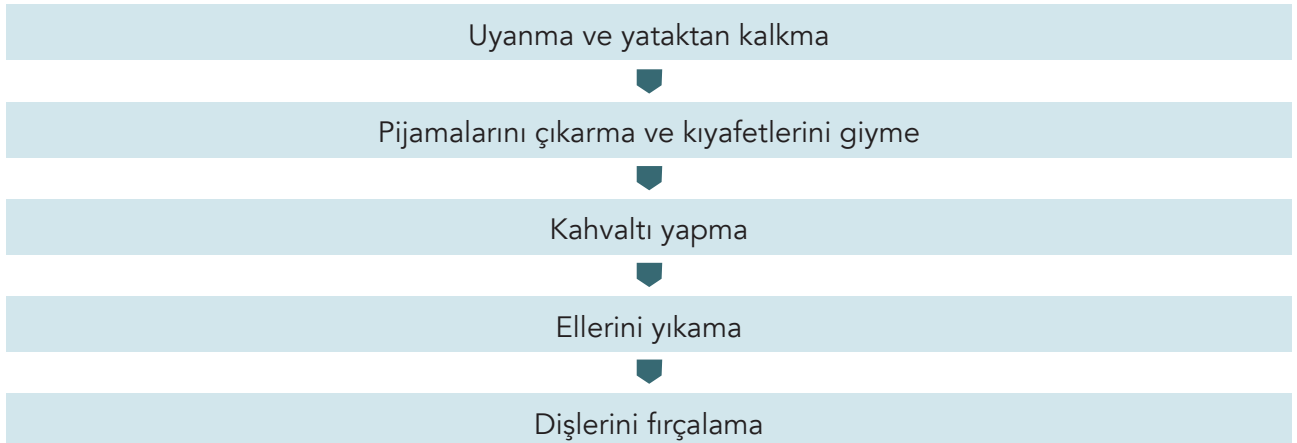
Bu bölümde yer alan tüm günlük rutin çizelgeleri yalnızca örnek olarak verilmiştir. Siz kendi çizelgelerinizi yaşam koşullarınıza uygun olacak biçimde düzenleyebilirsiniz.

Tablo 1. 3-6 Aylık Çocuğunuz için Örnek Bir Günlük Rutin

Saat	Etkinlik
07:00 – 08:30	Uyanma - Beslenme
08:30 – 09:30	Uyku
09:30– 10:00	Uyanma - Beslenme
10:00 – 11:00	Dışarıda Vakit Geçirme/Evde Oyun
11:00 – 13:00	Uyku
13:00 – 13:30	Uyanma - Beslenme
13:30 – 14:30	Dışarıda Vakit Geçirme/Evde Oyun
14:30 – 16:00	Uyku
16:00 – 16:30	Uyanma - Beslenme
16:30 – 17:30	Evde Oyun
17:30 – 18:00	Uyku
18:00 – 18:30	Uyanma – Banyo Yapma
18:30 – 19:00	Oyun
19:00 – 19:30	Beslenme ve Uyku Zamanı
19:30	Uykuya Geçiş
22:00	Beslenme

Tablo 2. Uykuya Geçiş Aşaması için Örnek Bir Etkinlik Rutin**Tablo 3.** 1 Yaşındaki Çocuğunuz için Örnek Bir Günlük Rutin

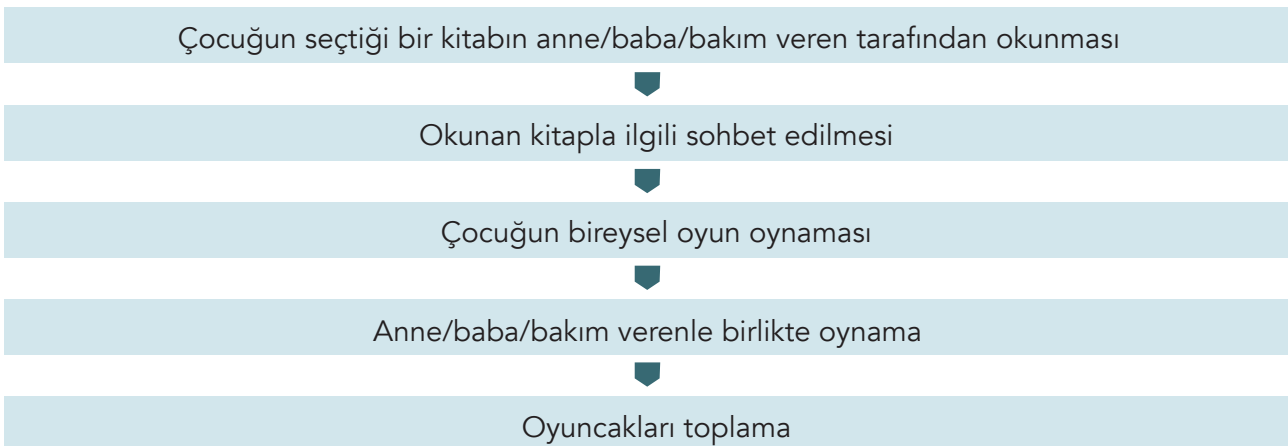
Saat	Etkinlik
07:00 – 08:00	Uyanma - Kahvaltı
08:00 – 10:00	Kitap Okuma - Oyun
10:00 – 10:45	Uyku
10:45 – 12:00	Uyanma - Ara Öğün
12:00 – 13:00	Öğle Yemeği
13:00 – 15:30	Uyku
15:30 – 16:00	Uyanma - Ara öğün
16:00 – 17:00	Kitap okuma - Evde Oyun/Dışarıda Oyun
17:00 – 17:30	Banyo Yapma
17:30 – 19:00	Akşam Yemeği - Dinlenme Zamanı
19:00 – 19:30	Uykuya Geçiş

Tablo 4. Uyanma-Kahvaltı Aşaması için Örnek Bir Etkinlik Rutini

Tablo 5. 3 Yaşındaki Çocuğunuz için Örnek Bir Günlük Rutin

Saat	Etkinlik
07:00 – 08:30	Uyanma - Kahvaltı
08:30 – 10:00	Kitap Okuma – Serbest Oyun
10:00 – 10:30	Ara Öğün
10:30 – 11:30	Dışarıda Oyun
11:30 – 12:00	TV İzleme
12:00 – 12:30	Öğle Yemeği
12:30 – 13:00	Kitap Okuma – Serbest Oyun
13:00 – 15:00	Öğle Uykusu
15:00 – 15:30	Ara Öğün
15:30 – 16:00	TV İzleme
16:00 – 17:00	Serbest Oyun
17:00 – 17:30	Banyo Yapma
17:30 – 18:00	Akşam Yemeği
18:00 – 19:00	Kitap Okuma - Dinlenme
19:00 – 19:30	Uykuya Geçiş

Tablo 6. Kitap Okuma – Serbest Oyun için Örnek Bir Etkinlik Rutini

DÜŞÜNÜN

Erken çocukluk döneminin farklı noktalarında olan iki çocuğun günlük rutinleri neden farklılaşır?

DİKKAT

Rutinler, bir günü ya da günün belli bir bölümünü kapsayabileceği gibi tek bir etkinliğin basamaklarını da içerebilir.

3. Günlük Rutinler İçinde Yer Alan Başlıca Etkinlikler/Zaman Dilimleri

Güne Başlama

Güne başlama rutini uyanma, tuvalete gitme/bez değişimi, ellerini yüzünü yıkama, dişlerini fırçalama, beslenme/yemek yeme, ellerini yıkama ve pijamalarını çıkarıp kıyafetlerini giyme basamaklarıyla tanımlanabilir. Çocuğun yaşı ilerledikçe araya farklı basamakların eklenebileceği unutulmamalıdır. Örneğin kahvaltı eden çocuklar kahvaltı hazırlanana kadar bağımsız olarak oyun oynayabilir ya da kahvaltı sofrasının hazırlanmasında anne babasına yardım edebilir. Anne sütünü ana öğün olarak tüketen, hem de diğer gıdaları tüketen bir çocuk içinse annenin çocuğu emzirmesinin ardından rutine kahvaltının eklenmesi söz konusu olabilir. Çocuğun sahip olduğu gelişimsel becerileri göz önünde bulundurarak güne başlama rutini içinde yer alan basamaklardan hangilerinin bağımsız gerçekleştirileceğini ve ne düzeyde destek sunmanız gerektiğini belirleyebilirsiniz.

Beslenme/Yemek Yeme

Tipik bir yemek rutini elleri yıkama, sofraya oturma, tabağındaki yemeği yeme, yemek yerken aile bireyleri ile sohbet etme, yemeğini bitirdikten sonra tabak, kaşık, çatal ve bardağını mutfığa götürüp bırakma ve ellerini yıkama olarak sıralanabilir. Bu kısım ağırlıklı anne sütü ya da devam sütü haricinde gıdalar tüketmeye başlayan çocuklara uygun biçimde aktarılabacaktır. Eğer çocuğunuz henüz yalnızca ya da diğer gıdalara ek olarak anne sütü ya da devam sütü tüketiyorsa beslenme rutinini günün aynı zamanlarına ve sabit olarak belli etkinliklerin öncesine/sonrasına yerleştirmeniz bebeğin rutinleri takip edebilmeleri için yararlı olacaktır. Çocuğun sahip olduğu motor beceriler ve öz bakım becerilerini göz önünde bulundurarak yemek rutinine ait basamaklarda çocuktan farklı tepkiler bekleyebilir ve gereksinim duyulan yardımı sunabilirsiniz. Örneğin ek gıdaya başlamış ve tabağındaki makarnaları eliyle yiyecek olan 10 aylık çocuğunuzun elini tamamen siz yıkarken, makarnasını çatala yiyecek olan üç

yaşındaki çocuğunuzun küçük bir tabureye çıkarak ellerini bağımsız yıkamasını bekleyebilirsiniz. Ancak sunacağınız destek türü ve düzeyine çocuğunuzun kronolojik yaşına göre değil, gelişimsel düzeyine göre karar vermeniz gerektiğini unutmayın. Yemek rutinine ait basamaklara çocuğun gelişimsel düzeyine göre yeni basamaklar da eklenebilir. Örneğin çocuk yemek zamanından önce çatal ve kaşıkları mutfaktan taşıyarak sofranın kurulmasında aile bireylerine yardım edebilir. Ayrıca çocuğun yemek yeme rutinini diğer aile üyeleriyle birlikte aynı sofrada oturarak gerçekleştirmesi çocuğun uygun yeme davranışlarını gözlemlemesi ve bağımsız yeme/içme becerilerini sergilemesi için uygun ortam hazırlar.

Oyun Zamanı

Günlük rutine yerleştirdiğiniz oyun rutini çocuğunuzun gelişimsel düzeyine uygun oyun ve oyuncak/materyalleri içermeli, yine çocuğunuzun gelişimsel düzeyine uygun biçimde serbest ya da yapılandırılmış, yetişkinle birlikte ya da bireysel oyun düzenlerini dengeli bir biçimde kapsamalıdır. Örneğin rutin içinde yer alan ve oyun için ayırdığınız zaman diliminin bir kısmında çocuğunuzun bireysel oyun oynamasını, bir kısmında ise sizinle ya da bir akranıyla birlikte oyun oynamasını bekleyebilirsiniz. Çocuğunuzun yaşı ilerledikçe bireysel oyun oynadığı zaman dilimlerinin artmasını bekleyebilirsiniz. Özellikle sizin yapılandırdığınız oyun etkinliklerini hem çocuğunuzun eğleneceği hem de büyük/küçük kas becerileri, dil ve iletişim becerileri ve sosyal beceriler gibi gelişim alanlarını destekleyecek etkinlikler arasından seçebilirsiniz. Örneğin legolarla oyun oynayan çocuğunuzla karşılıklı oturarak legoları sırayla takarak kule yapmayı tercih edebilirsiniz. Böylece oyuna çocuğun sıra alması, küçük kaslarını kullanması ve size “Haydi tak.” gibi bir ifadeyle sıranızı hatırlatması gibi becerileri de dâhil etmiş olursunuz.

Görsel 2 Betimleme: Parke zemin üzerine oyuncaklardan kurdukları tren yoluyla ve diğer oyuncaklarla oyun oynayan baba ve kız çocuğu

Tablo 7. Yaş Aralıklarına Uygun Oyuncaklar

Yaş Aralığı	Oyuncaklar
0-6 ay	Çocukların tutacakları, emecekleri, sallayıp ses çıkaracak oyuncaklar: Büyük halkalar, düğmeli oyuncaklar, diş kaşıyıcılar, yumuşak oyuncaklar, farklı dokulardan yapılmış toplar, resimli kartlar
	Ninni ya da basit şarkılar çalan kitaplar/oyuncaklar
7-12 ay	İnsan yüzleri içeren kartlar, oyuncak aynalar miş gibi oyunlar için oyuncak bebekler, kuklalar, oyuncak arabalar, su oyuncakları
	Plastik kaplar, toplar, yuvarlanan oyuncaklar
	Üstü üste koymak üzere büyük yumuşak bloklar, ahşap küpler
	Büyük kaslarla yapılan etkinlikler için büyük toplar, it-çek oyuncakları ve emekleme oyuncakları
1-2 yaş	Gerçek nesnelerin fotoğraf ya da görsellerini içeren karton kapaklı kitaplar
	Şarkı, tekerleme ve öykülerin yer aldığı kayıtlar
	Yıkanabilir boyalar, oyun hamurları ve büyük kâğıtlar, miş gibi oyunlar için oyuncak telefon, bebek ve beşikler, bebek arabaları, bebek kıyafetleri, kuklalar, hayvan maketleri, plastik ya da ahşap taşıtlar
	Üstü üste koymak üzere ahşap küpler
	Büyük ve küçük kaslarla yapılan etkinlikler için yapbozlar, parçalı oyuncaklar, büyük ve küçük toplar
2-3 yaş	4-12 parçalık ahşap yapbozlar, birbirine geçen bloklar, sınıflama yapılacak nesneler, düğmeli oyuncaklar, miş gibi oyunlar için bloklar, kamyonlar, oyuncak mobilyalar, bebek kıyafetleri
	Yıkanabilir boyalar, oyun hamurları, parmak boyaları, boyama kâğıtları, çocuk makasları, yazı tahtası ve tebeşirler
	Ayrıntılı resimleri olan kitaplar
	Müzik kayıtları
	Büyük ve küçük kaslarla yapılan etkinlikler için büyük ve küçük toplar, tünel-ler, tırmanma tahtaları, oyuncak çekiç ve tahtalar

Çocuğun dışarıda geçirdiği zamanlar hem oyun hem de sosyalleşme olanakları yaratabilir. Günün dışarıda vakit geçirme için ayrılan zamanında markete gitmek, bir arkadaşla oyun oynamak için buluşmak, parka gitmek ya da yalnızca gezinmek planlanabilecek etkinliklerden olabilir. Bisiklet ya da scooter kullanmak, arkadaşıyla yürümek, top oynamak, baloncuk üfleme, parktaki oyuncakları kullanmak dışarıda gerçekleştirilebilecek etkinliklerdendir. Dışarıda geçirilen zamanın bir kısmı yalnız, bir kısmı ise çocuğunuzun bir arkadaşıyla beraber oynayacağı biçimde planlanabilir. Böylece oyun rutini içine bazı sosyal becerilerin gömülmesi de mümkün olabilir.

DÜŞÜNÜN

Çocuğun dışarıda geçirdiği zaman dilimleri hangi gelişim alanları için yararlı olabilir?

Uyku Zamanı

Tipik bir uyku zamanı rutini içinde bulunan etkinlik, beceri ya da davranışlar banyo yapma, pijamaları giyme, dişlerini fırçalama, tuvalete gitme/bez değişimi, aile üyelerine iyi geceler dileme, kitap okuma ya da sohbet etme ve yatağa girme olarak sıralanabilir [1]. Bu aşamalara çocuğun kronik yaşı ya da gelişimsel düzeyi göz önünde bulundurularak yenileri eklenebilir ya da aşamalardan bazıları uygulanmayabilir/değiştirilebilir. Örneğin yaşamın başlangıcında bir bebek için banyonun ardından kısa bir masaj zamanı eklenerek bebeğin rahatlayarak uykuya daha kolay geçmesi sağlanabilir. Benzer biçimde, bir bebeğe yatağa girdikten sonra ninni söyleyerek uykuya dalması amaçlanabilir. Okunan kitabı dinleyerek uykuya dalmayı tercih eden bir çocuk için kitap yetişkin tarafından çocuk yataktayken loş bir ışık varlığında okunabilir. Sohbet ederek o gün yapılanları hatırlamak ve paylaşmak hem çocuk ve yetişkin arasındaki sosyal etkileşimi güçlendirecek hem de bellek ya da dil ve iletişim becerileri gibi gelişim alanlarını destekleyebilecektir.

Bunların yanı sıra, oluşturulan rutin basamaklarının her birinin çocuğun gereksinim duyduğu destek sunularak gerçekleşmesi beklenir. Örneğin 18 aylık bir çocuğun dişlerini bağımsız biçimde fırçalaması beklenmezken bu adımı anne ya da babası üstlenebilir. Ancak çocuk 3 yaşına geldiğinde diş fırçalama becerisini büyük oranda kendisinin sergilemesi beklenebilir. Bununla birlikte zihin yetersizliği olan bir çocuk için kronolojik yaşı göz önünde bulundurulması yeterli olmayabilir. Bu durumda çocuğun diş fırçalama becerisini ne düzeyde bağımsız sergilediği kontrol edilebilir ve gereksinim duyduğu düzeyde yetişkin yardımı sunularak zaman içinde becerinin bağımsız sergilenmesi hedeflenebilir. Ayrıca rutinleri oluşturan basamakların nasıl sergileneceğine çocuğun ilgili gelişim alanındaki beceri düzeyi göz önünde bulundurularak karar verilebilir. Örneğin uyumak üzere odasına gidecek olan çocuk aile üyelerine “iyi geceler” diyebilecek sözel dil becerilerine sahip değilse bunun yerine aile üyelerine el sallaması beklenebilir.

DÜŞÜNÜN

Kronolojik yaş, çocuğunuzun rutin içindeki davranış ya da becerileri sergilerken ondan ne düzeyde bağımsız tepkiler beklediğinizi belirlerken neden yanıltıcı olabilir?

4. Erken Çocuklukta Çocuklar için Günlük Rutinleri Nasıl Geliştirebilirim?

Anne babaların çocuklar için günlük rutinler oluşturmaları ve çocuklarına bu rutinleri takip etmeyi öğretmeleri için izlemeleri gereken bazı basamaklar bulunmaktadır. Gelişimsel yetersizliği olan çocuklar söz konusu olduğunda bu basamakların daha sistematik uygulanması gereklidir ve uygulama sırasında dikkat edilmesi gereken bazı önemli konular bulunmaktadır. Günlük rutini oluşturma ve bu rutini çocuklara öğretmede izlenmesi gereken basamakları günün önemli zaman dilimlerini ve bu zaman dilimlerinde gerçekleştirilecek etkinlik dizilerini belirleme, rutinin her basamağını tamamlamak için gerekli kuralları belirleme, rutinin basamaklarını izleme ya da izlememe durumları için tutarlı sonuçlar oluşturma ve basamakların gerçekleştirilmesi durumunda pekiştirme olarak sıralamak mümkündür [1].

4.1. Günün Önemli Zamanlarını ve Etkinlik Dizilerini Belirleme

Bir önceki başlık altında genel anlamda çoğu ev için uygun olan temel zaman dilimlerinden söz edilmişti. Bununla birlikte, günlük rutin içinde önemli zaman dilimlerine karar verirken çocuğun gelişimsel gereksinimlerinin yanı sıra rutinden bir biçimde etkilenen tüm aile üyelerinin koşullarına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Özellikle birlikte geçirilecek zaman dilimlerinin belirlenmesinde çocuğa eşlik edecek aile üyesi/üyeleri için de uygun olan zaman dilimleri temel alınmalıdır. Örneğin sabah kahvaltısı ve akşam yemeği için aile üyelerinin bir araya gelmesi amaçlanıyorsa günlük rutin içinde yemek zamanının diğer çocukların okul saatleri ya da diğer aile üyelerinin çalışma saatleri göz önünde bulundurularak belirlenmesi yararlı olacaktır. Tüm bunlara karşın özellikle çok küçük çocukların beslenme saatleri için bu zaman dilimleri uygun olmayabilir. Bu durumda çocuğun meyve ya da atıştırmalık saatini diğer aile üyelerinin akşam yemeği saatine denk getirmek uygun bir çözüm olabilir. Benzer biçimde, anne babanın eşlik edeceği oyunları içeren zaman dilimlerinin anne babanın çalışmadıkları saatleri kapsamasına dikkat edilebilir.

Görsel 3 Betimleme: Mutfak masası etrafında mutlu bir şekilde kahvaltı yapan anne, baba ve bir bebekten oluşan aile

Günün önemli zaman dilimlerini ve içindeki etkinlik dizilerini belirlerken ve sıralarken etkinlikleri dengelediğinizden emin olmalısınız. Bu dengelemeyi etkinliğin gerektirdiği enerji düzeyine, etkinliği kimin yönlendirdiğine, etkinliğin nerede gerçekleştiğine ve etkinliğin amacına göre yapabilirsiniz. Saklambaç oynamak gibi hareketli bir etkinliğin ardından, kitap okumak gibi sakin bir etkinliğin gelmesi; çocuğun televizyon izlemek gibi bir etkinliği bireysel olarak gerçekleştirmesinin ardından sofrayı kurmak gibi yetişkinle birlikte yapacağı bir etkinliğin gelmesi bir dengeleme örneğidir. Aynı biçimde legolarla oynama gibi evde gerçekleşecek bir etkinliğin yanında bisikletle dolaşma gibi dışarıda gerçekleşecek bir etkinliğin; yemek yeme ya da uyuma gibi günlük yaşam becerilerinin yanında resim yapma ya da yapboz yapma gibi öğrenme etkinliklerinin tercih edilmesi de etkinliklerin dengelenmesine örnek olarak verilebilir. Ayrıca yine etkinliklerin yapısına karar verilirken çocuğun bireysel gereksinimlerini de gözetmelisiniz. Özellikle çocuğunuzun etkinliklerin yapılandırılmasına nasıl yaklaştığını gözlemlemelisiniz [11]. Bazı çocuklar oldukça sıkı yapılandırılmış rutinelere ve etkinliklere gereksinim duyabilirler. Bazı çocuklar ise yeterli bağımsızlık düzeyine ulaşmış olabilir ve daha genel kurallarla çevrili bir rutin içerisinde esnek hareket etmeyi tercih edebilir ya da bu tür rutin ve etkinliklerden daha fazla yararlanabilir. Örneğin bazı çocukların bireysel oyun zamanlarında hangi oyunları oynayacaklarını önceden net biçimde belirlemeniz gerekirken bazılarının oyuncakların bulunduğu odada gözetimli olarak yalnız bırakmanız yeterli olabilir.

DÜŞÜNÜN

Günlük rutinde yer alan etkinlikler nasıl dengelenebilir?

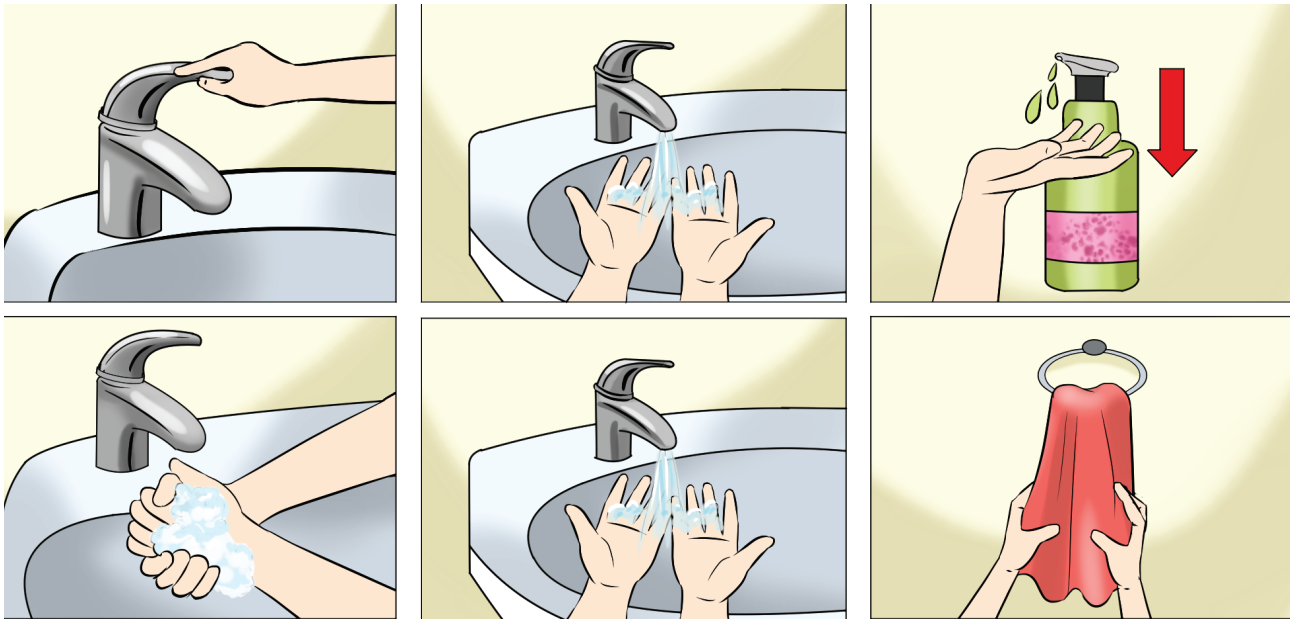
4.2. Günlük Rutine Ait Basamakları Tamamlamak için Gerekli Kuralları Belirleme

Günün önemli zamanlarını ve içerdiği etkinliklere karar verdikten sonra, rutine ilişkin basamakların tamamlanması için kuralların belirlenmesi gereklidir. Bununla birlikte erken çocukluk döneminde, özellikle ilk iki yıl boyunca çocuğunuz pek çok konuda olduğu gibi rutinleri takip etme konusunda da sizin önemli düzeyde yönlendirmenize gereksinim duyacaktır. Bu dönemde rutinlerin tamamlanmasında onlara büyük oranda siz eşlik edecek olsanız da her günü benzer biçimde başlatıp bitiriyor olmanız, günlük rutini benzer bir sırayla takip ediyor olmanız ve rutin içindeki zaman dilimlerinin başlangıç ve bitişine ilişkin ipuçları veriyor olmanız bebeklerin/çocukların rutine uyum sağlamasında ve rutinin basamaklarını takip etme becerisinde önemli bir zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle günün çeşitli zaman dilimlerini ne için ayırdığınız ve bu zaman dilimlerini nasıl tamamlayacağınıza ilişkin kuralları belirlemiş ve tutarlı biçimde uyguluyor olmanız da önemlidir. Başlangıçta bunu yazılı hâle getirerek takip etmeniz ve rutini takip etmede ustalaşınca kadar bunu devam ettirmeniz yararlı olacaktır. Örneğin ara öğün için ayırdığınız zaman dilimi için aşağıdaki gibi yazılı bir planı kendiniz için hazırlayabilirsiniz:

- Ara öğün zamanını başlatmayı sağlayan bir yönerge/hatırlatıcı sun: Haydi bakalım şimdi meyve zamanı.
- Ellerinizi yıkayın.
- Çocuğunuz istediği meyveyi almasını sağla.
- Meyveyi yedir/tabakla çocuğunuz önüne koy.
- Meyve bittikten sonra ellerinizi yıkayın.
- Bir sonraki zaman dilimine geçiş yapılacağını belli eden bir ifade sun: Şimdi de oyun zamanı.

Eğer çocuğunuz erken çocukluk döneminin sonlarına yaklaştıysa günlük rutini takip etme ve rutine ait basamakları gerçekleştirme konusunda daha bağımsız hareket etmeye başlayabilir. Bu durumda çocuğunuz günlük rutinin ya da rutine ait zaman dilimleri içinde gerçekleştirilecek etkinliklerin görselleştirildiği çizelgelerden yararlanabilir (11; 12) Günlük rutinde yer alan önemli zaman dilimleri çizimler, resimler ya da fotoğraflar yoluyla görselleştirilebilir. Örneğin çocuğunuz oyun oynarken fotoğrafını çekebilir ve bu fotoğrafı oyun zamanını temsilen kullanabilirsiniz. Özellikle gelişimsel yetersizliği olan bir çocuk için günlük rutini oluşturan önemli zaman dilimlerini görselleştirmenin yanı sıra o zaman dilimlerinin içinde gerçekleştirilecek etkinliklerin her birinin görselleştirilerek çizelge hâline getirilmesi gerekli olabilir. Örneğin yemek zamanı içinde çocuğunuz hangi davranışları sırayla gerçekleştirmesi gerektiğini takip edebilmesi için elini yıkama, tabağını alıp masaya getirme, yemeğini yeme, tabağını tezgâha koyma ve ellerini yıkama adımlarını fotoğraflayabilirsiniz. Davranış ya da

becerilerin hangi düzeyde basamaklandırılması gerektiğine çocuğunuzun gelişimsel düzeyine bağlı olarak karar verebilirsiniz. Örneğin yemek zamanının basamaklandırılması yeterli olmayabilir ve çocuğunuz için yemek zamanının bir basamağı olan el yıkama becerisine ait her adımı görselleştirmek isteyebilirsiniz. Görselleri hazırladıktan sonra sıraya dizerek bir çizelge haline getirebilirsiniz. Günlük rutine ait çizelgeyi çocuğunuzun odasında göz önünde bir yere asabilirsiniz. Yemek zamanına ait çizelgeyi mutfakta görünür bir alana yerleştirebilir; el yıkama becerisine ait çizelgeyi ise çocuğun elini yıkarken görebileceği biçimde lavabonun yanına asabilirsiniz.

Görsel 4 Betimleme: El yıkama becerisi basamaklarını gösteren altı küçük görsel sırayla; musluğu açan bir el, musluktan akan suyla ıslanan eller, sabunluktan akan sabunun altına tutulmuş bir el, musluk önünde köpürtülen eller, musluk altında su ile durulanan eller, havluya kurulan eller

4.3. Rutinleri Takip Etmeyi Öğretme

Erken çocukluk dönemi, bebeğinizin/çocuğunuzun pek çok beceriyi gerçekleştirme konusunda sizin desteğinize gereksinim duyduğu bir dönemdir. Dolayısıyla çocuğunuz rutini takip etme ve rutin içindeki çeşitli davranışları ya da becerileri gerçekleştirmede sizin desteğinize gereksinim duyabilir. Sizin yoğun yardımınıza gereksinim duyması durumunda, eğer bir çizelge kullanmıyorsanız (rutin içindeki zaman dilimlerinin başlangıcının ve bitişinin) sergilenmesi gereken davranış ya da becerilerin sözel olarak tanımlanması çocuğunuzun olabildiğince erken bağımsızlaşması için olanak tanıyacaktır. Rutinin doğal yapısı gereği, gün içinde yapılanlar her gün benzer bir sıra ve yapıyla gerçekleştiği için yalnızca rutin oluşturmak bile çocuğun rutini ileride bağımsız sergilemesine olanak sağlar. Ancak buna ek olarak rutine bazı işitsel ipuçları dâhil etmeniz rutinlerin takibini ve geçişleri kolaylaştırabilir. Örneğin belli bir zaman diliminin sonunda bir zil ya da alarm çalması ya da basit bir şarkı

söylemek böyle bir işitsel ipucunu sağlayabilir. Aynı biçimde rutin içinde farklı bir zaman dilimine geçiş yapmak üzereyken haber vermek de uygun olacaktır. Örneğin oyun zamanı bitmek üzereyse kısa bir süre önce “Beş dakika sonra oyun oynamayı bitireceğiz ve yemek yemeye gideceğiz.” gibi bir bilgi vermek geçişi kolaylaştıracaktır.

! DİKKAT

Rutinlerin takibinde ve rutin içindeki geçişleri kolaylaştırmak üzere bilgilendirme için müzik, alarm gibi işitsel uyaranlardan yararlanabilirsiniz.

Çocuğunuzun çizelge kullanabileceği yönünde bir değerlendirmeniz varsa, başlangıçta güne başladığı andan itibaren rutin içinde günün önemli zamanlarını takip etmesi için çizelgenin bulunduğu yere onu götürebilir, sıradaki zaman dilimini temsil eden görseli gösterebilir, eğer sözel dil becerileri gelişmişse zaman dilimini adlandırabilir. (yemek zamanı gibi) Sırası gelen zaman dilimi içindeki etkinliklere başlaması için fiziksel olarak destek olabilirsiniz. Etkinlikleri yerine getirmesi sırasında ise yardımınıza gereksinim duyduğu beceriler konusunda gerektiği kadar destek sunabilirsiniz. Örneğin çocuğunuz elini yıkarken yalnızca elini sabunlama basamağında desteğinize gereksinim duyuyorsa yalnızca o basamakta destek olmayı ve sunduğunuz desteği zaman içinde azaltarak bırakmayı düşünmelisiniz. Rutini gösteren çizelgeyi takip konusunda da sunduğunuz desteği giderek azaltarak çocuğunuzun günlük rutinleri büyük oranda bağımsız olarak takip etmesini hedefleyebilirsiniz.

Hem rutini takip etmede doğru verilen tepkiler, hem de etkinlikleri gerçekleştirmede verilen doğru tepkileri ödüllendirmelisiniz. Örneğin çocuğunuz rutini büyük oranda bağımsız takip edebilecek kadar büyükse günlük rutinde bir zaman dilimini tamamlayıp bir diğerine başladığında “aferin, bravo” diyerek ya da “çak” yaparak takdir ettiğinizi belirtebilirsiniz. Başlangıçta bu beceriyi sizin yardımınızla sergilediği durumlarda da ödüllendirip ilerleyen zamanlarda yalnızca bağımsız sergilenen becerileri ödüllendirebilirsiniz. Günlük rutini doğru takip etmesi hâlinde gün sonunda çocuğa gülen yüz, yıldız, jeton gibi bir sembol vererek, bu sembolleri hafta boyunca biriktirmesini sağlayarak belli sayıda sembolü çocuk için anlamlı bir ödüle dönüştürebilirsiniz. Eğer bebeğiniz/çocuğunuz gelişimsel düzeyi ya da kronolojik yaşı nedeniyle rutini takip etme ve becerileri sergileme konusunda sizin desteğinize bağımlıysa bu durumda rutini takip etme ve etkinlikleri gerçekleştirme konusunda sizinle iş birliği yapmış olmasını ve rutine uyum sağlamasını ödüllendirebilirsiniz.

Dikkat Edilmesi Gereken Konular

Zihin yetersizliği olan çocuklarda rutinlerin oluşturulması konusunda bazı noktaları gözden kaçırmamak önemlidir. Bu konular izleyen satırlarda açıklanmaktadır [11]. Öncelikle, rutinleri çocuğunuzun yaşamına dâhil ederken yavaş ilerlemek önemlidir. Günün farklı zaman dilimlerine ilişkin rutinleri çocuğun günlük programına yavaş yavaş dâhil etmelisiniz. Örneğin öncelikle sabah rutinini oluşturabilir, bu rutine kahvaltı bitene kadar yapılacak etkinlikleri ekleyebilirsiniz. Çocuk bu etkinliklerde ustalaştıkça yeni etkinlikler ekleyebilir ve zaman içinde farklı zaman dilimlerine ilişkin rutinleri oluşturabilirsiniz. Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli konu rutinleri oluşturma sürecine çocuğun dâhil edilmesidir. Yeni bir rutini oluştururken çocuğunuzun fikrini almanız ve rutin içindeki etkinlikler konusunda seçim olanağı vermeniz çocuğunuzun yeni rutini kolay kabul etmesini sağlayacaktır. Örneğin oyun zamanında üç oyun içinden birini seçmesini ya da hangi meyveyi yiyeceğine karar vermesini bekleyebilirsiniz. Rutin içinde çocuğun tamamlaması gereken görevleri zorluk düzeyi bakımından dengelemelisiniz. Gerçekleştirmesi zor gelen etkinliklerin ardından eğlenebileceği ve kolayca gerçekleştirebileceği etkinliklerin gelmesi çocuğa iyi hissettirecektir. Önemli bir diğer konu ise esnek olma gerekliliğidir. Rutin içinde planlandığı gibi ilerlemeyen ya da çocuğun gereksinimlerine uygun olmadığı anlaşılan kısımları değiştirmekten çekinmeyin. Ayrıca bazı planlı olmayan koşullar nedeniyle geçici değişiklikler yapmanız gerekebilir. Bu durumda çocuğu durumdan olabildiğince erken haberdar etmek ve yeni duruma hazırlamak yararlı olabilir. Örneğin çocuğun günlük rutinde annesiyle geçirmesi planlanan oyun zamanında annenin başka bir işi çıkabilir. Bu durumda çocuğun söz konusu günde oyun zamanını babayla geçireceği bilgisi çocuğa verilerek oluşabilecek olumsuz tepkiler önlenabilir. Çocuğunuz hasta olmuş olabilir, bu durumda günlük rutinde dışarıda oyun zamanı olarak belirlediğiniz zaman dilimini evde oyuna ya da dışarıda sakin bir gezintiye dönüştürebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Rutinler çocuklardan ne beklendiğini netleştirerek onlarda kendini düzenleme gelişimini destekleyebilir ve bazı olumsuz davranışları önleyebilir. Zihin yetersizliği olan çocuklar söz konusu olduğunda rutinleri öğretme daha büyük bir önem taşır. Bunun nedeni; zihin yetersizliği olan çocukların dikkat ve bellek gibi bilişsel süreçler ile model alma, yönerge alma ya da davranışlarını biçimlendirmede yaşadığı sorunlar nedeniyle rutinleri edinmede güçlük yaşamaları ve aynı zamanda rutinlerin sağladığı tahmin edilebilirliğe daha fazla gereksinim duymalarıdır.

Erken çocukluk döneminde günlük rutinler içinde yer alan başlıca zaman dilimleri güne başlama, beslenme/yemek yeme, oyun zamanı ve uyku zamanı olarak sayılabilir.

Zihin yetersizliği olan çocuklar için günlük rutin oluşturma ve bu rutini onları öğretirken izlenmesi gereken basamaklar günün önemli zaman dilimlerini ve bu zaman dilimlerinde gerçekleştirilecek etkinlik dizilerini belirleme, rutinin her basamağını tamamlamak için gerekli kuralları belirleme, rutinin basamaklarını izleme ya da izlememe durumları için tutarlı sonuçlar oluşturma ve basamakların gerçekleştirilmesi durumunda pekiştirme olarak sıralanabilir.

Zihin yetersizliği olan bir çocuk için günlük rutini oluşturan önemli zaman dilimlerini görselleştirmenin yanı sıra o zaman dilimlerinde gerçekleştirilecek etkinliklerin her birinin görselleştirilerek çizelge hâline getirilmesi gerekli olabilir. Görselleri hazırlandıktan sonra sıraya dizilerek bir çizelge hazırlanabilir. Günlük rutine ait çizelge çocuğun odasında göz önünde bir yere asılabilir, yemek zamanına ait çizelge mutfakta görünür bir alana yerleştirilebilir ya da el yıkama becerisine ait çizelge çocuğun elini yıkarken görebileceği biçimde lavabonun yanına asılabilir. Çocuğunuzu çizelgenin bulunduğu yere götürebilir, sıradaki görseli gösterebilir, eğer sözel dil becerileri gelişmişse zaman dilimini (yemek zamanı) adlandırabilir ve etkinliklere başlaması için fiziksel olarak destek olabilirsiniz. Etkinlikleri yerine getirmesi sırasında ise gerektiği kadar destek sunmalısınız. Hem rutini takip etmede doğru verilen tepkileri hem de etkinlikleri gerçekleştirmede verilen doğru tepkileri ödüllendirmelisiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Sytsma, S.E., Kelley, M.L. ve Wymer, J.H. (2001). Development and Initial Validation of the Child Routines Inventory. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23, 241–251.
- [2] Fein, D., Helt, M., Brennan, L. ve Barton, M. (2015). The activity kit for babies and toddlers at risk: How to use everyday routines to build social and communication skills. Guilford Publications.
- [3] Charbonneau, M.; Crooker, R. ve Slider, P. (2010). A Trauma-Sensitive Toolkit for Caregivers of Children. Spokane Regional Health District.
- [4] Malenfant, N. (2006). Routines and transitions: A guide for early childhood professionals.
- [5] Bater, L. R. ve Jordan, S. S. (2017). Child routines and self-regulation serially mediate parenting practices and externalizing problems in preschool children. *Child & Youth Care Forum*. Springer US.

- [6] <https://illinoisearlylearning.org/blogs/disabilities/structure-routine/>
- [7] <http://thespoke.earlychildhoodaustralia.org.au/routines-opportunities-learning-connecting/>
- [8] Hwang, A. W., Chao, M. Y., & Liu, S. W. (2013). A randomized controlled trial of routines-based early intervention for children with or at risk for developmental delay. *Research in Developmental Disabilities*, 34[10], 3112-3123.
- [9] Ergin, G. ve Diken, İ. H. (2019). Gelişimsel yetersizliği olan çocuklarla rutin temelli öğretim yaklaşımlarının uygulandığı çalışmaların incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20[4], 815-840.
- [10] <https://www.naeyc.org/resources/topics/play/toys>.
- [11] <https://www.cardinalinnovations.org/Resources/Blog/Creating-a-Routine-for-Children-With-IDD>
- [12] <https://www.virtuallabschool.org/school-age/learning-environments/lesson-5>

BÖLÜM 6

Arş. Gör. Göksel CÜRE

**BİLİŞSEL GELİŞİMİN
DESTEKLENMESİ**

Genel Amaç

Sevgili Aileler; bu bölümde 0-3 yaş dönemindeki çocukların bilişsel gelişim becerilerini desteklemek için gerekli bilgi ve beceriler açıklanacaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerinin neler olduğunu açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini desteklemek için neler yapabileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini nasıl değerlendirebileceğini açıklar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini destekleyici çalışmalar yapar.
- 0-36 ay dönemindeki bilişsel gelişim becerilerini değerlendirir.

İçerik

1. 0-36 Ay Bilişsel Gelişim Becerileri Nelerdir?
2. 0-36 Ay Bilişsel Gelişim Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Açıklamalar

Bu bölümde 0-3 yaş dönemindeki çocukların bilişsel gelişim becerilerinin neler olduğu, bu becerilerin nasıl öğretilebileceği ve nasıl değerlendirilebileceği konularına yer verilmektedir.

ÖYKÜ

Ali iki yaşında, ablası Ayşe üç yaşındaydı. Birlikte yere oturmuş kendi oyuncaklarıyla ilgileniyorlardı. Annesi, onları izlerken Ayşe ile kıyasladığında Ali'nin davranışlarında bazı tuhaflıklar hissediyordu. Ayşe dikkatli bir şekilde oyuncaklarıyla oynarken Ali oyuncaklarıyla çok kısa bir süre ilgileniyor ardından dikkatini başka bir yere veriyordu. Yine, Ayşe oyuncakları annesine göstermeye çalışırken Ali annesine oyuncakları göstermek için hiçbir tepkide bulunmuyordu. Genellikle oyuncakların yanında onlarla oynamaksızın oturuyordu. İlk başlarda anne "yaşı küçük olduğundan olsa gerek" diye aklından geçirmesine rağmen Ayşe'nin iki yaşındaki hareketleri aklına geldikçe bu fikrin de pek mantıklı gelmediğini düşünmeye başlamıştı. Örneğin; Ayşe iki yaşında oyuncaklarını kutunun içine koyabiliyor, üç parçalı yapboz tamamlayabiliyor, bir nesneyi ondan sakladığında bulabiliyordu. Ali ise bu becerilerin hemen hemen hiçbirini yapmıyordu. Anne yine de iyimser olmaya çalışıp "her çocuk farklı zamanla düzeler herhalde" diye düşünerek onları izlemeyi bıraktı ve kendi işine döndü.

1. 0-36 Ay Bilişsel Gelişim Becerileri Nelerdir?

Bilişsel gelişim becerileri, keşfetme, çözümler üretme, neden sonuç ilişkisi kurma, hatırlama, sınıflandırma gibi doğrudan algılayamadığımız zihinsel faaliyetleri içeren becerileri kapsamaktadır. Çocuklar doğumdan itibaren çevrelerinde var olan nesneleri ve gelişen olayları anlamak ve bunları öğrenmek için bilişsel becerilerini kullanırlar. Dolayısıyla bilişsel beceriler dil becerileri, sosyal-duygusal beceriler, motor beceriler gibi diğer tüm gelişim alanlarının öğrenilmesiyle doğrudan bağlantılıdır [1, 2]. Örneğin dikkat becerisi iyi geliştiğinde el göz koordinasyonu gerektiren motor hareketlerin (spor yapma, yazı yazma, resim çizme vb.) yapılması kolaylaşır. Yine akılda (hafıza) tutma becerisi yeterli düzeyde geliştiğinde bir dildeki sözcükleri anlamak, öğrenmek ve kullanmak kolaylaşmaktadır [1]. İyi neden sonuç ilişkisi kurma, çözüm üretme becerilerine sahip olmak ise arkadaş, iş, okul, ev vb. sosyal ortamlarda meydana gelen olaylar karşısında sergilenmesi gereken en uygun davranışın belirlenmesine yardımcı olarak sosyal durumlarla daha esnek bir şekilde baş edilmesini sağlar. Böylelikle sosyal uyumu kolaylaştırır [1]. Sonuç olarak bilişsel becerilerin tüm beceriler arasında en merkezi/temel beceri olduğu söylenebilir. Zihin yetersizliği kavramının adlandırılmasından da anlaşılacağı üzere zihin yetersizliğinden kasıt bilişsel becerilerde geriliktir. Dolayısıyla bu yetersizlik temel olarak bilişsel becerileri etkilemektedir. Bununla birlikte zihin yetersizliği olan çocuklarda bilişsel becerilerin gelişim sırası tipik gelişim gösteren çocuklarla aynıdır. Aradaki tek fark zihinsel yetersizliği olan çocuklarda bilişsel becerilerin geç gelişmesidir [1]. Bilişsel beceriler soyut kavramlar olduklarından farklı şekillerde sınıflandırılabilmektedir. Ancak genel olarak erken çocukluk döneminde (0-3 yaş) bilişsel gelişim becerilerini (a) dikkat, (b) eşleştirme ve sınıflandırma, (c) taklit etme, (ç) bellek/nesne devamlılığı, (d) problem çözme, (e) sayma, (f) kavram gelişimi, (g) neden-sonuç ilişkisi kurma, (ğ) görsel/uzamsal ilişkiler başlıkları altında ele almak mümkündür [1, 2, 3].

Dikkat, çevrede var olan pek çok olay, durum, madde arasından özel olarak seçilen bir ya da birkaç tanesine odaklanma becerisidir. Dikkat becerisi olmadığında öğrenme gerçekleşmediği için tüm bilişsel beceriler arasında dikkatin en önemli beceri olduğu söylenebilir. Bir yaşa kadar olan dönemde dikkat süresi çok kısadır ve çevrede gelişen olaylar arasında dikkat sürekli olarak birinden diğerine kaydırılır. Belirli bir nesneye veya kişiye odaklanarak onunla ilgilenme 12-24 aylık dönemde görülmeye başlar. Örneğin çocuklar iki dakika boyunca bir oyuncakla ilgilenebilir ya da bir kişiye odaklanabilir. Bu süre 18. ayda beş, 24. ayda ise on dakikaya kadar çıkabilir. Bununla birlikte bu dönemde çocukların dikkat becerisi genellikle kasıtlı olarak sergilenmez. Başka bir deyişle çocuklar istemeden bir şeylere dikkat eder. Dikkatin açık bir şekilde kasıtlı hâle geldiği dönem 24-36 aydır [1, 2]. *Eşleştirme*, ortak özelliklere sahip olan nesneleri tespit etme becerisidir. *Sınıflandırma* ise nesneleri ortak özelliklerine göre gruplandırma becerisidir. Bu iki beceri çocukların kavramların isimlerini öğrenmesi için gerekli olan temel bilişsel becerilerdir [1]. *Taklit*, görülen hareketleri ve du-

yulan sesleri bire bir kopyalama becerisidir. Çocuklar ilk yıllarında çoğunlukla taklit yoluyla öğrenirler. Çocukların taklit becerisi 7-9 aylar arasında gözlemledikleri hareketleri ve ifadeleri taklit etmeleriyle gelişmeye başlar. Taklit becerisi, 18. aya doğru çocuklarda ertelenmiş (gecikmiş) taklit olarak görülmektedir. Ertelenmiş taklit, çocuğun gözlemiş olduğu bir modelin hareketlerini aklında tutup daha sonra yapmış olduğu taklit becerisine denir. Örneğin ebeveyninin evi süpürdüğünü gören bir çocuk o an bu davranışı taklit etmeyip ertesi gün evi süpürüyormuş gibi yapabilir. Çocuklar 36. aya yaklaşıldığında usta birer taklitçi olmuşlardır. Bu aylarda pek çok adımdan oluşan hareketleri canlandırma şeklinde taklit edebilirler. İş için hazırlanıyormuş gibi yapma, yemek yiyormuş gibi yapma vb. hareketler örnek olarak verilebilir [1]. *Bellek*, bilgiyi kazanma (öğrenme), depolama, koruma ve istenilen bir zamanda geri çağırma (hatırlama) becerisidir. Yaşamın ilk üç yılında bellek sürekli olarak değişime uğramakta ve gelişmektedir. Bununla birlikte belleğin gelişim basamakları aynı kalmaktadır. Bu yaş döneminde çocukların bellek gelişimi genellikle tanıdığı nesneleri/kişileri/sesleri tanımadıklarından ayırma becerisiyle görülmektedir. Çocuklar tanıdıkları şeylere bakışlarıyla, sesleriyle, dokunuşlarıyla ya da uzanmaya çalışarak tepki verirler. Tanımadıkları şeylere ise ilgisiz kalma eğilimindedirler [1]. Nesne devamlılığı bir nesnenin görülmediğinde ve duyulmadığında bile varlığını devam ettirdiğini bilme becerisidir. Çocukların nesnenin varlığını devam ettirdiğini anlamaya başladığının en belirgin işareti dokuzuncu aydan itibaren gözünün önünden kaybolan nesneleri ısrarlı bir arayış içine girmeleridir [1]. Problem çözme, karşılaşılan problemlere çözüm bulma becerisidir. Problem çözme becerisinin temel amacı en iyi çözümü bularak zorlukların üstesinden gelmektir. Çocuklar 18 aylık döneme kadar deneme yanılma yoluyla karşılaştıkları problemleri çözerler. Bu dönemden sonra ise problemleri zihinsel olarak çözmeye başlarlar. Örneğin çocuk boyunun yetmediği bir nesneye ulaşmak için doğrudan sandalyenin üzerine çıkabilir ve o nesneye ulaşabilir ya da bir sopa yardımıyla ona erişmeye çalışabilir. Bu durum nesnelerin ne işe yaradığını bildiğini ve problemleri önce zihninde çözmeye başladığının göstergesidir. Yapboz tamamlama, çocukların bu dönemde problem çözme becerilerini kullandığını anlamak için en belirgin etkinliklerden biridir. Çocuklar, 19-24 ayda üç; 25-30 ayda altı parçalı yapbozları tamamlayabilirler. [1]. Sayma, bir dizi ya da gruptaki nesnelerin toplam sayısını ya da miktarını belirleme becerisidir. Sayma becerisi iki yaşından itibaren açık bir şekilde gelişmeye başlar [1]. *Kavram*, ortak özellikler taşıyan varlıklara verilen genel addır. Çocuklarda kavram gelişimi ilk anlamlı sözcükleri çıkarmaya başladıkları bir yaşından itibaren belirgin bir şekilde gelişmeye başlar [1]. *Neden-sonuç ilişkisi kurma*, gerçekleşen bir olay ya da eylemin farklı bir olay ya da eyleme neden olacağını anlama becerisidir. Çocuklarda neden-sonuç ilişkisi 24 aya kadar aynı eylemin sık tekrar edilmesi şeklinde görülür. 24-36 aylık dönemde ise günlük hayatta gerçekleştirdiğimiz eylemlere ilişkin neden sonuç ilişkisi kurabilirler [1]. *Görsel/uzamsal ilişkiler*, nesnelerin konumlarının birbiri arasındaki ilişkileri ve nesnelerin hareketlerini anlama becerisidir. Görsel/uzamsal ilişkiler ileri dönem matematik becerilerinin temelini oluşturduğu için

erken çocukluk döneminde kazanılması gereken en önemli bilişsel becerilerden biridir [1]. 0-36 aylık dönemde çocuklarda bilişsel gelişim becerilerinin gelişim süreciyle ilgili ayrıntılı bilgiyi 1. kitabın *Erken Çocukluk 0-3 Yaş Gelişim Aşamaları ve Özellikleri* bölümünden edinebilirsiniz. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için <https://orgm.meb.gov.tr/derskitapları/> adresinden *Özel Eğitim İhtiyacı Olan Bireyler için (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Etkinlik Kartları Bilişsel Gelişim Alanı* ve https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar adresinden *Özel Eğitim İhtiyacı Olan Bireyler için (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı* kitaplarına erişerek ücretsiz yararlanabilirsiniz.

2. 0-36 Ay Bilişsel Gelişim Becerilerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde her bir bilişsel gelişim becerisini geliştirmeye yönelik örnek etkinlikler sunulmuştur. Sunulan etkinliklerde çocuğunuza ve çevresel koşullarınıza daha uygun olduğunu düşündüğünüz (verilen nesne ve seslerden rahatsız olursa nesne ve sesleri değiştirme) çeşitli düzenlemeler yapabilir ya da örnek etkinliklere benzer durumlar oluşturarak örnekleri çoğaltabilirsiniz. Etkinlik örnekleri; (a) kazandırılması hedeflenen beceri, (b) çocuk kaç aylıkken becerinin çalışılabileceği, (c) beceri çalışıldıktan sonra çocuğun beceriyi bağımsız olarak yapıp yapamadığının nasıl değerlendirilebileceği şeklinde bir sıra izlenerek oluşturulmuştur.

ETKİNLİK 1: İlgi ya da Dikkat Paylaşımı İçin Nesneyle Yetişkin Arasında Bakış Kaydırma (Dikkat)

Çocuğunuzla yüz yüze bakacağınız bir oyun belirleyin (örneğin aynaya bakma oyunu). Dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla birlikte yere oturun ve aynayı ikinizi de yansıtacak şekilde yere koyun. Ardından "Aa bak ayna da kim var?" gibi bir cümle ile ya da aynaya vurarak, dokunarak çocuğunuzun dikkatini aynaya çekin. Çocuğunuzun siz ile ayna arasında bakışlarını kaydırıp kaydırmadığını aynadan kontrol edin. Bakışlarını kaydırıldığında heyecanlı ve coşkulu bir şekilde "Evet, canım/bebeğim aynaya baktın değil mi? Sen bana da baktın mı? Evet baktın." gibi sözlerle bakışını kaydırma davranışını övün. Eğer çocuğunuz ayna ile siz arasında bakışını kaydırmıyorsa aynadan çocuğunuza bakarak "Bana bak." deyin; bu durumda da bakmadığında kafasını hafifçe sizin aynadaki görüntünüze doğru çevirerek bakmasını sağlayın. Çocuğunuzun sizin aynadaki görüntünüze baktığında yukarıda belirtildiği gibi heyecanınızı göstererek ve coşkulu bir şekilde onu övün. Etkinliği gün içinde farklı zaman dilimlerinde ve bir seferde 10 dakikayı aşmayacak şekilde çalışabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 7-9 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin bir ayna alın ve aynayı ikinizi de yansıtacak şekilde yere koyun. Heyecanlı ve şaşkın bir şekilde “Aaa bu ayna mı?” diyerek konuşmaya başlayın ya da aynaya dokunarak, vurarak çocuğunuzun aynaya ilgisini çekin. Çocuğunuzun ayna ile sizin aynadaki yansımanız arasında bakışlarını kaydırıp kaydırmadığını gözlemleyin. Bu şekilde farkı günlerde onar deneme yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde bakışlarını kaydırıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 2: Resimli Kitaplara En Az İki Dakika Süreyle Bakma (Dikkat)

Çocuğunuzun bakmaktan hoşlandığı, yaşına uygun, bol resimli bir kitap seçin. Dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuz kucığınıza ya da yanınıza alın. Ardından çocuğunuz destekleyerek *kitabı tutmasını sağlayın* ve kitabın ilk sayfasını çocuğunuza açtırın. Bir kronometre ya da saat yardımıyla iki dakikalık süreyi tutmaya başlayın. Kitapta yer alan *nesneleri gösterin ve isimlerini söyleyin*. Örneğin “*Bak burada, ne varmış? Bu (atı göstererek) at.*” diyebilirsiniz. Çocuğunuz bu esnada kitapta yer alan resimlere özel olarak vurma, dokunma, bakma gibi tepkiler veriyorsa o resimler hakkında konuşun. Örneğin “*Kuşa mı dokundun sen? Evet bu kuş, bak bu kuş cik cik diye ses çıkarır.*” diyebilirsiniz. Ayrıca bu resimler hakkında *nerede, kim, ne sorularını* sorarak yanıtlayabilirsiniz ya da resimlerdeki varlıklar ve gerçek hayat arasında *bağlantılar* kurabilirsiniz. Örneğin resimdeki hayvanın burnuna dokunarak “*Bak bu atın burnu, bu senin burnun, bu da benim burnum.*” gibi ilişkilendirmeler yapabilirsiniz. Tüm bu süreç boyunca çocuğunuzun dikkatini hakkında konuştuğunuz resim üzerine odaklayıp odaklamadığını kontrol edin. İki dakikalık süre boyunca çocuğunuz dikkatini kitaba vermişse etkinliği sonlandırın. Eğer çocuğunuz dikkatini farklı bir yöne veriyorsa süreyi durdurun. Ardından dikkatini verdiği yöne doğru kitabı göz hizasına getirin ya da kafasını hafifçe kitaba doğru çevirin ve “*Evet kitaba bakıyorsun, aferin sana.*” diyerek çocuğunuzun kitaba bakma davranışını pekiştirebilirsiniz. Çocuk kitaba bakmaya başlayınca süreyi geri başlatabilirsiniz.

Bu etkinliği günde en fazla 10 dakika olacak şekilde 5 kez tekrar edebilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 10-12 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin çocuğunuz kucığınıza alın. İlgi duyduğu resimli bir

kitap açın. Kitabı açtıktan sonra iki dakikalık süreyi başlatın. Bu süre zarfında örnekte belirtildiği gibi kitaptaki resimleri gösterin ve onlar hakkında konuşun. Çocuğunuzun dikkatini kitaba odaklayıp odaklamadığını kontrol edin. İki dakika dolduğunda süreyi durdurun. Bu şekilde farkı günlerde beşer deneme yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde beş denemenin dördünde resimli kitaplara en az iki dakika süreyle bakıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 3: İki Farklı Grup Nesneyi Türlerine Göre Sınıflama (Eşleştirme ve Sınıflandırma)

Etkinlik gerçekleştirilmeden önce geometrik şekillerin yerleştirildiği bir bultak oyuncak ve bu oyuncaya takılması için iki farklı geometrik şekil (örneğin, kare, daire) belirleyin. Dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla yan yana olacak şekilde yere oturun.

Şekillerin her birinden dörder tane olacak biçimde karışık olarak çocuğunuzun önüne koyun. Ardından “Şimdi bunları sınıflayacağız önce beni dikkatli izle, bak bu kare bunu buraya geçirdim.” diyerek bultak tahtasında karenin geçeceği sütunlardan kareyi geçiriniz. Daha sonra daireyi elinize alıp “Bu daire, bunu da buraya geçirdim.” diyerek bultak tahtasında dairenin geçeceği sütunlardan daireyi geçiriniz. Şimdi sıra sende “Önündeki şekilleri sınıfla.” diyerek çocuğunuzun sınıflamasını bekleyiniz. Çocuğunuz kare şekilleri dairelerin olduğu kısma geçirmeye çalışırsa çocuğunuzu durdurup kare şeklinin geçeceği sütunları elinizle göstererek “Buraya tak.” şeklinde düzeltme yapınız. Eğer çocuğunuz yine yanlış yaparsa elinden tutup şekli doğru sütunlara takmasını sağlayınız. Çocuğunuz doğru sütuna taktığında “Süpersin/harikasın/aferin sana kareyi yerleştirdin.” vb. sözlerle çocuğunuzun coşkulu bir şekilde övünüz. Bu etkinlikte bir kare bir daire yerleştirmek gibi bir zorunluluk yoktur. Çocuğunuz tüm kareleri ve daireleri bultak tahtasında doğru sütuna yerleştirdiği sürece sıralama önemli değildir. Bu etkinliği aynı şekilde on kez tekrar edebilirsiniz. Bunun yanı sıra aynı etkinliği iki farklı renkte topları/düğmeleri/ipleri kaplara koyma; iki farklı etiketi kâğıtlara yapıştırma, iki farklı hayvanı/harfi/nesneyi kutulara koyma gibi farklı şekillerde yapabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 13-18 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Burada dikkat edilmesi gereken durum, çocuğunuzla hangi nesne gruplarıyla çalıştıysanız değerlendirmede de o nesne gruplarını kullanmanızdır.

Örneğin şekillerle sınıflandırma çalıştıysanız aynı şekillerle değerlendirme yapınız. Hayvanları sınıflandırdıysanız hayvanlarla değerlendirme yapınız. Yukarıdaki örneğe benzer bir değerlendirme yapacaksanız öncelikle bultak tahtasını ve iki farklı geometrik şekilden dörder tane çocuğunuzun önüne koyun. Ardından “Bu şekilleri sınıfla.” şeklinde bir komut verip çocuğunuzun şekle göre sınıflandırma yapıp yapmadığını değerlendirebilirsiniz. Çocuğunuz bir kez yaptığında şekilleri çıkartıp aynı denemeyi tekrar edebilirsiniz. Bu şekilde on deneme yapabilirsiniz. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde iki farklı grup nesneyi türlerine göre sınıflıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 4: Sözel ya da Sözel Olmayan Davranışları Taklit Etme (Taklit)

Çocuğunuzun oynamaktan hoşlandığı ve birlikte oynayabileceğiniz bir oyun (örneğin oyuncak bebeği yıkama) belirleyin. Dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla karşılıklı yere oturun. Ufak bir kaba su koyun ve “Şimdi seninle bu bebeği yıkayacağız.” diyerek ne yapacağınızı belirtin. Ardından “Önce beni izle. Bak ben saçlarımı yıkıyorum.” derken saçlarını yıkayın ve bir süre sonra “Şimdi sıra sende.” diyerek çocuğunuzun yıkaması için bekleyin. Çocuğunuz yıkarsa “Evet çok güzel, bebeğin saçlarını yıkıyorsun.” şeklinde onu coşkulu bir şekilde övün. Ardından “Şimdi de gövdesini yıkayalım.” şeklinde oyuna devam edin ve bebeğin her bir bölgesini yıkarken önce siz gösterin sonra sizin yaptıklarınızı taklit etmesini bekleyin. Eğer çocuğunuz yaptığınız davranışı taklit etmezse elinden tutarak nasıl yapacağını gösterin ve bu sırada yukarıda belirtildiği gibi çocuğunuzu coşkulu bir şekilde övün. Sözel davranışları taklit için ise parmak kuklası kullanarak çalışmalar yapabilirsiniz. Örneğin beş parmağınıza da farklı hayvan figürleri takın. Ardından hayvanlar konuşuyormuş gibi canlandırma yapın. Her bir hayvanı konuşturduktan sonra çocuğunuza “At/kuş/ayı/sincap/tilki ne demiş?” gibi sorular sorarak sizin söylediklerinizi taklit etmesini isteyin. Çocuğunuz söylediklerinizi taklit ettiğinde “Evet canım at demiş.” şeklinde coşkulu bir şekilde övün. Taklit etmediğinde ise çocuğunuza tekrar canlandırduğınız hayvanın ne söylediğini ifade edin. “At demiş.” diyebilirsiniz. Ardından tekrar sizi taklit etmesini isteyebilirsiniz. Yine taklit etmezse ısrarcı olmayın ve farklı hayvanlarla aynı süreci tekrar edin.

Benzer etkinliği hareketleri taklit etmeyi gerektiren şarkılar ya da farklı oyuncaklarla gün içinde farklı zaman dilimlerinde tekrar edebilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 31-36 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin oyuncak bebeği yıkama etkinliği için tekrar aynı ortamı oluşturun. Bebeği yıkama sırasında taklit edilecek beş hareketi (ör. saç, kol, ayak, gövde, yüz yıkama) seçin. Siz bebeğin bir bölgesini yıkadıktan sonra aynısını “Şimdi sıra sende.” diyerek çocuğunuzdan yapmasını isteyin. Bu şekilde göstermiş olduğunuz beş hareketin dördünü taklit edip etmediğini gözleyin. Çocuğunuz üç farklı günde göstermiş olduğunuz beş hareketin dördünü taklit ediyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz. Sözel davranışları taklit etmeyi de benzer şekilde değerlendirebilirsiniz.

ETKİNLİK 5: Gösterilen Resimde Ne Olduğunu Hatırlama (Bellek/Nesne Devamlılığı)

Çocuğunuzun ismini biliyor olduğu nesnelerden ya da canlılardan dört tanesinin (örneğin horoz, inek, ördek, koyun) resmini hazırlayın. Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Yere karşılıklı olarak oturun. Resimlerden bir tanesini (örneğin horoz) çocuğunuzun önüne açık bir şekilde koyun. Bu resme bak diyerek resme dikkatini çekin ve “Resimde ne var?” sorusunu sorun. Çocuğunuz resimde ne olduğunu söylerse “Evet, horoz var.” diyerek onu onaylayın. Ne olduğunu bilemez ise “Bu bir horoz.” diyerek ne olduğunu söyleyin ardından sizin söylediğinizi tekrar etmesini bekleyin. Eğer çocuğunuz sizi tekrar ederse “Evet, horoz var, bu horoz, doğru söyledin.” diyerek onu onaylayın. Ardından resmi ters çevirin ve 5 saniye kadar bekleyin. Daha sonra çocuğunuza “Resimde ne vardı?/Resimdeki kimdi?” gibi bir soru yöneltin. Çocuğunuz “Horoz.” derse resmi tekrar düz konuma getirip “Evet horoz var, doğru bildin, bak bu horoz.” diyerek çocuğunuzun coşkulu bir şekilde övün. Eğer çocuğunuz sorunuza yanıt vermezse ters çevirdiğiniz resmi yarıya kadar açarak ona bir ipucu sağlayın. Yine bilemezse resmin tamamını göstererek “Bak ne varmış?” sorusunu sorun. Çocuğunuz doğru yanıt verirse yukarıda belirtildiği gibi coşkulu bir şekilde onu övün. Ardından diğer belirlediğiniz resimle aynı etkinliği gerçekleştirin. Belirlemiş olduğunuz tüm resimlerle onar deneme yapın. Aynı oyunu daha eğlenceli hâle getirmek için resimleri kutunun altına saklama, resimlerin ters çevrilmesini sağlayacak bir mekanizmayla resimleri sunma, torbadan resimleri çekme gibi düzenlemeler yapabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 31-36 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Burada önemli olan çocuğunuzla hangi nesne/canlı resimleriyle çalıştıysanız değerlendirmede de o resimleri kullanmanızdır. Ayrıca çocuğunuzun resimdeki varlığın ismini bildiğinden emin olmanız gerekir. Aksi takdirde çocuğunuzun resimdeki isminin ne olduğunu bilmediğinden mi yoksa hatırlayamadığından mı yanıt vermediğini anlamamız mümkün değildir. Değerlendirme yaparken sessiz bir ortam oluşturun. Tek bir resmi açık bir şekilde önüne koyun. Resme dikkat ettiğine emin olduğunuz anda resimdeki nesnenin “Bu ne/bunun adı ne?” şeklinde ismini sorun. İsmi doğru söylerse nesne resmini ters çevirin. 5 saniye kadar bekledikten sonra “Resimde ne vardı?/Resimdeki kimdi?” sorularından birini sorun yanıt vermesini bekleyin. Çocuğunuz yanıt verdikten sonra diğer resimle aynı süreci tekrarlayın. Dört resim içinde onar deneme yapın. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde dört resmin üçünde ne olduğunu hatırlarsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 6: Bir Engeli Ortadan Kaldırarak İstenen Nesneye Ulaşma (Problem Çözme)

Çocuğunuzun ilgi duyduğu bir oyuncak ya da oyuncaklar seçin. Bu oyuncacı koymak için *şeffaf* plastik bir kutu hazırlayın. Sessiz bir ortam oluşturarak çocuğunuzla karşılıklı oturun kutuyu ters çevirerek oyuncacı kutunun içine koyun. Ardından “Bak burada (oyuncağın ismi) var, hadi al bakalım bunu.” diyerek bir komut verin. Çocuğunuzun kutuyu kaldırarak oyuncacı almaya çalışması için 1 dakikalık bir süre verin. Eğer kutuyu kaldırıp oyuncacı alırsa “Süpersin bir tanem oyuncaca ulaştın. Şimdi onunla oynayabilirsin.” diyerek çocuğunuzla coşkulu bir şekilde övün. Eğer kutuyu kaldırma girişiminde bulunur ancak kutuyu kaldıramazsa kolundan destek sağlayarak kaldırmasına yardımcı olun. Ardından yukarıda belirtildiği gibi coşkulu bir şekilde övün. Çocuğunuzun 30 saniye oyuncakla oynamasına izin verdikten sonra etkinliği aynı basamakları izleyerek tekrar edin. Eğer birden fazla oyuncak seçtiyseniz çocuğunuzun ilgisinin dağılmaması için her denemede farklı bir oyuncacı kutunun altına saklayabilirsiniz. Bu şekilde on deneme yapabilirsiniz. Bunun yanı sıra temel amaç engeli ortadan kaldırarak istenilen nesneye ulaşma olduğundan *masanın, sandalyenin etrafından dolaşarak nesneye ulaşma; sarılı oyuncacı açarak nesneye ulaşma* gibi farklı durumlar oluşturabilir ve bu durumlara ilişkin çalışmalar yapabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 13-18 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin sessiz bir ortam oluşturun, çocuğunuzla karşılıklı olarak yere oturun ve sevdiği oyuncağı plastik, şeffaf bir kutunun içine koyun. Ardından çocuğunuzun kutuyu açarak oyuncağa ulaşip ulaşmadığını bir dakika boyunca gözlemleyin. Bu şekilde on deneme yapın. Eğer çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde engeli ortadan kaldırarak istediği nesneye ulaşıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 7: Dört Parçalı İlişkili Bir Yapbozu Tamamlama (Problem Çözme)

Çocuğunuzun ilgisini çeken dört parçalı ilişkili bir yapboz belirleyin. İlişkili yapbozdan kasıt yapboz parçalarının birbiriyle ilişkili olması, başka bir deyişle parçalar birleştirildiğinde yapbozun bir anlam ifade etmesidir. Ardından düz beyaz bir zeminde yapbozun nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir video çekin. Videoda yalnızca yapboz ve yapbozu tamamlamak için kullandığınız elinizin gözükmemesine dikkat edin. Videoyu çekerken öncelikle yapboz tahtası ve yapboz parçaları düz beyaz bir zemine konur. Ardından sırasıyla yapbozun parçaları takılır. Tüm parçalar takıldıktan sonra video sonlandırılır. Videoyu çektikten sonra çocuğunuzun yanınıza alın. Yapbozu ve parçaları çocuğunuzun önüne koyun. Telefonunuzdan videoyu açarak çocuğunuza izletin. Video açıkken çocuğunuzun sağa sola bakmadığından dikkatinin videoda olduğundan emin olun. Videoyu izlettikten sonra yapbozu tamamlamasını isteyin. Her taktığı parça için "Harikasin canım yapbozun parçasını doğru taktın." vb. bir ifadeyle coşkulu bir şekilde övün. Bir parçayı takamadığında takacağı yeri parmakla göstererek takmasına yardımcı olun ve parçayı taktığında onu coşkulu bir şekilde övün. Yine takamazsa elinden tutarak takmasına yardımcı olabilirsiniz. Yapboz tamamlandığında parçaları çıkartıp aynı etkinliği tekrar edebilirsiniz. Bu şekilde bir seferde beş deneme yapabilirsiniz.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 31-36 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin daha önceden çalışmış olduğunuz yapbozun parçalarını karışık bir şekilde çocuğunuzun önüne koyun. Ardından "Yap." deyin ve yapbozu yapmasını bekleyin. Yapbozu tamamladığında parçaları çıkarın ve aynı değerlendirmeyi dört kez daha tekrar edin. Çocuğunuz üç farklı günde beş denemenin dördünde yapbozu doğru tamamlarsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Telefonunuzdan videoyu açarak çocuğunuza izletin. Video açıkken çocuğunuzun sağa sola bakmadığından dikkatinin videoda olduğundan emin olun.

Videoyu izlettikten sonra yapbozu tamamlamasını isteyin. Her taktığı parça için "Harikasin canım, yapbozun parçasını doğru taktın." gibi bir ifadeyle çocuğunuzu övün.

Bir parçayı takamadığında takacağı yeri parmakla göstererek takmasına yardımcı olun.

Parçayı taktığında onu coşkulu bir şekilde övün.

Görsel 1. Yapbozu Tamamlama Öğretimi

Görsel 1 Betimleme: Babasıyla yapboz oynayan bir çocuğa ait 4 küçük görsel

ETKİNLİK 8: Üçe Kadar Ritmik Sayma (Sayma)

Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Yerde ya da sandalyede karşılıklı olarak oturun. Çocuğunuza "Şimdi seninle üçe kadar sayacağız." deyin ve ardından "Bana bak." şeklinde bir komut vererek çocuğunuzun dikkatinin sizde olmasını sağlayın. Çocuğunuzun dikkatinin sizde olduğundan emin olduktan sonra normal bir hızda "1, 2, 3" diyerek sayın. Ardından "Evet beni çok dikkatli izliyorsun, aferin canım." gibi sözlerle çocuğunuzun dikkatini size vermesini coşkulu bir şekilde övün. Çocuğunuza 2 kez daha üçe kadar saymaya model olun. Daha sonra "Şimdi birlikte sayalım." deyin ve "1, 2, 3" diyerek çocuğunuzla birlikte sayın. Çocuğunuz size sayarken eşlik ederse "Evet canım, üçe kadar saydın harikasın." gibi sözlerle onu övün. Bu şekilde yedi kez birlikte sayma yapın. Çocuğunuz birlikte sayma aşamasında size eşlik etmezse tekrar ona nasıl sayılacağına "Beni izle, üçe kadar sayacağım: 1, 2, 3" gibi bir ifade kullanarak model olun ve tekrar birlikte saymayı deneyin. Ezbere sayma etkinliği mekanik bir beceri olduğundan sıkıcı olabilmektedir. Bu nedenle tek seferde 10 denemeden fazla çalışmayın. Sayma çalışması aynı gün içinde farklı zaman dilimlerinde kısa aralıklarla çalışılmalıdır.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 31-36 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Sessiz bir ortam oluşturun. Karşılıklı olarak yerde ya da sandalyede oturun. Çocuğunuza "Bana bak." deyin. Dikkatinin sizde olduğundan emin olduktan sonra "Üçe kadar say." şeklinde komut verin. Bu değerlendirmeyi beş kez tekrar edin. Çocuğunuz üç farklı günde beş denemenin dördünde üçe kadar ezbere sayarsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 9: Nesnenin Konumuyla İlgili Basit Yönergeleri Yerine Getirme (Kavram Gelişimi)

İki küçük top ve kap alın. Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla yere karşılıklı olarak oturun. Top ve kaplardan birini kendi önünüze diğerini çocuğunuzun önüne yan yana olacak şekilde koyun. Topu elinize alıp çocuğunuzun göz hizasına getirin ve "Kabın içine koy." şeklinde bir komut verin. Ardından topu kabın içine koyun. Daha sonra çocuğunuzun topu kabın içine koymasını bekleyin. Çocuğunuz topu kabın içine koyarsa "Süpersin, topu kabın içine koydun." diyerek onu coşkulu bir şekilde övün. Eğer çocuğunuz topu kabın içine koymazsa elinden tutarak kabın içine koymasını sağlayın ve yukarıda belirtildiği gibi coşkulu bir şekilde onu

övün. Bu şekilde on deneme yapabilirsiniz. *Aynı zamanda kabın içine konulacak nesneyi de değiştirebilirsiniz. Aynı çalışmayı konum bildiren kavramlardan üstünde kavramına yönelik olarak da yapabilirsiniz.*

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 12-24 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin bir kap ve topu çocuğunuzun önüne yan yana koyun. Ardından topu gösterip çocuğunuza "Kabın içine koy." deyin. Çocuğunuzun topu kabın içine koyup koymadığını gözleyin. Bu değerlendirmeyi on kez tekrar edin. Çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde nesneyi kabın içine koyarsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz. *Aynı değerlendirmeyi üstünde kavramı için de yapmayı unutmayın.*

ETKİNLİK 10: Ana Renklerden Bir Tanesini Söyleme (Kavram Gelişimi)

Çocuğunuza öğretmeyi hedeflediğiniz ana rengi belirleyin (örneğin mavi). Çalışmanın ilk aşaması için beş tane mavi renkli nesne (örneğin silgi, toka, çorap, minik top, araba) ve beş tane de aynı nesnelerin farklı renklerinden (sarı silgi, kırmızı toka vb.) hazırlayın. İkinci aşama içinse beş tane mavi renkli nesne (örneğin, kapak, kutu, boncuk, ip, düğme) ve bu nesnelerden tür ve renk olarak farklı beş nesne belirleyin (örneğin, yeşil bardak, sarı çorap, kırmızı pipet, beyaz plastik kaşık, sarı bez). İlk aşama için öncelikle çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek amacıyla sessiz bir ortam oluşturun.

Çocuğunuzla yere karşılıklı olarak oturun. Ardından belirlemiş olduğunuz nesnelerden birini ve o nesnenin farklı renkteki birini çocuğunuzun önüne koyun (örneğin mavi/sarı silgi). Çocuğunuza silgileri gösterip "Buraya bak diyerek." dikkatini silgilere çekin. Ardından "Harika bakıyorsun." şeklinde dikkat etme davranışını övün ve mavi olanı elinize alıp "Bu hangi renk söyle?" deyin. Çocuğunuzun yanıtını beklemeden "Mavi." deyin ve "Bu hangi renk söyle?" diyerek soruyu tekrar edin. Çocuğunuz mavi derse "Evet bu mavi silgi doğru söyledin." şeklinde coşkulu bir şekilde onu övün. Eğer yanıt vermezse tekrar "Mavi." deyin ve çocuğunuzdan yanıt beklemeden belirlemiş olduğunuz bir sonraki nesnenin (örneğin mavi ve kırmızı toka) öğretimine geçin. Bu şekilde tüm nesnelerle çalıştıktan sonra her nesne için birer kez daha çalışmayı tekrarlayın. Böylelikle toplam on

deneme yapmış olursunuz. İkinci aşamada da ilk aşamadakiyle bire bir aynı şekilde çalışmanızı gerçekleştirebilirsiniz. *Ancak ikinci aşamaya geçmeden önce çocuğunuzun ilk aşamada üç farklı günde beş denemenin dördünde bağımsız olarak mavi olan nesneyi göstermesi gerekmektedir.*

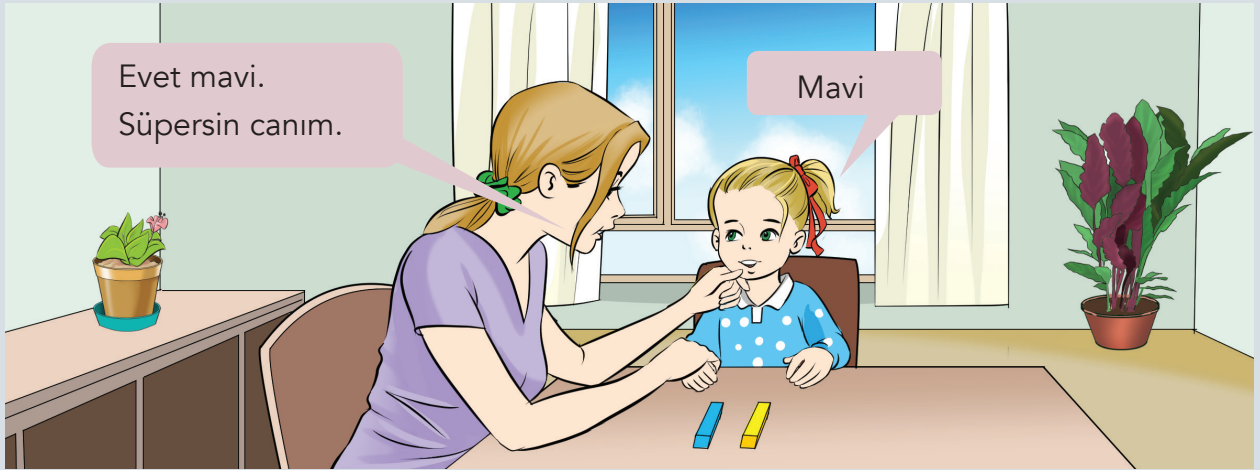
Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 24-36 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda verilen örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Örneğin çalıştığınız beş nesne ile bu nesnelerin farklı renkte olanlarını hazırlayın. Çocuğunuzla yere karşılıklı olarak oturun ve aynı nesnenin iki farklı rengini (mavi/sarı silgi) çocuğunuzun önüne koyun. Çocuğunuza “Buraya bak.” diyerek nesneleri gösterin. Nesnelere baktığından emin olduktan sonra mavi nesneyi elinize alıp “Bu hangi renk söyle?” deyin. Çocuğunuzun yanıtı için bekleyin. Çocuğunuz yanıt verdikten sonra bir sonraki nesne ile değerlendirmeye devam edin. Bu şekilde tüm nesnelerle değerlendirme yapın. Çocuğunuz üç farklı günde beş denemenin dördünde gösterdiğiniz nesnenin rengini söylüyorsa ikinci aşama için belirlediğiniz nesnelerle çalışma yapın. Bu nesnelerle de çalıştıktan sonra benzer şekilde değerlendirme yapın. Eğer bu değerlendirmede de üç farklı günde beş denemenin dördünde gösterdiğiniz nesnenin rengini söylüyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Belirlemiş olduğunuz nesnelerden birini ve o nesnenin farklı rengini (örneğin mavi ve sarı silgi) çocuğunuzun önüne koyun. Çocuğunuza silgileri gösterip “Buraya bak.” diyerek dikkatini silgilere çekin.

Ardından “Harika bakıyorsun.” şeklinde dikkat etme davranışını övün ve mavi olanı elinize alıp “Bu hangi renk söyle?” deyin. Çocuğunuzun yanıtını beklemeden “Mavi.” deyin.

“Bu hangi renk söyle?” diyerek soruyu tekrar edin. Çocuğunuz mavi derse “Evet bu mavi silgi. Doğru söyledin.” diyerek coşkulu bir şekilde onu övün. Eğer yanıt vermezse tekrar “Mavi.” deyin ve çocuğunuzdan yanıt beklemeden belirlemiş olduğunuz bir sonraki nesnenin (örneğin mavi ve kırmızı toka) öğretimine geçin.

Görsel 2. Renk Öğretimi

Görsel 2 Betimleme: Üzerinde sarı ve mavi renkli renk çubukları olan bir masada çocuğuna renkleri öğretmeye çalışan bir anne ve yanındaki kız çocuğuna ait 3 küçük görsel.

ETKİNLİK 11: Nesneler Üzerinde Gerçekleştirdiği Eylemlerle Sonuçları Arasında İlişki Kurma (Neden-Sonuç İlişkisi Kurma)

Neden sonuç ilişkisi kurma çalışması için çocuğunuzun ilgisini çeken üç etkinlik (örneğin bir oyuncakın ses çıkarması için düğmesine basma, arabayı ileri geri itme, legoları bir kutuya doldurup/boşaltma) belirleyin. Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla karşılıklı olarak yerde oturun. Oyuncak arabayı önüne koyun ve “Bak bu araba, ne güzel değil mi?” vb. ifadelerle dikkatini arabaya çekin. Ardından arabayı ileri geri iterek bir yandan da “Bak arabayı ileri ittim, şimdi de geri ittim, araba ileri geri gidiyor.” diyerek arabanın nasıl ileri geri gideceğini çocuğunuza gösterin. Daha sonra “Hadi şimdi sen yap.” diyerek çocuğunuzun arabayı ileri geri itip itmediğini gözleyin. Çocuğunuz arabayı ileri geri iterse “Evet harikasin, arabayı ileri geri itiyorsun.” şeklinde onu coşkulu bir şekilde övün.

Eğer çocuğunuz itemezse elinden tutarak ileri geri itmesine yardımcı olun ve yukarıda belirtildiği gibi coşkulu bir şekilde onu övün. Arabayla iki üç dakika oynadıktan sonra belirlemiş olduğunuz diğer etkinliğe geçin. Düğmesine basıldığında ses çıkaran oyuncak

önüne koyun ve nereye basıldığında ses çıkardığını gösterin. Ardından onun düğmeye basmasını bekleyin. Düğmeye basarsa “Evet düğmesine bastın, ne güzel ses çıkıyor değil mi? Aferin sana.” vb. ifadelerle onu coşkulu bir şekilde övün. Eğer düğmeye basamazsa basmasına yardımcı olun ve düğmeye bastığı için coşkulu bir şekilde onu övün. Bu oyuncakla da iki üç dakika oynadıktan sonra legoları bir kutuya doldurup boşaltma etkinliğine geçin ve yukarıdaki etkinliklerde belirtildiği gibi önce nasıl doldurup boşaltılacağını gösterme ardından çocuktan yapmasını isteme çocuk yapamadığında ona yardım etme şeklinde bir süreç izleyerek bu etkinliği gerçekleştirin. Legoların çok olmamasına dikkat edin.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 7-9 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Bu beceriyi doğal durumlarda gözleyebilirsiniz. Örneğin çocuğunuzun önüne düğmesine bastığında ses çıkaran oyuncağı, arabayı koyabilirsiniz. Çocuğunuzun kendi başına düğmeye sürekli olarak basıp oyuncağın sesini çıkarmaya çalışıp çalışmadığını, arabayı itip itmediğini gözleyebilirsiniz. Bu nedenle on deneme gibi bir sayı belirlenmesine gerek yoktur. Yine önüne legoları koyarak kutuya doldurup boşaltmaya çalışıp çalışmadığını gözleyebilirsiniz. Burada önemli olan belirli bir süre boyunca aynı davranışı tekrarlı bir şekilde yapıp yapmadığıdır. Eğer çocuğunuz üç farklı günde üç etkinlikten ikisini bağımsız olarak gerçekleştiriyorsa nesneler üzerinde gerçekleştirdiği eylemlerle sonuçlar arasında ilişki kurduğunu kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 12: Günlük Yaşamda Gerçekleşen Olaylar Hakkında Sorulan Neden-Sonuç İlişkisi İçeren Soruları Yanıtlama (Neden-Sonuç İlişkisi Kurma)

Günlük yaşamda çocuğunuzun karşılaşabileceği ve neden-sonuç ilişkisi kurmayı gerektiren beş tane basit durum belirleyin (örneğin susayınca su içmek, acıkınca yemek yemek, üşüyünce mont giymek, uykusu gelince uyumak, dışarı çıkmak için ayakkabılarını giymek). Belirlediğiniz durumlara ilişkin resimli kartlar hazırlayın. Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla karşılıklı olarak yere oturun. Hazırlamış olduğunuz resimli kartlardan birincisini (örneğin su içen çocuk resmi) çocuğunuzun önüne koyun. Ardından, “Bak bu çocuk su içiyor. Neden su içiyor? Çünkü susamış.” şeklinde neden-sonuç bildiren duruma model olun ve model olduktan sonra “Çocuk neden su içiyor?” diye sorun. Çocuğunuzun yanıt vermesini bekleyin. Çocuğunuz “Susamış.” diyerek doğru yanıt verirse “Evet canım susamış doğru söyledin.” şeklinde onu övün. Yanıt vermezse ya da yanlış yanıt verirse “Çünkü susamış.” şeklinde tekrar doğru yanıt söyleyin. Daha sonra diğer durumla ilgili resimli kartı koyarak benzer şekilde çalışmayı tekrar edin. Buradaki örnekte belirlemiş olduğumuz durumlarda çocuğunuza şu soruları sorabilirsiniz:

- Çocuk neden yemek yiyor?

Çünkü acıkmış.

Görsel 3 Betimleme: Önündeki tabaktan kaşığıyla yemek alırken gülerek poz vermiş küçük bir çocuk

- Çocuk neden mont giymiş?

Çünkü üşümüştü.

Görsel 4 Betimleme: Başında beresi, boynunda atkısı ve ellerinde eldivenleri ile bir çocuk

- Çocuk neden uyuyor?

Çünkü uykusu gelmiş.

Görsel 5 Betimleme: Yatağında oyuncakıyla sarılıp yatan uyuyan bir bebek

- Çocuk neden ayakkabılarını giyiyor?

Çünkü dışarı çıkacakmış.

Görsel 3 Betimleme: Eğilerek ayakkabısını giymeye çalışan bir çocuk

Tüm durumlarla ilgili resimli kartlarla bir kez çalıştıktan sonra aynı çalışmayı 9 kez daha tekrar edin. *Buradaki durumlara benzer şekilde neden sonuç ilişkisi kurmayı gerektiren farklı basit durumlara ilişkin resimli kartlar hazırlayarak da bu çalışmayı yapabilirsiniz.*

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 25-30 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıdaki örnekte verilen durumlarla değerlendirme yapabilirsiniz. Sessiz bir ortam oluşturun. Ardından ilk duruma ilişkin resimli kartı çocuğunun önüne koyun ve “Çocuk neden su içiyor?” şeklinde soru sorun. Çocuğunuzun yanıt verdikten sonra bir sonraki durumla ilgili resimli kartı önüne koyun ve benzer şekilde resimli kartla ilgili “Neden?” sorusunu sorun. Bu şekilde beş durumla ilgilide değerlendirme yapın. Bu değerlendirmeyi on kez tekrar edin. Eğer çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde beş durumdan dördüne ilişkin sorulan neden sorusunu doğru yanıtlıyorsa bu beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

ETKİNLİK 13: İki Nesneyi Üst Üste/İç İçe Koyma (Görsel/Uzamsal İlişkiler)

Üst üste konulacak aynı boyutta iki nesne ve içe içe konulacak farklı boyutta iki nesne (örneğin iki blok ve iki bardak) belirleyin. Çocuğunuzun dikkatinin dağılmasını önlemek için sessiz bir ortam oluşturun. Çocuğunuzla karşılıklı olarak yere oturun. Çocuğunuzun önüne blokları yan yana olacak şekilde koyun. Ardından “Bunlara bak.” şeklinde dikkatini bloklara çekin ve bloklara baktığında “Ya sen harikasin çok dikkatlisin.” diyerek dikkat

etme davranışını övün. Bloklardan birini elinize alıp “Blokları üst üste koy.” deyin ve elinize aldığınızı diğerinin üzerine koyun. Ardından bloku tekrar üzerinden alıp iki legoyu yan yana getirin ve çocuğunuza “Blokları üst üste koy.” diyerek bekleyin. Çocuğunuz üst üste koyarsa “Evet çok iyisin pamuğum, blokları üst üste koydun.” diyerek onu coşkulu bir şekilde övün. Eğer üst üste koymazsa elinden tutarak koymasını sağlayın ve onu yukarıda belirtildiği gibi coşkulu bir şekilde övün. Bu şekilde bloklarla on deneme yaptıktan sonra bardakları çocuğunuzun önüne koyup on kez de iç içe geçirme çalışması yapın.

Hangi Ayda Çalışabilirim? Bu etkinlik 10-12 ay döneminde çalışılabilir.

Nasıl Değerlendirebilirim? Yukarıda örneğe benzer bir durum oluşturarak değerlendirme yapabilirsiniz. Sessiz bir ortam oluşturun. Ardından blokları çocuğunuzun önüne koyun ve çocuğunuzun dikkatini “Buraya bak.” diyerek bloklara çekin. Çocuğunuzun dikkatinin bloklarda olduğundan emin olduktan sonra “Blokları üst üste koy.” şeklinde komut verin. Ardından çocuğunuzun tepkisini bekleyin. Bu değerlendirmeyi on kez tekrar edin. Daha sonra içe içe geçirme için on kez değerlendirme yapın. Eğer çocuğunuz üç farklı günde on denemenin sekizinde iki nesneyi üst üste/iç içe koyuyorsa bu becerileri bağımsız olarak gerçekleştirdiğini kabul edebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Erken çocukluk döneminde (0-3 yaş) bilişsel becerileri genel olarak (a) dikkat/ortak dikkat, (b) eşleştirme ve sınıflandırma, (c) taklit etme, (ç) bellek/nesne devamlılığı, (d) problem çözme, (e) sayma, (f) kavram gelişimi, (g) neden-sonuç ilişkisi kurma, (ğ) gör-sel/uzamsal ilişkiler başlıkları altında ele almak mümkündür. Dikkat; çevrede var olan pek çok olay, durum, madde arasından özel olarak seçilen bir ya da birkaç tanesine odaklanma becerisidir. **Dikkat** becerisi olmadığında öğrenme gerçekleştirmediği için tüm bilişsel beceriler arasında dikkatin en önemli beceri olduğu söylenebilir. **Eşleştirme**, ortak özelliklere sahip olan nesneleri tespit etme becerisidir. **Sınıflandırma** ise nesneleri ortak özelliklerine göre gruplandırma becerisidir. Bu iki beceri, çocukların kavramların isimlerini öğrenmesi için gerekli olan temel bilişsel becerilerdir. **Taklit**, görülen hareketleri ve duyulan sesleri bire bir kopyalama becerisidir. Çocuklar ilk yıllarında çoğunlukla taklit yoluyla öğrenirler. **Bellek**, bilgiyi kazanma (öğrenme), depolama, koruma ve istenilen bir zamanda geri çağırma (hatırlama) becerisidir. Yaşamın ilk üç yılında bellek sürekli olarak değişime uğramakta ve gelişmektedir. Bununla birlikte belleğin gelişim basamakları aynı kalmaktadır. **Nesne devamlılığı** ise bir nesnenin görülmediğinde ve duyulmadığında bile varlığını devam ettirdiğini bilme

becerisidir. **Problem çözme**, karşılaşılan problemlere çözüm bulma becerisidir. Problem çözme becerisinin temel amacı en iyi çözümü bularak zorlukların üstesinden gelmektir. **Sayma**, bir dizi ya da gruptaki nesnelerin toplam sayısını ya da miktarını belirleme becerisidir. Sayma becerisi iki yaşından itibaren açık bir şekilde gelişmeye başlar. **Kavram**, ortak özellikler taşıyan varlıklara verilen genel addır. Çocuklarda kavram gelişimi ilk anlamlı sözcükleri çıkarmaya başladıkları bir yaşından itibaren belirgin bir şekilde gelişmeye başlar. 24-36 aylık dönemde ise çocuklar günlük hayatta gerçekleştirdiğimiz eylemlere ilişkin **neden sonuç** ilişkisi kurabilirler. **Görsel/uzamsal ilişkiler**, nesnelerin konumlarının birbiri arasındaki ilişkileri ve nesnelerin hareketlerini anlama becerisidir. Görsel/uzamsal ilişkiler ileri dönem matematik becerilerinin temelini oluşturduğu için erken çocukluk döneminde kazanılması gereken en önemli bilişsel becerilerden biridir.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Bjorklund, D. F. (2012). Children's thinking: Cognitive development and individual differences. SAGE.
- [2] Gauvain, M., Beebe, H., ve Zhao, S. (2011). Applying the cultural approach to cognitive development. Journal of Cognition and Development, 12[2], 121-133.
- [3] MEB. (2018). Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için 0-36 ay erken çocukluk özel eğitim öğretim programı. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145213_Erkencocukluk.pdf